

T.C.
ANAkkALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DİSİPLİNLERARASI BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR ANA BİLİM DALI
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

ŞAIR VE DÜŞÜNÜR MEHMET AKİF İNAN'IN ORTADOĞU'YA BAKIŞI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

OĞuz DÜZGÜN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Kadir ARSLANBOĞA

anakkale- 2017

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi/Projesi olarak sunduğum “**Şair ve Düşünür Mehmet Akif İnan’ın Ortadoğu’ya Bakışı**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

24/01/2017

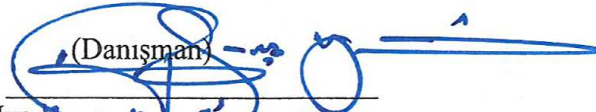
Oğuz DÜZGÜN

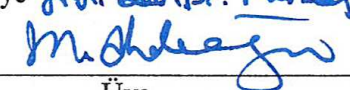

Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdürlüğü'ne
Oğuz Düzgün'e ait Şair ve Düşünür Mehmet Akif İnan'ın
Ortadoğu'ya Bakışı adlı çalışma, jürimiz tarafından Disiplinler Arası Bölgesel
Araştırmalar Anabilim Dalı, Ortadoğu Araştırmaları Bilim Dalında YÜKSEK
LİSANS TEZİ olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Üye

Üye Doç. Dr. Kadir Arslanboğa (Danışman)

Üye Prof. Dr. Savaş Yarız

Üye Doç. Dr. Mustafa AKDOĞAN

Üye
Akademik Unvanı, Adı
Soyadı

Tez No : 10140697
Tez Savunma Tarihi : 25.01.2017

ONAY

Doç. Dr. Şerif Korkmaz
Enstitü Müdürü
21.02/2017

ÖZET
ŞAİR VE DÜŞÜNÜR MEHMET AKİF İNAN'IN
ORTADOĞU'YA BAKIŞI

“Ortadoğu” coğrafyasının dünya açısından hayati önemi ortadadır. Dünya enerji kaynaklarının merkezi olması yanında, vahiy esaslı dinlerin doğuş ve yayılış alanı olarak Ortadoğu, insanlık için hemen her dönemde önemli olmuştur. Batılılar da çok eski dönemlerden beri Ortadoğu'ya ilgi duymuşlardır. Ortadoğu kavramının da mimarı olan Batı dünyası, Sanayi Devrimi'nin ardından bu coğrafyayı bir petrol ve doğalgaz deposu olarak görmüştür. Batı âlemi, çoğunlukla çıkarları için Ortadoğu'ya yaklaşmış; Ortadoğu'yu Batı merkezci uzmanların görüşleriyle değerlendirmiştir. Bu coğrafyayı Batı'nın bir istismar alanı olmaktan çıkarmak ve bölgede yaşanan sorunların kalıcı çözümünü keşfedebilmek için, Ortadoğu'yu merkeze alan düşünürlerin varlığına ihtiyaç olduğu açıktır. Mehmet Akif İnan da, Ortadoğulu muhafazakâr bir düşünür olarak, Ortadoğu'nun sorunlarına çözüm önerileri üretmiş, bu bağlamda pek çok çalışmaya imza atmıştır. Bu tez, Türkiye'deki muhafazakâr düşünce geleneğinde önemli bir yeri olan Mehmet Akif İnan'ın Ortadoğu hakkındaki görüşlerine yoğunlaşmıştır. Çalışmada, öncelikle Türkiye'deki muhafazakâr düşüncenin gelişimi betimlenmiş, İnan'ın Ortadoğu hakkında ortaya koyduğu belli başlı sorun alanları tespit edilmiş; düşünürün bu sorun alanlarına yönelik sunduğu İslam Birliği gibi çözüm önerileri tasvir edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Ortadoğu, Mehmet Akif İnan, muhafazakârlık, Batılılaşma, İslam Birliği, Batı, petrol, doğalgaz, din, Türkiye.

ABSTRACT

THE POET AND THINKER MEHMET AKIF INAN'S PERSPECTIVE ON THE MIDDLE EAST

It is blatantly clear that the geographical sphere of the “Middle East” is important to the world. Being the center of world energy sources as well as the cradle and fulcrum of all wahy-centric religious traditions, this area has played a salient role in the history of human being throughout history. Thus, Westerners have been interested in the Middle East ever since. As the architect of the term “Middle East” itself, the Western world has seen the region as the depot of oil and gas especially since the time of the Industrial Revolution. Hence, the West has approached, by and large, pragmatically to the region, evaluating it through the lenses of experts who are of Western-centric agendas. In the aim to divest the region from the exploitative praxes and regularities of the West as well as to find out rudimentary solutions for various problems of it, it is obvious that the scholars and thinkers who essentially focuses on the region and its bugbears are needed. This juncture paves the way for the thesis of this study: As a conservative poet and thinker from this very region, Mehmet Akif Inan, who has a salient place in the conservative thought tradition in Turkey, has adduced various solutions to the problems of the region, producing many works for this telos.

This thesis focuses on the views of Mehmet Akif Inan pertinent to the Middle East. The study follows the following tracks: Firstly, it deals with the development of conservative thinking in Turkey. Secondly, it sets forth certain major problems in the region as proposed by Inan. Lastly, it puts forth Inan's proposals of solution to the problems of the region, e.g. the Islamic Union, etc.

Keywords: The Middle East, Mehmet Akif Inan, conservatism, Westernization, Islamic Union, Western, oil, gas, religion, Turkey.

ÖNSÖZ

Tez çalışmamız, şair ve düşünür Mehmet Akif İnan'ın Ortadoğu hakkındaki görüşlerini betimlemek amacıyla yapılmıştır. Tarafımdan yapılan araştırmalar sırasında İnan'ın Ortadoğu hakkındaki görüşleri üzerine herhangi bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu durum, özgün bir çalışma planının uygulanmasını gerekli kılmıştır. Bu süreçte, İnan'ın bütün eserlerinin *Eğitim-Bir-Sen-Yayınları* tarafından derlenip yayımlandığı anlaşılmıştır. *Hıdır Yıldırım* ve *Ali Yalçın*'ın editörlüğünü yaptığı bu derleme eserler, İnan'ın yazı ve şiirlerine ulaşılması konusunda oldukça yardımcı olmuştur. İnan'la ilgili olarak, alanında ilk olacak bir çalışmayı gerçekleştirmiş olmanın kıvancı ise, çalışmanın gerçekleştirilme sürecindeki bütün zorlukları kolaylaştırmıştır.

Tez çalışmamızın adı, *Şair ve Düşünür Mehmet Akif İnan'ın Ortadoğu'ya Bakışı* şeklinde sınırlandırılmış olsa da, çalışmanın içeriğinde; İnan'ın medeniyet, bilim, sanat, siyaset, iktisat, eğitim vb. konulardaki görüşlerine de sıkça rastlanılacaktır. Çünkü İnan, Ortadoğu hakkında düşünürken ve yazarken, bu meseleye farklı yönlerden bakmaktadır. O, Ortadoğu'nun çok yönlü sorunlarına karşı çok boyutlu ama bir o kadar da bütüncül çözümler üretmeye çalışmıştır.

Çalışmamız, Giriş bölümü dışında toplam üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İnan'ın hayatının önemli bazı safhalarına yer verilmiştir. Hayatından derlediğimiz kimi ipuçlarından hareketle, Ortadoğu hakkındaki söylemlerinin köklerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca İnan'ın şair ve lider yönlerine de temas edilmiştir. Bu yönler onun Ortadoğu anlayışının şifrelerini kurmaktadır.

İkinci bölümde ise Ortadoğu kavramı, önce genel bir bakışla açıklanmıştır. Akabinde, İnan'ın Ortadoğu yazılarında sıkça rastladığımız; medeniyet, aydınlar, Batılılaşma gibi sorun alanları, çözüm önerilerini de içerecek şekilde tasvir edilmiştir. Son bölüm ise İnan'ın Ortadoğu sorununun çözümü için önerdiği siyasî projeye ayrılmıştır. Bu bölümde İnan'ın, İslam Birliği ideali hakkındaki düşünceleri betimlenmiştir.

Çalışmanın son haline gelişinde, hiç şüphesiz danışmanım sayın Doç. Dr. Kadir Arslanboğa'nın büyük payı var. Tez çalışmasını geliştirmek için rehberliğine müracaat

edildiğinde desteklerini esirgememiş ve çalışmayı geliştirmek adına sürekli yol gösterici olmuştur. Bu ilgisi ve desteği için kendisine teşekkürü bir borç biliyorum.

İnan'ın kardeşi Doktor Ahmet İnan Bey'in destekleri de çalışmanın geliştirilmesi açısından önemli olmuştur. Kendisine her telefon edildiğinde, İnan'la ilgili sorulara sabırla cevap veren Ahmet İnan Bey'e de teşekkürlerimi sunuyorum.

Gerek dostluğu ve gerekse akademik yol göstericiliği sebebiyle Eğitim-Bir-Sen Genel Başkan Vekili Latif Selvi Bey'e de ayrıca teşekkürlerimi sunuyorum.

Başta annem, eşim ve çocuklarım olmak üzere, çalışmalarına destek olan herkese sonsuz teşekkürler.

Oğuz DÜZGÜN
Çanakkale 2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I

İNAN'IN BAĞRINDA YILLARIN GEÇİT RESMİ

1.1 Türkiye Bağlamında Muhafazakâr Düşüncenin Gelişimi.....	11
1.1.1 Türkiye’de Sivil Muhafazakârlığın Doğuşu.....	14
1.1.2 Türkiye’de Siyasi Muhafazakârlığın Gelişimi	18
1.2 İnan’ın Yaşadığı Dönemin Düşünce Hayatı.....	28
1.3 İnan’ın Şair, Düşünür ve Lider Yönlerinin Doğuşu.....	32
1.4 Bir Mescid-i Aksa Şairi Olarak İnan.....	42

BÖLÜM II

DOĞUSAL HÜZNÜ ORTADOĞU’DA YAŞAMAK

2.1 İnan Muhayyilesinde Ortadoğu.....	55
2.2 İnan Muhayyilesinde Ortadoğu’nun Batılılaşma Sorunu.....	58
2.2.1 Ortadoğu’daki Batılılaşma Sorununun Aydın Boyutu.....	64
2.2.2 Ortadoğu Batılılaşmasının Medeniyet Boyutu	68
2.3 İnan’ın Yazılarında Geçen Ortadoğu ve Dünya Ülkeleri.....	75
2.3.1 İnan’ın Muhayyilesindeki Ortadoğu Ülkeleri	77
2.3.2 Birleşmiş Milletler, Dış Türkler ve Sahra Altı Afrika	88

BÖLÜM III

BÜYÜK BİRLİĞE DOĞRU YA DA İSLAM BİRLİĞİ İDEALİ

3.1	İslam Birliği İdealinin Tarihi Altyapısı.....	100
3.2	İslam Birliği İdealinin İnan Düşüncesine Yansımaları.....	105
	SONUÇ VE ÖNERİLER.....	113
	KAYNAKÇA	118

SİMGELER VE KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
BBP	: Büyük Birlik Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
D-8	: Developing Eight (Gelişmekte Olan Sekiz Ülke)
Der.	: Derleyen
DP	: Demokrat Parti
Eğitim-Bir-Sen	: Eğitimciler Birliği Sendikası
Hz.	: Hazreti
KIBKY	: Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi
Memur-Sen	: Memur Sendikaları Konfederasyonu
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
RCD	: Regional Cooperation for Development
RP	: Refah Partisi
S. Arabistan	: Suudi Arabistan
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SP	: Saadet Partisi

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C. : Türkiye Cumhuriyeti
TCF : Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

GİRİŞ

*“Anamı sorarsan büyük doğudur
Batı ki sırtımda paslı bıçaktır.”¹*

Mehmet Akif İnan'ın *Yiğitler* adlı şiirinde geçen yukarıdaki mısralar, onun Ortadoğu'ya bakışını da özetlemektedir. Doğu'yu toplumsal mertebelerin en yücesi olan annelik makamına yükselten bu bakış, hem bugünü, hem dünü hem de geleceği kuşatmaktadır. Ana, geçmiştir. Çünkü bireyler, annelerin merhameti/rahmi olmadan var olamayacaklardır. İnsanların hem biyolojik hem de kültürel genleri, babalar kadar annelerden de gelmektedir. Örneğin kültür taşıyıcısı olarak dil, ilk olarak annelerden öğrenilmektedir. Ana, bugündür. Çünkü yavrusunu, şimdinin tehlikelerinden şefkatle koruyup kollayan yine annedir. Ana, gelecektir. Çünkü geleceğin en uç noktası olan cennet bile annelerin ayakları altındadır. İnan'ın muhayyilesindeki bütün bu düşünceleri ele veren yukarıdaki mısralar, onun Batı karşısındaki duruşunu da ortaya koymaktadır. İnan'a göre Batı, arkadan bıçaklayandır. Üstelik Doğu'nun sırtındaki bu bıçak, paslanacak kadar köklü geçmişi olan bir bıçaktır. Bu mısralarda Ortadoğu'nun, *Haçlı Seferleri*'nden bu yana arkadan bıçaklandığı vurgulanmaktadır. İnan'ın şiir ve yazılarında Ortadoğu'nun sorunları ve bu sorunlara dair çözüm önerileri ön plandadır. Bu gerçeği daha iyi anlayabilmek için öncelikle Ortadoğu kavramına odaklanmak gerekmektedir.

Ortadoğu kavramı, 19. yüzyılda Batılılarca geliştirilmiş bir kavram olsa da, bu kavramın işaret ettiği coğrafya, kadim zamanlardan beri, bütün insanlık için oldukça önemli bir coğrafya olmuştur. Tarımsal üretime geçiş, ilk şehirleşme girişimleri, dünyanın ilk imparatorluğunun kuruluşu, ilk alfabenin teşekkülü, yazının icadı, vahiy esaslı dinlerin doğuşu, bilimdeki ilk gelişmeler ve ilk medeniyet hareketleri, başka bir coğrafyada değil, Ortadoğu'da gerçekleşmiştir. Dünya medeniyetlerinin çoğu gibi Batı medeniyetinin kaynağı olan Antik Yunan medeniyetinin kökenlerinin de, Mısır, Sümer

¹ Mehmet Akif İnan, *Hicret*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2012, s. 64.

gibi Ortadoğu uygarlıklarına dayandığı tezi, bilim çevrelerince neredeyse genel kabul görmektedir.²

Vahiy esaslı dinlerin doğduğu kutsal bir coğrafya olarak da Ortadoğu, Avrupa, Asya, Afrika kıtalarında yaşayan milletler yanında, *Yeni Dünya* olarak adlandırılan Amerika kıtasının insanları için de önemli bir cazibe merkezi olmuştur. Günümüzde de Avrupa, Asya, Amerika ve Avustralya kıtalarında yaygın olan Hıristiyanlık dininin de doğuş ve gelişme yeri, Ortadoğu'dur. Kudüs, Şam, Antakya gibi Ortadoğu beldeleri, dünya Hıristiyanlarının hac merkezleri arasındadır. Bu gibi şehirler Yahudiler ve Müslümanlar için de oldukça önemli şehirlerdir. Üstelik, Ortaçağ'lar boyunca gerçekleştirilen Haçlı Seferlerinin de –çoğu zaman- hem görünen sebepleri hem de uğrak yerleri arasında bulunmaktadır.

Bir Avrasya ülkesi olan Rusya için de Ortadoğu, oldukça önemli bir coğrafya olmuş ve bu ülkenin siyasi tarihinde önemli etkiler bırakmıştır. Rusya'nın, çok eski zamanlardan beri sıcak denizlere ulaşma arayışıyla ifade edilen Ortadoğu'ya yönelme arzusunda, dini sâiklerin etkisi olduğu gibi; Ortadoğu topraklarının tarım ve madenler açısından verimli olmasının, yine Ortadoğu coğrafyasının stratejik önem ifade eden özelliklerinin ciddi bir tesiri vardır.

Günümüzde ise Ortadoğu, bütün dünya için, başka açılardan da önemli bir coğrafyadır. 18 ve 19. Yüzyıllarda Avrupa'da yaşanan sanayi devriminin ardından giderek artan enerji ihtiyacı, günümüzde Ortadoğu ülkelerini daha önemli bir hale getirmiştir. Avrupa dışında, ABD, Çin, Rusya, Hindistan gibi devletler de günümüzde gözlerini Ortadoğu'ya dikmişlerdir. Çünkü Ortadoğu, dünya petrol ve doğalgaz rezervlerinin büyük bir kısmının bulunduğu bir coğrafyadır.

Ortadoğu, İslam dünyası için de önemli bir coğrafyadır. İslam Ortadoğu topoğrafyasında doğan, yayılan, kültür ve medeniyetini inşa eden son vahiy-esaslı dindir. Bu yüzden Ortadoğu, Müslüman milletlerin doğup yaşadığı toprakların genel adı olmuştur. İslam'ın doğduğu Mekke ve Medine şehirleri, günümüzde bir petrol ülkesi olan Suudi Arabistan'ın sınırları içindedir. Bu topraklar Müslümanlar için aynı zamanda

² Konuyla ilgili bilgi için, bkz. Martin Bernal'in "*Black Athena, The Afroasiatics Roots of Classical Civilization*"< <https://tr.scribd.com/doc/294696883/Martin-Bernal-Black-Athena-Volume-1-pdf>> (15.11.2016)

bir hac mekânıdır. Bu gibi gerçekler, Ortadoğu'yu Müslümanlar için oldukça önemli kılmaktadır.

Müslümanlar İslamiyet'in başlangıcından itibaren, Hz. Muhammed'in gösterdiği jeopolitik hedeflere -en azından ilkesel olarak- sadık kalmışlardır. Hz. Peygamberin vefatından sonra da *Filistin, Kıbrıs, Yemen, Mısır, İran* gibi Ortadoğu topraklarına akınlar düzenlemişler ve bu toprakları fethederek kendilerine vatan eylemişlerdir. Bu sebeple Ortadoğu, Müslümanlar için fethedilmeyi bekleyen muhayyel ve afaki bir coğrafya değil, mukaddes bir vatan olmuştur.

Ortadoğu, sadece Araplar için değil, İslam'ı kabul eden bütün topluluklar ve özellikle de Türkler için de önemli bir coğrafya olmuştur. Emevîler devrinde İslam'la tanışan, Abbasîler döneminde ise İslam dinini topluluklar halinde kabul eden Türkler, Abbasî halifeliğinin en büyük destekçisi olmuşlardır. Ayrıca Türkler, Haçlı Seferleri, Moğol akınları gibi Ortadoğu'yu hedef alan pek çok tehdide kalkan olmuşlardır. Yavuz Sultan Selim (slt. 1512-1520)'in Ortadoğu'ya yönelik seferlerinin, Türkler ve Ortadoğu açısından önemli sonuçları olmuştur. Bu dönemde hilafetin Türklere geçmesiyle Ortadoğu mirasının yeni varisi Türkler olmuştur. II. Abdülhamid Han (slt. 1876-1909) döneminde ise Ortadoğu'nun ve tüm İslam dünyasının siyasî birliğini sağlama düşüncesi, devletin resmi hedefi olmuştur.

Türkiye bağlamında, muhafazakâr hareketlerin benzerlik ve farklılıkları betimlendikten sonra, İnan'ın muhayyilesindeki Ortadoğu anlayışının izlerini aramak daha kolay olacaktır. Çünkü İnan'ın Ortadoğu anlayışı, Tanzimat'tan bu yana varlığını güçlendirerek devam ettiren muhafazakâr hareketlerin bir sonucudur. Çalışmanın esas amacı ise, İnan'ın Ortadoğu'ya bakışını betimleyebilmektir. Bu amaca yönelik olarak, düşünürün yazıları, şiirleri incelenecek, konu bağlamındaki başka ikincil kaynaklara müracaat edilecektir. Ayrıca, İnan'ı tanıyan kişi ya da kişilerle, İnan'ın Ortadoğu'ya bakışı hakkında görüşmeler yapılacaktır.

Bu amaçla birinci bölümde İnan'ın Ortadoğu bilincini oluşturan süreçler tasvir edilmeye çalışılmıştır. Bu bölüm salt bir biyografi bölümü olarak değil, İnan'ın Ortadoğu'ya bakışını oluşturan farklı süreçlerin ve evrelerin fotoğrafını çeken bir kesitler bütünü olarak algılanmalıdır.

Çalışmanın ikinci kısmında ise öncelikle, Ortadoğu kavramının doğuşu ve ne anlama geldiği araştırılmıştır. Ortadoğu'nun hangi coğrafi bölgeleri kapsadığı sorusu da bu bölümde cevaplanmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili çeşitli kaynaklar taranmış ve sınırlı da olsa, İnan'ın Ortadoğu'ya bakışını anlamaya yönelik tahliller ve karşılaştırmalara yer verilmiştir. İnan'ın Ortadoğu'ya bakışı, çeşitli başlıklar altında tasvir edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde çoğunlukla İnan'ın konuyla ilgili şiir, makale ve söyleşilerine yer verilmiş, konunun açıklanması için başka kaynaklara da yer yer müracaat edilmiştir.

İnan'ın, *İslam Birliği* ideali konusundaki düşüncelerini bilmeden, onun Ortadoğu'ya bakışını betimlemek imkânsızdır. İslam Birliği ideali, İnan'ı İslamî muhafazakâr çizgiyle eklemlenmektedir. Ortadoğu sorunlarıyla ilgisine binaen, İnan'ın İslam Birliği mefkûresi konusundaki düşüncelerine müstakil bir bölüm başlığı altında; üçüncü bölümde değinilmiştir.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Ortadoğu meselesi dünyanın gündemindedir. Ortadoğu sadece Müslüman devletlerden oluşan bir maddi coğrafya değil, aynı zamanda bütün dünyayı derinden etkileyen pek çok sosyolojik, siyasî, kültürel gelişmeyi de tetikleyen; sosyo-psikolojik, politik ve kültürel bir coğrafyadır da.

Batılılar, Ortadoğu ile ilgili pek çok çalışmalar yapmışlardır ama Ortadoğu'yu, Batı merkezci bakış açıları doğrultusunda okumaktan çoğunlukla vazgeçmemişlerdir. Ancak Ortadoğu'da yaşayan düşünürlerin Ortadoğu hakkındaki düşünceleri ve Ortadoğu'daki sorunlara yönelik çözüm önerileri çağdaş dünya tarafından fazla ilgi görmemiştir. İnan da Ortadoğu'ya, Ortadoğu'nun tam da merkezinden bakan düşünürlerden birisidir. Bu noktada çalışmanın temel problemi, şair ve düşünür İnan'ın gözünden Ortadoğu'nun nasıl görüldüğü sorusuna betimleyici ve yer yer açıklayıcı cevaplar aramak olmuştur.

Bu çalışmanın temel hedefi, Ortadoğu kavramının İnan'ın düşüncesindeki yerini keşfedip betimlemektir.

Bu gayeyle;

1. Muhafazakâr hareketlerin farklı ve benzer Ortadoğu algıları arasında, İnan'ın konumlandığı nokta tespit edilecektir.

2. Ortadoğu kavramıyla ilgili çeşitli görüşler farklı kaynaklardan taranıp tasvir edilecektir.
3. İnan'ın Ortadoğu'yla ilgili görüşleri kendi eserlerinden ve farklı kaynaklardan taranarak betimlenecektir.
4. İnan'ın Ortadoğu'ya bakışına dair bulgular ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede bu çalışmada Ortadoğu kavramına yeni bakış açıları kazandırmak amaçlanmaktadır.

İnan, tarihimizde önemli izler bırakmış etkii bir düşünür ve şairdir. O aynı zamanda, Türkiye'de en çok üyeye sahip olan Eğitim-Bir-Sen adlı sendikanın da kurucusudur. Çeşitli görüşleriyle geçmişten günümüze, pek çok sanat adamını ve politikacıyı da etkilemiş bir kişiliktir. Yazılarının büyük bir kısmında, Ortadoğu ve İslam dünyasının sorunlarına değinmiştir. İnan gibi önemli bir muhafazakâr kişiliğin, Ortadoğu konusundaki görüşleri ve Ortadoğu sorununa dair çözüm önerileri, bölgede yaşanan krizlerin çözülmesi adına büyük öneme sahiptir.

Dünyada hâkim olan Ortadoğu algısı, Bernard Lewis, Samuel P. Huntington gibi Batılı düşünürlerin eserlerindeki Batı merkezci anlatımdan kaynaklanmaktadır. Bu subjektif bakış açıları, Ortadoğu kavramının gereği gibi anlaşılmasını engellemektedir. Ortadoğu'yu Ortadoğululardan öğrenmeye çalışmak daha bilimsel bir yöntem olacaktır. Mehmet Akif İnan da kendisini Ortadoğulu hisseden bir düşünür olarak, Ortadoğu'nun sorunlarına içeriden bakmakta ve bu problemleri bizzat yaşamaktadır.

Ortadoğulu düşünürlerin Ortadoğu sorunlarına daha gerçekçi yaklaşımları ve bu sorunlara gerekli çözüm önerilerini üretmiş olmaları daha beklenen bir durumdur. Çünkü onlar bu coğrafyada yaşamaktadırlar. İnsan, yaşadığı yerin huzurlu, güvenli ve barış içinde olmasını ister. Bundan dolayı, Ortadoğu'da yaşayan halklar da, evleri olan bu coğrafyanın daha huzurlu olmasını isteyeceklerdir. Özetle söylemek gerekirse, bu çalışmada, Mehmet Akif İnan'ın Ortadoğu konusundaki çözüm önerilerinin, Batı merkezci çözüm önerilerinden daha gerçekçi sonuçlar doğurabileceği düşüncesi gerekçelendirilecektir.

Çalışma, Mehmet Akif İnan'ın Ortadoğu'ya bakışı hakkında olacaktır. Araştırma alanı, Mehmet Akif İnan'ın eserleri yanında; Ortadoğu ve Akif İnan üzerine yazılanlarla

sınırlıdır. Mehmet Akif İnan'ın Ortadoğu ile ilgili görüşleri yanında, bu düşüncelerin İnan'ın hayatına yansıyan kimi örnekleri de betimlenecektir.

Ortadoğu; geniş anlamda Fas, Pakistan sınır çizgileri arasında kalan yirmi iki devleti kapsayan; dar manada ise, Türkiye'yi, Arap yarım adasını, Mezopotamya'yı, Körfez ülkelerini ve Mısır'ı kuşatacak biçimde, 14 devleti kapsayan bir kültürel ve siyasî coğrafyaya verilen addır.³

İslam Birliği (İttihâd-ı İslam); ülkeleri ve coğrafyaları farklı olan dünya Müslümanlarını tek bir siyasî çatı altında birleştirmeyi amaçlayan siyasî düşüncedir. Bu düşüncenin 19. yüzyıldaki en önemli temsilcisi II. Abdülhamid'dir.⁴

Araştırmanın esas yapısını literatüre dair araştırma ve sınırlı bir çerçevede de olsa, kişisel görüşme oluşturmaktadır. İnan hakkında olduğu kadar, Ortadoğu ve çeşitli kavramlar hakkında kaynak taraması yapılmıştır. Ayrıca konu bağlamında kişisel görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın asıl evreni Mehmet Akif İnan'dır. İnan'ın Ortadoğu hakkındaki görüşleri ve bu konu hakkında yazılanlar, çalışmada dikkate alınmıştır.

Araştırma konusu hakkındaki veriler, elektronik kaynaklar ve kitaplar gibi ikincil kaynaklar yoluyla elde edilmiştir. Toplanan veriler betimlenmiş ve kısmen açıklanıp analiz edilmiştir.

³ İdrisoğlu, Railya Elif, Rusya'nın ve ABD'nin SSCB Sonrası Ortadoğu Politikaları, (Yüksek Lisans Tezi), 2010, Selçuk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Konya.

⁴ Azmi Özcan, "İttihâd-ı İslam", Diyanet İslam Ansiklopedisi, 1. Basım, XXVII, s. 470.

BÖLÜM I

İNAN'IN BAĞRINDA YILLARIN GEÇİT RESMİ

*Delilik şan olur bir gün sevgili,
yansıtır içimin haritasını.*

*Bağrında yılların geçit resmi var,
gün olsun sereyim ayaklarına.¹*

İnan'ın yaşam öyküsünü anlatmaya, *Mehmet Akif İnan'ın Hayatı* benzeri alışıldık bir başlıkla başlamak da mümkündür. Ancak böyle bir başlık, İnan'ın şair kimliğine haksızlık olacaktır. İnan, *Tenha Sözler* adlı şiir kitabındaki *Geçit Resmi* adlı şiirine, “*delilik şan olur bir gün sevgili, yansıtır içimin haritasını*” mısralarıyla başlar. Şiirin ikinci mısraı ise “*bağrında yılların geçit resmi var, gün olsun sereyim ayaklarına*” ifadeleriyle devam eder. Çalışmanın birinci bölümünde onun hayatından öte -şairane ifadelerinde geçtiği gibi- *bağrından geçen yılların geçit resmi* ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bölümün diğer alt başlıklarında ise, İnan'ın birinci mısradaki vurguladığı, *iç harita* çeşitli yönleriyle yansıtılmaya çalışılacaktır.

Mehmet Akif İnan, 12 Temmuz 1940 yılında Urfa'nın Balıklıgöl Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Çocukluk ve gençlik yıllarını Urfa'da geçiren İnan'ın babası Hacı Müslim Efendi, kökenleri Konya'ya kadar uzanan Mirzaali aşiretine mensuptur. İnan'ın annesi Şakire hanım ise Kahramanmaraşlıdır. Hacı Müslim Efendi, medrese ve Mekteb-i Sanayi eğitimi görmüş kültürlü bir insandır. Kendisine verilen Mehmet Akif ismini düşündüğümüzde bile, İnan'ın babasının düşünce dünyasını besleyen kaynakların milli olduğu kadar İslami olduğu da hemen fark edilecektir.

İnan çocukluğundan beri defterlere bir şeyler karalamaktadır. Bu yazdıklarını kimi zaman aile fertleriyle de paylaşmaktadır. Çevresinin de teşvikiyle, şiirleri yanında yazılarını da gazetelere ve dergilere göndermeye başlamıştır. Erken dönem yazı ve şiirleri, henüz lise yıllarındayken, Urfa'nın yerel bir yayın organı olan *Demokrat Gazetesi*'nde yayınlanmıştır. İnan, Urfa'da yaşadığı dönemde kendisiyle ortak görüşleri paylaşan arkadaşlarıyla birlikte *Derya Gazetesi*'ni çıkarmıştır. Onunla birlikte bu gazeteyi çıkaran gençlerin çoğu, ileride de edebiyat ve yayın dünyasının saygın simaları

¹ Mehmet Akif İnan, *Tenha Sözler*, Eğitim-Bir-Sen- Yayınları, Ankara 2012, s. 15.

arasında yerlerini alacaktır. Bu arkadaşlarından bazılarının isimleri kaynaklarda, Ahmet Rüzgâr, Zübeyir Yetik (Milli Gazete), Abdülkadir Billurcu (Bizim Anadolu Gazetesi), Mehmet Emin Balyan, Cemal Kayar, Cuma Beyboğa (Derya Gazetesi), Nabi Kılıçoğlu, Nihat Armağan (Fikir Yayınları) Sabri Aslan, İbrahim Kızılgöl ve Yusuf Demirkol şeklinde geçmektedir.²

Şanlıurfa'da sık sık katıldığı sıra gecesi toplantıları da, İnan'daki edebî zevkin teşekkülünde önemli bir katkıya sahiptir. O günlerde Urfa'da gerçekleştirilen sıra gecelerinde, divan şairlerinin eserleri önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca bu toplantılarda, geleneksel müziğimizin pek çok örneği de sanatkârlar maharetiyle icra edilmektedir. Fuzûlî'nin, Nâbi'nin, kısacası divan edebiyatının sınırları içine dâhil pek çok şairin gazelleri, kasideleri ilgi ve heyecanla okunmaktadır. Urfalı şairlerden Abdi, Yaşar Nezihe Hanım ve Şair Şevket'ten okunan şiirler, İnan'ın ruh ve düşünce dünyasını derinden etkilemiş olmalıdır. Muhtemelen İnan'ın şair yönü, böylesine otantik ortamların etkisinde doğmuş, beslenmiş ve şekillenmiştir. 1950'lilerin Urfa'sındaki geleneksel yaşantı tarzı, şehirdeki sanatçı ve musikişinasların zenginliği, İnan'ı derinden etkilemiştir.³ İnan bu gerçeği, bir söyleşi sırasında bizzat kendisi de dile getirmiştir.

Hafta sonlarında birbirimizin evlerinde toplanırdık. Hem çiğ köftelerimizi yer, hem de konuşmalar, tartışmalar yapardık. Kendi aramızda münazaralar düzenlerdik. Müzik de yapardık. Benim ayrıca şehrin önde gelen hanende ve sazende takımıyla da ahabplığım vardı. Mesire yerlerine gider, sabahlara kadar eğlenir, fasıllar geçerdik. Ayrıca arada bir Muhammed Hafız'a giderek ondan eski yazı ve Farsça dersleri de alıyordum. Tabii baş tutkum ve uğraşı olanımsa şiirlerdi.⁴

1958 yılı, İnan'ın Urfa lisesinden Maraş lisesine sürgün olarak gönderildiği yıldır. Sürgün sebebi, tarih öğretmeniyle gerçekleştirdiği bir tartışmadır.⁵ Kendisiyle gerçekleştirilen bir söyleşi sırasında, 1958'den sonra şiirlerinin yayınlandığı dergilerin isimlerini sayarken, Türk Ruhu, Türk Düşüncesi, Toprak, Oku, Türk Yurdu, Orkun,

² Duran Boz, *Edebiyat ve Medeniyet Yorumcusu Mehmet Akif İnan*, Öncü Basımevi, Ankara 2013 s. 7.

³ Duran Boz, *Edebiyat ve Medeniyet Yorumcusu Mehmet Akif İnan*, Öncü Basımevi, Ankara 2013, s. 9.

⁴ Mehmet Akif İnan, "Kandırmayın Beni", (der. Hıdır Yıldırım), *İslam ve Ortadoğu*, (içinde), 2009, s. 58.

⁵ Duran Boz, *Edebiyat ve...*, s. 10.

Yaprak, Çağdaş, Defne dergilerinin isimlerini vermiştir. Bu beyandan anlaşılmaktadır ki, henüz lise yıllarındayken bile, birbirinden farklı yayın organlarında yazılarıyla, şiirleriyle kendisini göstermektedir. 1961'den 64 sonlarına kadar, üstelik bizzat derginin yönetimine de katılarak, o dönemin etkili dergilerinden birisi olan Hilâl Dergisi'nde de yazılarının ve şiirlerinin yayınlandığını belirtmiştir.⁶

Bu dönemi, İnan'ın fikirlerinin olgunlaşma dönemi olarak nitelendirmek mümkündür. İnan'ın kardeşi Ahmet İnan, kendisiyle gerçekleştirdiğimiz bir görüşmede⁷, abisinin Maraş'a gittikten sonra da aruz ölçüsüyle yazmaya devam ettiğini, serbest şiiri sonradan benimsediğini anlatmıştır. Maraş dönemi, İnan'ın edebi hayatında bir dönüm noktası olmuştur. İnan, Maraş Lisesi'nde Alaaddin Özdenören'le aynı sınıfta okumaktadır. Alaaddin Özdenören'in de beyanına göre, o günlerde henüz aruz ya da hece ölçüsüyle şiirler yazmaya devam etmekte ve serbest tarz şiirleri küçümsemektedir. Sınıf arkadaşındaki şiir yeteneğini fark eden Özdenören, İnan'ı, Cahit Zarifoğlu'nun bir şiirinde *yedi güzel adam* olarak adlandırdığı dostlarından bir kısmıyla tanıştırmıştır.⁸ İnan bu süreçte; Nuri Pakdil, Erdem Beyazıt, Rasim Özdenören ve Cahit Zarifoğlu gibi yetenekli arkadaşlar edinmiştir. Onu besleyen kaynaklar elbette burada isimleri geçen arkadaşlarından ibaret değildir. Örneğin İnan, Maraş'ta yaşadığı yıllarda, Necip Fazıl Kısakürek'le de tanışmıştır. Bu dönemde Necip Fazıl'ın şiirlerinden de etkilenmiş, sadece Necip Fazıl şiirlerinden değil; etkilendiği farklı şiir tarzlarından da kendi şiirine yeni özellikler devşirmeyi bilmiştir.

Urfa'da klasik edebiyatımızın bağrında yetişen genç İnan, Maraş'a geldiği zaman kendisini farklı bir muhitin içinde buluvermiştir. Her biri yetenekli birer şair olan ve hepsi de İkinci Yeni şiirinde ustalaşmış; Nuri Pakdil, Erdem Bayazıt, Cahit Zarifoğlu, Alaeddin Özdenören gibi genç kabiliyetlerden oluşan bu yeni arkadaş muhiti, İnan'ı çağdaş şiir biçimleriyle de tanıştırmıştır. Başlangıçta aruzla şiir yazma ısrarını sürdüren İnan, daha sonra saflarına dâhil olduğu bu yeni muhitin etkisiyle, Necip Fazıl Kısakürek yanında, *İkinci Yeniciler* içinde anılan Cemal Süreyya, Ece Ayhan gibi şairlerin kitaplarını da okuma gereği duymuştur. Bu süreç sonunda gelenekten tevarüs ettiği şiir anlayışını, etkisinde kaldığı İkinci Yeni'nin şiir anlayışıyla mezcetmeyi başarmıştır.

⁶ Mehmet Akif İnan, "Kandırmayın Beni...", s. 48.

⁷ Ahmet İnan, kişisel görüşme, 29.11.2016

⁸ Duran Boz, *Edebiyat ve...*, s. 10

İnan böylece, bu yeni özgün tarza uygun pek çok şiir yazmış, yazdıklarını vakit geçirmeden çeşitli yayın organlarına yollamıştır. Böylece gelenekle yeniyi harmanlayan özgün şiir anlayışını, okurların da dikkatleri huzurunda inşa etmeye başlamıştır.⁹

Bu bölüme kadar anlatılanlardan anlaşılacaktır ki, İnan'ın lise dönemine kadarki hayatında, edebiyat sevgisinin önemli bir yeri vardır. Onun Ortadoğu anlayışının izlerine ve yaşamındaki diğer ayrıntılara ise, çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde detaylı olarak değinilecektir. Ancak yeni bölümlere geçmeden önce, İnan'ın lise döneminden sonraki yaşam öyküsünü de özetlemekte fayda vardır. İnan, üniversite tahsilini Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde gerçekleştirmiştir. Bu okuldan mezun olduğunda, Uşak İmam Hatip Ortaokulu'nda Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak göreve başlamıştır. Bir dönem Türk Taşıt İşverenleri Sendikası'nda uzman olarak çalışmış ve böylece sendikacılığa da ilgi duymaya başlamıştır (1969-1972). İnan için 1969 ve 1976 yıllarının ayrı bir önemi vardır. 1969 yılında Nuri Pakdil, Erdem Bayazıt ve Rasim Özdenören'le *Edebiyat Dergisi'ni* kurmuş, 1976'da ise Cahit Zarifoğlu ve diğer arkadaşlarıyla birlikte *Mavera Dergisi'nin* kurucuları arasında yer almıştır. Edebiyat Dergisi, İslamî muhafazakâr akımın sesini duyuran bir dergidir. Derginin başyazarlığını Nuri Pakdil yapmaktadır. İnan'ın *Hicret; Edebiyat ve Medeniyet Üzerine* isimli kitapları bu dergi bünyesinde neşredilmiştir. İnan'ın geniş kitlelere seslendiği diğer bir dergi de *Mavera Dergisi'dir*. Bu derginin kurucu kadrosundaki isimler, daha sonraları Cahit Zarifoğlu'nun *Yedi Güzel Adam* adlı şiir kitabına da konu olacaktır. 1990 yılına kadar 163 sayı yayınlanan *Mavera Dergisi*, İnan'ın edebi hayatında önemli bir tecrübe olmuştur.¹⁰ İnan, *Yedi İklim Dergisi'nin* de kurucuları arasındadır. 1987 yılında yayınlanmaya başlanan *Yedi İklim Dergisi*, halen Türk kültür ve sanat hayatına katkı vermeye devam etmektedir.¹¹

Aynı zamanda Eğitim-Bir Sendikası'nın kurucusu olan İnan (1992), bu sendikanın kuruluşundan üç yıl sonra kurulan Memur- Sen Konfederasyonu'nun da genel başkanlığını yapmıştır. İnan'ın, “bu sendikal mücadele ile başarıya ulaşılacağına inanmasam bu kadar meşakkate katlanmam, çekilir bir köşeye yazar,

⁹ Ali Haydar Haksal, “Akif İnan Şiirinde Gelecek”, *Yedi İklim Dergisi*, Sayı: 274, 2013, 46.

¹⁰ Mehmet Akif İnan'ın Edebiyat ve *Mavera* Günleri. <<http://www.mehmetakifinan.com/hayat-hikayesi/edebiyat-ve-mavera-gunleri/>> (01.11.2016)

¹¹ Ali Haydar Haksal, *Bir Medeniyet Şairi Mehmet Akif İnan*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015, s. 10.

çizer ve rahat bir hayat sürerim” şeklindeki ifadeleri, onun sendikal bir mücadeleye neden giriştiğinin ipuçlarını vermektedir.¹²

İnan, 6 Ocak 2000 tarihinde memleketi Urfa’da vefat ettiği son ana kadar velut ve hareketli bir hayat yaşamıştır. Kendi hayatında telif ettiği eserler, *Hicret, Tenha Sözler, Edebiyat ve Medeniyet Üzerine, Din ve Uygarlık, Yeni Türk Edebiyatı, Cumhuriyetten Sonra Türk Şiiri* adlı eserleridir. Vefatından sonra, gazete ve dergi yazıları Eğitim-Bir-Sen Yayınları tarafından üç cilt halinde yayınlanmıştır.¹³ İnan’ın hayatına dair bu kısa girişten sonra, İnan bilincinde kendisini gösteren Ortadoğu algısını doğuran tarihsel süreci betimlemek gerekmektedir. İnan bilinci, muhafazakâr bilincin bütün özelliklerine sahiptir. Bu nedenle, düşünürün Ortadoğu’ya bakışının şifrelerini çözebilmek için, muhafazakâr düşüncenin Türkiye bağlamındaki gelişiminin tasvir edilmesi bir zorunluluk olmaktadır.

1.1 Türkiye Bağlamında Muhafazakâr Düşüncenin Gelişimi

Gerek Osmanlı Devleti, gerekse de Türkiye Cumhuriyeti döneminde Türk aydınların Ortadoğu’ya bakışı, devletin takip ettiği modernleşme politikaları etrafında şekillenmiştir. Devletin modernleşme politikalarını destekleyenler ile bu politikalara kısmen ya da tamamen karşı çıkanlar arasında yaşanan gerilim, aydınların Ortadoğu karşısındaki duruşunu da belirlemiştir.¹⁴ Yaşanan modernleşme süreçleri, kendi aydın tiplerini ürettiği kadar, modernleşmeye karşı çıkan, gelenekçi ve muhafazakâr aydın tiplerini de inşa etmiştir. Bu noktada, Türk modernleşmesinin doğurduğu muhafazakârlık-Batıcılık dilemmasının gelişim sürecinin tasviri zorunlu olmaktadır.

Kırım Savaşından sonra imzalanan *Paris Antlaşmasıyla* birlikte Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa’nın nezdinde Batı’nın etkisine açık bir hale gelmiştir. Bu noktada, Paris Antlaşmasının Osmanlı Devleti’ni Batı’ya yaklaştıran kimi maddelerini hatırlamakta yarar vardır. 1856 yılında imzalanan *Paris Antlaşması*’nın yedinci maddesine göre Osmanlı Devleti, Avrupa sınırlarına dâhil kabul edilmiş, Avrupa

¹² Hıdır Yıldırım, *Bilge Sendikacı Mehmet Akif İnan*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2016, s. 136.

¹³ Yusuf Günaydın; İsmail Dervişoğlu, Şair, Mütefekkir, Sendikacı, M. Akif İnan, (der. Hıdır Yıldırım) *İslam Dünyası ve Ortadoğu*, (içinde) 2009, s. 12-19.

¹⁴ Hasan Hüseyin Akkaş, “Türk Modernleşme Tarihinde Muhafazakâr Düşünce”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2, ss.241-254

devletlerinin garantisi altına girmiştir. Böylece Osmanlı Devleti, Rusya'nın etkisinden kurtulmuş ancak Avrupa'nın etkisine açık hale gelmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti Avrupa devletler hukukunun bağlayıcılığını kabul etmiştir. Bu antlaşmanın bir sonucu olarak ilan edilen Islahat Fermanı, aynı zamanda padişahın tebaası arasında din ya da ırk ayrımı yapmayacağını ilan etmesi anlamına da gelmektedir. Hıristiyan ya da başka bir dine mensup tebaayı aşağılayan ifadelerin kullanılması da bu fermanla yasaklanmıştır. Ferman ile Hıristiyan tebaanın dinî alandaki faaliyetlerine karışılmayacağı, Tanzimat Fermanından sonra, ikinci kez vurgulanmıştır. Islahat Fermanıyla birlikte getirilen diğer önemli bir yenilik de, farklı dinlere ya da ırklara mensup vatandaşların da devlet dairelerinde memur olarak çalışmalarının önünün açılmış olmasıdır.¹⁵

Doğu'nun kültür-medeniyet anlayışından uzaklaşma; Batı'nın kültür-medeniyet anlayışına yaklaşma olarak özetlenebilecek bütün bu gelişmeler, elbette kendi muhalif anlayışlarını da üretmişlerdir. II. Mahmud döneminden itibaren başlayan modernleşme çabaları, bu çabaları destekleyen aydın kesimin doğuşuna olanak sağladığı kadar, bu gelişmelere karşı çıkan bir *ulema*¹⁶ kesiminin varlık sahnesine çıkmasına da imkân sağlamıştır. Çünkü Mardin ve Chambers'in de dile getirdiği gibi, Tanzimat'la birlikte doruk noktasına ulaşan Batılılaşma çabaları, *ulemanın*, devletin eğitim kurumları üzerindeki etki gücünün kısıtlanmasına sebebiyet vermiştir.¹⁷ Medrese kökenli ulema kesimi, bilhassa Tanzimat Döneminde, medrese eğitim sistemine yönelik dış müdahalelere karşı da muhafazakâr bir direnç göstermiştir. Osmanlı uleması, yeni eğitim kurumlarındaki seküler ve Batılı tarzdaki eğitim anlayışına karşı çıkmaktan çok, kendi hâkimiyet alanlarının daralmasına tepki göstermişlerdir.¹⁸

Peyami Safa, Tanzimat Döneminde ilk örneklerini veren Türk modernleşmesinin, *Milliyetçilik, Batıcılık ve İslamcılık* akımları etrafında şekillendiğini belirtmiştir.¹⁹ Bu üç akımın yanında Osmanlıcılık kavramı da önemlidir. Namık Kemal, Osmanlıcılık

¹⁵ Gazi Erdem, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hıristiyanların Sosyal Ve Dini Hayatları (1856-1876), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2005, Ankara Üniversitesi, Ankara.

¹⁶ Âlim kelimesinin çoğuludur. Osmanlı'daki ilmiye sınıfının temsilcilerine verilen isim. Genellikle müderrisler, kadılar ve müftülerden oluşmaktadır.

¹⁷ Anzavur Demirpolat; Gürsoy Akça, "Osmanlı Toplumunda Modernleşme ve Ulema", *Ekev Akademi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 36, 2008, s. 119-132.

¹⁸ a.g.e

¹⁹ Hasan Hüseyin Akkaş, "Türk Modernleşme Tarihinde Muhafazakâr Düşünce...", s. 245.

kavramını önemseyen dönemin düşünürlerinden birisidir. Berkes'e göre İslam ümmeti kavramı Osmanlılık düşüncesini benimseyen Kemal'in yazılarında ulus anlamına gelmeye başlamıştır.²⁰ Muhtemelen Safa'nın zikrettiği milliyetçilik kavramının sınırları içinde Osmanlılık da bulunmaktadır. İslamcılık, Osmanlılık ve Milliyetçilik akımları *muhafazakârlık* ortak paydasında buluşurken, Batıcılık akımı mensupları Doğu'nun değerlerini reddetme anlayışı olarak tezahür eden, toptan bir *Batılılaşma* yönelimini tercih etmişlerdir. İnan'ın Ortadoğu anlayışı bağlamında gerçekleştirilecek akademik bir çalışmanın, aynı zamanda muhafazakâr düşüncenin belli bir dönemini tasvir etmek anlamına geldiği açıktır. Bu durumda İnan'ın görüşlerini de kapsayan muhafazakâr düşüncenin oluşum süreçlerinin ne olduğu önemlidir. Bu süreçler sonucunda ortaya çıkan farklı muhafazakâr algıların, Ortadoğu kavramını nasıl anlamlandırdığı sorusu önemli bir soru olmaktadır. Osmanlı modernleşmesinin bir devamı niteliğinde olan Türkiye'nin modernleşmesi sürecine odaklanılması ve bu modernleşme sürecinin inşa ettiği farklı Ortadoğu algılarının tasvir edilmesi, tezin konusu olan *İnan'ın Ortadoğu'ya bakışını* anlamak hususunda önemli bir zemin olacaktır.

Öncelikle şu bilinmelidir ki, Türkiye'de gelişen muhafazakâr hareketler her ne kadar Batılılaşma hareketlerine bir itiraz olarak doğmuş olsalar da, muhafazakârlığın bizi kendisi de Batı'da doğmuş ve gelişmiş bir düşüncedir. Muhafazakârlık, köklü değişimlere karşı doğmuş bir tepki hareketidir. Bu terimin Avrupa dillerindeki karşılığı *conservatism* kelimesidir. *Conservatism* kavramı Latince'de *korumak, muhafaza etmek* anlamlarına gelen *conservare* kelimesinden türetilmiştir. Avrupa tarihinde yaşanan üç önemli gelişme, muhafazakârlığın doğmasını sağlayan ortamı hazırlamıştır. Birinci gelişme, *Fransız İhtilalidir*. İkinci olgu, *Sanayi Devrimi* olarak belirginleşmektedir. Muhafazakâr düşüncenin doğumunu sağlayan üçüncü gelişme ise, *rasyonalizme* (akılcılığa) dayanan *Aydınlanma Hareketi'*dir. Muhafazakârlık Batı'da, bütün bu köklü değişimlere bir tepki olarak doğmuş ve gelişimini sürdürmüştür.²¹ Türkiye'deki muhafazakârlık hareketleri de, Batı'da olduğu gibi tepkisel saiklerle doğmuş hareketlerdir. Türkiye bağlamında düşünüldüğünde muhafazakârlığın, *sivil ve siyasi muhafazakârlık* olmak üzere iki ana kola ayrıldığını söylemek mümkündür.

²⁰ Aytaç Yıldız, "Niyazi Berkes ve Türkiye'de Çağdaşlaşmanın Gelişimi", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 46, 2012, s. 23.

²¹ Metin Özkan, "Türk Muhafazakârlığı Siyasal Bir Gelenek mi?", *Akademik Hassasiyetler*, Cilt: 3, Sayı: 5, 2016, s. 2.

1.1.1 Türkiye’de Sivil Muhafazakârlığın Doğuşu

Modernleşme hareketleri, siyasi erkin istekleri doğrultusunda gelişmiş olsa da, modernleşmeye tamamen ya da kısmen karşı duran muhafazakâr hareketler, öncelikle sivil alanda kendilerini göstermişlerdir. Türkiye’nin 1950’ye kadarki tek partili siyasi ortamı bu durumun en birinci sebebidir. Çok partili hayata geçene kadarki muhalefet boşluğunu, sivil muhafazakâr yapıların doldurduğunu savunmak tutarlı olacaktır. Muhafazakâr hareket, sivil kökenli olduğu ve tamamen halka dayandığı için, hükümet baskılarına rağmen modernleşme karşısında direnmeyi başarmıştır.

Tek parti yönetiminin kimi uygulamalarından rahatsız olan halk, derdini anlatacak siyasi bir alan bulamadığı için, muhalefetini sivil alandan gerçekleştirmiştir. *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası* gibi siyasi oluşumlar geçici bir süreliğine de olsa, topluma bir alternatif sunmuşlardır ama bu durum kalıcı olmamıştır. Muhalefet partilerin boşluğunu, bağımsız ulema, ulemanın başını çektiği tarikatlar ve bu tarikatlardan doğan dinî cemaatler doldurmuştur. Bu muhalif hareketler, genel bir eğilim olarak siyasete ya da hükümet işlerine fiili olarak müdahale etmemişler, kendi dinî alanlarına çekilerek İslam kültür ve medeniyetini benimsemiş bireyler yetiştirmeyi önemsemişlerdir. Sivil muhafazakârlığın Türkiye’deki gelişimi genel olarak betimlendikten sonra, siyasî muhafazakârlığın Ortadoğu’ya bakışının izlerine ulaşılmış olacaktır. İnan’ın Ortadoğu bağlamında durduğu noktayı anlayabilmek için, Türkiye’deki farklı muhafazakâr hareketlerin Ortadoğu’ya bakışlarını betimlemek gerekmektedir.

Osmanlı Devleti’nin çöküşünün ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla başlayan Batılılaşma sürecini radikal kararlarla devam ettirmiştir. Devlet yapısının ve işleyişinin Batı standartlarına uygun hale getirilmesinin yanında, kültürel alanda gerçekleştirilen kimi inkılaplarla halkın da Batılı bir görünüm kazanması arzu edilmiştir. 1925 yılında kabul edilen *Şapka İktisası Hakkındaki Kanunun* birinci maddesine göre, “Türkiye halkının genel başlığının *şapka* olduğu” resmen kabul edilmiş, bunun dışındaki bütün kullanımlar yasaklanmıştır. İleriki yıllarda ise *çarşaf*, *peçe*, *şalvar*, *sarık* gibi kıyafetler de yasaklanacaktır.²² Bu örnekler

²² Yasemin Doğaner, “Atatürk Dönemi Türkiyesi’nde Sosyo-Kültürel Değişim”, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS 38), 10-15 Eylül 2007, Ankara 2012, s. 235-260.

göstermektedir ki, yeni kurulan T.C.'nin yöneticileri de, Osmanlı'nın son dönemlerinde olduğu gibi, modernleşmenin yolunun, Doğu'nun kültürel değerlerinden uzaklaşmak kadar, Batı'nın kültürel değerlerine olabildiğince yakınlaşmaktan geçtiğine karar kılmıştır.

Yaşanan bu gelişmeler, Osmanlı'nın *Batılılaşmasına* karşı çıkan muhafazakâr anlayışın bir muadili olarak, Türkiye modernleşmesine muhalif, *sivil muhafazakâr* hareketlerin doğmasına sebep olmuştur. Bir önceki paragrafta bahsi geçen *Şapka İktisası Hakkındaki Kanun*'a ya da çarşaf gibi kıyafetlerin yasaklanması yönündeki uygulamalara muhalif olan kimi ulema, modernleşmeci yaklaşımı eleştiren yazılar kaleme almıştır. Şapkayı, İslam kültür ve medeniyetine karşıt gören ulemanın başında, İskilipli Mehmet Atıf Efendi gelmektedir. Atıf Efendi, bu karşı duruşuyla Türkiye'deki sivil muhafazakârlık hareketinin öncülerinden olmuştur. 1924 yılında *Frenk Mukallitliği ve Şapka* adlı bir eser yazmış; Batılılaşma anlayışını temsil eden şapka kıyafetine, dinî kaynaklardan deliller getirerek karşı çıkmıştır.²³ Atıf Efendi'nin idam edilmesiyle sonuçlanan bu süreç, toplumun muhafazakâr kesimlerindeki tepkisel tesirini günümüze kadar sürdürmüştür.

Kültürel alanda Batılılaşmayı önceleyen hâkim zihniyet karşısında, İskilipli Atıf Efendi örneğinde olduğu gibi, şiddete yönelmeyen pasif bir kültürel direniş ortaya çıkmıştır. Ulema, yaşanan değişimleri İslam dinine yönelik bir tehdit olarak algılamıştır. Kültürü etkileyen en önemli unsurun din olduğunu kabul eden görüşe göre, din kavramı; kültür ve medeniyeti de kapsamaktadır.²⁴ Bu durumda ulema, o güne kadarki Türk kimliğini oluşturan kültür ve medeniyet kaynaklarının değiştirilmesine de karşı çıkmıştır. Çünkü Türk modernleşmesinin mimarları, İslam medeniyeti ve kültürüyle şekillenen Türk kimliğini reddetmekte; seküler, modern ve Batı medeniyetine mensup yeni bir Türk kimliği inşa etmeye çalışmaktadır. Niyazi Berkes'e göre Cumhuriyet devrinde yapılan "devrimler Türk toplumunu Batı uygarlığı yörüngesine sokmayı amaçlamaktadır." Gerçekleştirilen devrimler açısından düşünüldüğünde, "Batılılaşmak

²³ Necdet Aysal, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 22, 2011, s. 3-32.

²⁴ Mustafa Güven, "Kültürün Bir Unsuru Olarak Din", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2012, s. 938.

bir amaç değil, bir başlangıç noktası” olmaktadır.²⁵ Berkes’e göre, Türk toplumunu çağdaşlaştırmanın iki yönü vardır. Bu yönler, muhafazakâr gelenekçiliği yok etmek, gelenekçi kurallar yerine çağdaşlık yörüngesine uygun kuralları ve kurumları oluşturmaktır.²⁶ Ancak görülmektedir ki, Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde gerçekleştirilen uygulamalar muhafazakârlığı yok etmek bir yana, daha da güçlendirmiştir.

1934 yılında Said Nursî, kadınların dinî referanslı kıyafetlerini savunmak amacıyla, *Tesettür Risalesi*²⁷ adlı bir eser yazmıştır. Bu eseriyle, tesettürün ve özellikle de *çarşaf* kıyafetinin kadınlar açısından gerekli olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Nursî, dönemin ulema sınıfının temsilcilerinden olarak, bu gibi muhafazakâr duruşlarıyla, modernleşme sürecindeki özgün konumunu belirlemiştir. Nursî’nin, Batılılaşmanın kültürel boyutu karşısındaki asıl radikal duruşu ise, *Harf İnkılabı* karşısındaki duruşudur. Çoğunu 1928 yılından sonra telif ettiği kitaplarını, *Kur’ân harfleri* olarak andığı *Osmanlı yazısıyla* kaleme almıştır. Talebelerine de, Osmanlı yazısı sistemini muhafaza etmelerini ısrarla tavsiye etmiştir.²⁸ Nursî, *Latin alfabesinin* kullanımını kesin olarak yasaklamamakta ancak Osmanlı yazısının kültürel, manevî ve tarihi birikimi adına muhafazakâr bir duruş sergilemektedir. Düşünür, Türk modernleşmesine karşı gerçekleştirdiği bu pasif direnişinden dolayı çeşitli baskılara maruz kalmıştır. Vefatından sonra naaşı, Urfa’daki mezarından çıkarılmış ve bilinmeyen bir yere defnedilmiştir.²⁹

Sivil alanda, Türk muhafazakâr düşüncesinin oluşmasına etki eden isimlerden birisi de Muhammed Esad Erbilî’dir. *Nakşibendî*³⁰ tarikatının *Halidî* kolunun şeyhlerinden olan Erbilî, taşıdığı Ortadoğulu kimliğiyle de konumuz açısından manidardır. Günümüzde Irak sınırları içinde kalan Erbil’de doğan Esad Efendi, 1930 yılında gerçekleşen *Menemen Olayı* ile hiçbir alakasının olmadığını savunduğu halde,

²⁵ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, YKY, 18. Basım, İstanbul 2012, s. 522.

²⁶ a.g.e, s. 522.

²⁷ Said Nursî, *Tesettür Risalesi Orijinal Osmanlıca Nüsha*, İsparta 1934, s. 205.

²⁸ Said Nursî, *Kastamonu Lahikası Orijinal Osmanlıca Nüsha*, Kastamonu 1936-1943, s. 25.

²⁹ Alparslan Açıkgenç, “Said Nursî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XXXV, 2008, s. 567.

³⁰ Muhammed Bahauddin Şah-ı Nakşibendî’nin (1318-1389) öncüsü olduğu tarikat. Bu tarikatın silsilesi, Hz. Ebu Bekir kanalıyla Hz. Muhammed’e dayandırılmaktadır. Sessiz yani kalple zikir önemli bir özelliğidir. Nakşibend kelimesi "nakış yapan" anlamına gelmektedir.

bu olaydan suçlu bulunarak oğluyla birlikte tutuklanmıştır. Esad Efendi'nin oğlu idam edilmiş, kendisi de ilerleyen yaşına rağmen ömür boyu hapse mahkûm edilmiştir. Tutuklanmasından bir yıl sonra vefat eden Esad Efendi'nin zehirlenerek öldürüldüğüne inanılmaktadır.³¹ Esad Efendi'nin ölümünün ardından yirmi dokuz halifesi de idam edilmiştir.³² Yaşanan bu olay, Erbilî'yi seven halkta etkisi bugünlere dek uzanan derin travmalara sebep olmuştur.

Bu hadise, *Nakşibendilik* ana damarına bağlı diğer bütün tasavvufî akımların, Türk modernleşmeciliğine karşı, muhafazakâr düşünce içerisinde konumlanışını netice vermiştir. Önceki paragraflarda sivil muhafazakârlık bağlamında verilen örnekler, Türkiye'nin modernleşme sürecinde yaşanan ve ulemanın geniş halk kitlelerine yayılan direnişleriyle sonuçlanan kültürel kırılma noktalarına işaret etmektedir. Anlaşılmaktadır ki, Tanzimat Döneminde olduğu gibi, Türkiye'nin modernleşme sürecinde de ulema, Batılılaşmanın gerekliliği konusunda ikna edilememiştir. Ortaya konan paternalist uygulamalar, yeni bir direnç ekseninin, diğer bir ifadeyle Türk muhafazakâr düşünce sisteminin doğup gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Nakşibendilik akımının Türk modernleşmesine karşı duruşunun ardında, bu akımın Ortadoğulu kökenlerinin de etkisi olduğu açıktır. Türkiye'deki Nakşibendî kökenli hareketlerin büyük bir kısmı *Halidî* koluna mensuptur. Bu kolun temsilcisi Mevlana Halid Ziyauddin Bağdadî'dir. Bir kısım Nakşibendîler tarafından on dokuzuncu yüz yılın müceddidi olarak kabul edilen Mevlana Halit, Irak'ın Bağdat şehrinde yaşamıştır. O aynı zamanda Kadri, Kübrevî, Sühreverdî, Çiştî gibi tarikatların da temsilcisi olmuştur. *Hindistanlı İmam-ı Rabbanî*'nin kanalından gelen tasavvufî birikimi Ortadoğu'ya ulaştırmış, Sünnilik mezhebinin Irak'ta, özellikle de Kuzey Irak'ta yayılmasını ve güçlenmesini sağlamıştır.³³ Ortadoğu merkezli bir oluşum olan Halidilik'i Türkiye'de temsil eden tasavvufî akımların Ortadoğu ilgisi de bu noktadan bakıldığında şaşırtıcı değildir. Dahası, çalışmanın merkezini teşkil eden İnan'ın Ortadoğu'ya bakışı konusu da, bu çerçeveden bakıldığında daha anlamlı olmaktadır.

³¹ Hasan Kamil Yılmaz, "Esad Erbilî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1. Basım, XI, 1995, s. 348-349.

³² Ethem Cebecioğlu, Esad Erbilî Hazretlerinin Vefatı ve Hayat Kronolojisi, *Altınoluk Dergisi*, Sayı 351, 2015, s. 49-51.

³³ Hamid Algar, "Halid el-Bağdadî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XV, s. 283-284.

İnan'ın Nakşibendî tarikatına mensup olduğu görüşü ise teyide muhtaç bir iddiadır. Arkadaşı Cumali Ünal'dı, İnan'ı bir derviş olarak nitelendirmiş ve onun Nakşibendî tarikatına mensup olduğunu iddia etmiştir.³⁴ İnan'ın herhangi bir tarikata mensup olup olmadığı bilinmemektedir ancak şu kesindir ki İnan, tasavvufa karşı değildir.

Ortadoğu'da oldukça yaygın olan Halidîlik kolu, Nakşibendî tarikatının siyasi ve sosyal alana en açık olan koludur. Kuzey Irak'ta, bir Kürt aşireti olan Barzanî ailesine mensup Şeyh Abdurrahman Barzanî tarafından temsil edilen Halidî Nakşibendîliğın, bölgedeki birleştirici etkisi ortadadır.³⁵ Seküler hareketlere mesafeli duran Kuzey Irak'taki Kürt yönetiminin bu duruşunu etkileyen unsurlardan birisi de, Nakşibendîlik akımının etkisi olmalıdır. Bu hareketin İran ve Irak yönetimi karşısındaki duruşunun kodları da, milliyetçi aidiyetlerden daha çok, Sünnilik mezhebine bağlılık üzerinden okunabilecektir. Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetiminin Nakşibendî akımlarla irtibatlı Türk siyasi hareketlerine yakınlığı da incelenmesi gereken bir husustur. Nakşibendî akımlara yakınlığı bilinen Turgut Özal'ın, KIBKY ile yakın ilişkiler geliştirmesiyle başlayan bu diyalog süreci, Milli Görüş hareketinin kurucusu Necmettin Erbakan'ın Başbakanlığı döneminde devam etmiş, Ak Parti yönetimleri döneminde ise doruk noktasına ulaşmıştır. Bu örnek, Nakşibendîlik hareketinin, Türkiye'nin Ortadoğu'da etkin bir oyuncu olmasını sağlayacak güçlü bir potansiyele sahip olduğunu da göstermektedir. Buraya kadar tasviri yapılan sivil muhafazakâr hareketlerin, Türkiye bağlamındaki siyasi muhafazakârlığı doğuran ortamı ve şartları hazırladığı da bir gerçektir. Bu noktada, siyasi muhafazakârlığın gelişiminin tasviri de zorunlu olmaktadır.

1.1.2 Türkiye'de Siyasi Muhafazakârlığın Gelişimi

Sivil muhafazakârlık kadar, Türkiye'deki siyasi muhafazakârlığın gelişimi de muhafazakârların Ortadoğu'ya bakışını anlamak açısından incelenmesi gereken bir başlıktır. Bu bağlamda, Peyami Safa'nın Tanzimat Döneminin siyasi hareketleri konusundaki değerlendirmelerini yeniden hatırlamakta fayda vardır. Safa'ya göre Türk

³⁴ Cumali Ünal'dı. Derviş Akif İnan.
<<http://istanbul1.egitimbirsen.org.tr/manset/1832/E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M-B%C4%B0R-SEN%20L%C4%B0%20RAKETLER%20BULU%C5%9EUYOR>> (23.10.2016)

³⁵ Zafer Yıldırım, "1932-1975 Dönemi Irak'ın "Ulus Devlet" Yapısını Sarsan İsyancı Bir Hareket Olarak Barzaniler ve Irak Kürdistan Demokrasi Partisi", *Akademik Orta Doğu*, Cilt :1 Sayı:2, 2007, s. 161-205.

modernleşmesinin etkisiyle Türkçü ve İslamî hareketler oluşurken, Batıcı hareketler ise modernleşmeyi desteklemişlerdir.³⁶ Cumhuriyet sonrasındaki siyasi muhafazakâr hareketler için benzer bir değerlendirmede bulunmak mümkün görünmektedir. Buna göre, Türkiye’de muhafazakârlık ortak paydasında buluşan siyasi hareketleri, *Milliyetçi Muhafazakârlık*, *İslamî Muhafazakârlık*, *Demokrat/Liberal Muhafazakârlık* olmak üzere üç ana gruba ayırmamız mümkündür. Ancak bütün bu tasniflerin dışında, *sentezci muhafazakârlık* sınıfına dâhil edilebilecek muhafazakâr hareketler de oluşmuştur. Bu hareketlere, *İslamî milliyetçi muhafazakâr* hareketi örnek olarak gösterebiliriz.

Türkiye’de muhafazakâr siyasi hareketlerin ortaya çıkışı, Cumhuriyet dönemindeki ilk çok partili hayata geçiş denemesi sırasında gerçekleşmiştir. 20 Nisan 1924’te anayasanın *Türkiye Büyük Millet Meclisi*’nde kabulünü takip eden süreçte, meclis, muhafazakârlar ve yenilikçiler olmak üzere iki ana gruba ayrılmıştır.³⁷ 17 Kasım 1924 tarihinde, TBMM’nin muhafazakâr kanadını temsil eden Kazım Karabekir, Adnan Adıvar, Rauf Orbay, İsmail Canbulat (Canpolat), Refet Bele *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası* adlı siyasi partiyi kurmuşlardır.³⁸ Kazım Karabekir’in İstiklal Harbi sırasında elde ettiği zaferler onu halk nezdinde önemli bir isim kılmıştır. Karabekir’in yol arkadaşlarından Rauf Orbay, halifeliğin kaldırılmasına karşı çıkan isimlerden birisidir. *TCF* mensuplarının genel özelliği, köktenci ve modernleşmeci devrimlere karşı çıkmalarıdır. Ayrıca onlar köktenci bir değişim yerine tekâmülcü bir gelişmeyi daha doğru bulmaktadırlar.

Bu fırkayı muhafazakâr kılan da bahsi geçen tepkisel duruşudur. Fırkanın kurulmuş olması bile tepkisel bir harekettir. Yine de fırka yöneticilerinin Cumhuriyet yönetim şekliyle herhangi bir sorunlarının olmadığı, özgürlükçü ve demokratik bir ülkeyi arzuladıkları açıktır. Partinin programı da bu gerçeği ispat etmektedir. Programda fırkanın *liberal* ve *demokrat* bir Türkiye oluşturmak istediği açıkça belirtilmektedir. Cemal Kutay’ın beyanlarına göre, *TCF*, yerine göre İslamî, kimi zaman sağ ve bazen de Turancı özellikler göstermektedir. Bu durum yeni fırkanın ülkedeki bütün muhafazakâr

³⁶ Hasan Hüseyin Akkaş, “Türk Modernleşme Tarihinde Muhafazakâr Düşünce...”, s. 245.

³⁷ Mehmet Özalper, “Bir Muhalefet Partisinin İlgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası”, *ANEMON Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2014, s.119.

³⁸ a.g.e, s. 123.

eğilimleri temsil etme arayışı içinde olduğunu göstermektedir. Kutay, fırkanın İttihâd-ı İslam politikasını benimsediğini de belirtmektedir.³⁹

TCF'nin *demokrat muhafazakâr* bir çizgide olduğu, parti programından da anlaşılmaktadır. Parti programının ikinci maddesine göre, TCF'nin takip ettiği yol, "hürriyetperverlik (Liberalizm) ve halkın hâkimiyeti (Demokrasi)" olmaktadır. 6. maddedeki ifade ise TCF'nin kapatılma sebepleri arasında gösterilmektedir. "Fırka efkâr ve itikadât-ı dinîyeye hürmetkârdır"⁴⁰ şeklindeki bu ifade ile döneme göre oldukça muhafazakâr bir duruş sergilenmiştir. Programın 27. maddesi ise TCF'nin muhafazakâr kimliğini ortaya koymaktadır. Bu maddeyle, fuhşun ve kumarın yaygınlaşmasının önüne geçileceği, tiyatro, sinema, basın yayın alanında genel ahlaki ihlal ve ifsada izin verilmeyeceği, bunun için de gerekli kanunların hayata sokulacağı vurgulanmaktadır.⁴¹ Programın 33. maddesinde ise, sanayinin asırlardan beri dış tesirler nedeniyle sönmüş bulunduğu iddia edilmekte, memleket dâhilinde ekonomik hayatı canlandırmak için on yıl boyunca sanayileşme hamlesinin gerçekleştirileceği ifade edilmektedir. Programın 40 ve 41. maddelerinde ise dış ülkelerden sermayenin celbi için gerçekleştirilecek politikalar anlatılmaktadır. Ancak bahsi geçen yabancı devletlerin Ortadoğulu devletler mi, yoksa Batılı devletler mi olduğu açık değildir. Programın maarifle ilgili maddeleri de muhafazakâr demokrat unsurlar taşımaktadır. Öğrencilerin faziletli bireyler olarak milli terbiye yoluyla eğitileceği 50. maddede ifade edilmektedir.⁴²

TCF'nin İslam Birliğini önemsemesi, fırkanın Ortadoğu politikası konusunda ipuçları vermektedir. Çünkü İslam Birliği ideali, Müslüman ülkelerin ve dolayısıyla da Ortadoğu coğrafyasındaki devletlerin birlikteliğini hedefleyen bir dış politikayı savunmayı gerektirmektedir. Daha önce bahsi geçtiği üzere, Rauf Orbay'ın, halifelik kaldırılmasına karşı çıkışı da aynı kaygıdan kaynaklanmaktadır. Bu kaygıların dönemin medyasında da yansımaları olmuştur. TCF'nin destekçilerinden olan gazeteci Hüseyin

³⁹ a.g.e, s. 124.

⁴⁰ Parti, fikirlere ve dinî inançlara saygılıdır.

⁴¹ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Programı.

<<http://acikerisim.tbmm.gov.tr:8080/xmlui/handle/11543/1957>> (16. 12. 2016)

⁴² a.g.e

Cahit Yalçın, çıkardığı *Tanin*⁴³ adlı gazetede yazılarıyla, halifeliğin kalkması durumunda Osmanlı Devleti'nin İslam dünyasındaki manevi nüfuzunun kaybolacağından endişe duyduğunu vurgulamıştır.⁴⁴ Yalçın, TCF'nin politikalarını desteklemektedir. 13 Nisan 1925 tarihinde *Tanin* Gazetesini “*Dün gece Terakkiperver Fırka basıldı*” manşetiyle çıkarınca, vatana ihanet suçundan tutuklanıp Çorum’da sürgün hayatına mahkum edilmiştir. *Tanin* Gazetesi de bu olaydan sonra kapatılmıştır.⁴⁵

Türkiye’deki siyasi arenada kendisini gösteren ikinci muhalif hareket, *Serbest Cumhuriyet Fırkası* olmuştur. SCF, 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulmuştur. Kurulduktan yaklaşık yüz gün sonra kendisini fesheden SCF’nin parti programında konumuz açısından önemli bir madde bulunmaktadır. Programın 10. maddesi dış politikaya dairdir. Öncelikle komşu devletlerle münasebetlerin dostluk ve samimiyet dairesinde gerçekleştirilmesini, hatta kuvvetlendirilmesini öngören bu madde dikkat çekicidir.⁴⁶ Türkiye’nin İran, Irak, Suriye gibi komşuları da vardır ve bu devletler, Ortadoğulu devletlerdir. İlgili madde, Yunanistan ve Bulgaristan gibi Batı’daki komşu devletlerle iyi geçinmeyi öngördüğü kadar, Ortadoğu coğrafyasındaki komşu devletlerle de iyi ilişkiler kurmayı esas almış olmalıdır. Çünkü madde metninde Ortadoğu ile ilişki kurulmayacağına dair bir ifade yoktur. Bu örnek, SCF’nin dış politikada denge siyaseti gütmeyi planladığını göstermektedir. Ayrıca, Cumhuriyet Halk Fırkasının dış politika anlayışından rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. CHF’nin dış politikadaki Batıcı yaklaşımına bedel SCF, Ortadoğu’yu da içine alan dengeli bir dış politika oluşturmayı amaçlamaktadır.

1930’larda SCF’nin Aydın il sorumlusu olarak siyasete atılan Adnan Menderes, 1950 yılındaki seçimleri kazanacak ve böylece, ülkenin gerçek anlamda çok partili

⁴³ Bir dönem *Renin* adıyla da çıkmış olan bu gazete, Hüseyin Cahit Yalçın tarafından 1908-1925, 1943-1947 yılları arasında kesintili olarak çıkarılmıştır. Gazete siyasi görüşlerinden dolayı kimi zaman yasaklanmış, kimi zaman da kapatılmıştır. (Ö. Faruk Huyugüzel, *Tanin, Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1. Basım, XXXIX, s. 565-566.)

⁴⁴ Mustafa Ekincikli, “Türk Demokrasi Kültürünün Gelişimi Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın Kuruluşu”, *Akademik Bakış*, Cilt: 6, Sayı: 11, 2012, s. 156.

⁴⁵ Ö. Faruk Huyugüzel, “Tanin”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1. Basım, XXXIX, s. 566.

⁴⁶ Barış Ertem, “Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası”, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2010, s. 79.

hayata geçtiği demokratikleşme sürecini başlatma imkânını bulacaktır. ⁴⁷ *Demokrat Parti*'nin hükümet kurduğu bu dönem, aynı zamanda Türkiye'nin Ortadoğu politikasında ciddi değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. *Muhafazakâr demokrat* bir siyasi hareket olarak belirginleşen DP hareketinin lideri Başbakan Adnan Menderes, 29 Mayıs 1950'de meclis kürsüsünden gerçekleştirdiği bir konuşmasında, DP iktidarının Ortadoğu ülkeleriyle ilişkileri düzelterek ve Batılı müttefiklerin dikkatini Doğu Akdeniz'in güvenliğine çekmeye çalışacağını belirtmiştir. ⁴⁸

DP iktidarı, tasarladığı Ortadoğu siyasetini, Batı'ya rağmen değil, Batı'yla da iyi ilişkiler kurarak gerçekleştirmek istemektedir. Hükümetin, 1950 senesinin Ağustos'unda Batı merkezli bir kurum olan NATO'ya başvurması bu görüşü desteklemektedir. Ancak yine de Türkiye DP hükümeti döneminde Ortadoğu'yla ilişkilerini geliştirmeye özen göstermiştir. Nitekim Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1950 yılının 1 Kasım'ında TBMM'de bir konuşma yapmış; İran, Türkiye, Afganistan ve Irak arasındaki *Sadabad Pakti* ⁴⁹ dönemi ilişkilerinin diriltilmesini istemiştir. ⁵⁰ Bu dönemde Mısır hükümeti de Türkiye ile bir dostluk anlaşması imzalamayı talep etmiştir. Ortadoğu'nun güvenliğini önemseyen Türkiye, 1952 yılında NATO'ya resmen dâhil olmuş ve ABD, İngiltere, Fransa ile birlikte Ortadoğu'da etkin olan dört devletten birisi haline gelmiştir. ⁵¹ Türkiye, NATO'ya üye olarak, Ortadoğu'da daha etkin bir konuma yükselme isteğine ulaşmıştır. Türkiye'nin birinci hedefi, Ortadoğu'yu istikrarsızlaştıran İngiltere-Mısır arasındaki sorunların çözümüne katkı sağlayabilmektir. Ancak Türk hükümetinin, İngiliz askerlerinin Süveyş Kanalı'nda kalmaya devam etmesini desteklemesi, Mısır'da tepkiyle karşılanmıştır. ⁵² Demokrat Parti'nin temsil ettiği muhafazakâr demokrat çizgi, 1980'lerde Turgut Özal'ın kurduğu *Anavatan Partisi* 'yle, 2000'lerde ise Recep Tayyip Erdoğan ve arkadaşlarının kurduğu *Ak Parti* 'yle günümüze kadar politikalarını hayata sokmaya devam etmiştir.

⁴⁷ a.g.e, s. 82.

⁴⁸ Behçet Kemal Yeşilbursa, "Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (1950-1960)", *History Studies, Ortadoğu Özel Sayısı*, 2010, s. 68.

⁴⁹ 1937 yılında Tahran'daki Sadabad sarayında imzalanan, Türkiye, İran, Irak ve Afganistan'ın taraf olduğu saldırılmazlık antlaşması.

⁵⁰ a.g.e, s. 70.

⁵¹ a.g.e, s. 71.

⁵² a.g.e, 73-74.

Dönemin bir diğer muhafazakâr siyasi hareketi ise, 1948 yılında kurulan *Millet Partisi*'dir. *MP*'nin temsil ettiği muhafazakâr anlayış, *milliyetçi bir muhafazakârlıktır*. Daha sonraları Cumhuriyetçi Millet Partisi, Köylü Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi gibi isimler alan hareketin etkisi günümüze kadar ulaşmıştır. MHP lideri *Alparslan Türkeş*, 1969'da Adana Kongresi'nde gerçekleştirdiği konuşmasında, Türk milletini, *Türklük şuur ve gururu yanında İslam ahlak ve faziletine* çağırıştır. Bu yolu ise kısaca *hak yolu ve Allah yolu* olarak nitelendirmiştir.⁵³ MHP'nin 1977 yılında yayımlanan seçim beyannamesi, Türkiye'deki milliyetçi muhafazakâr hareketin Ortadoğu'ya bakışını betimlemektedir. Milliyetçi muhafazakâr hareketin dış politikaya bakışı iki açıdan olmuştur. MHP, Türkiye dışında yaşadıkları için *dış Türkler* olarak adlandırılan vatandaş ve soydaşlarımızın sorunlarını önemseydiği kadar, İslam ülkelerindeki *Müslüman milletlerle* işbirliğini de önemsemektedir.⁵⁴ Bu iki ayaklı dış politika anlayışı, milliyetçi muhafazakârlığın bilhassa İslamî muhafazakârlıkla ortak noktasını teşkil etmektedir. MHP'nin bu muhafazakâr duruşu Berkes'i haklı çıkarmaktadır. Berkes'e göre, Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki çağdaşlaşma ve Batılılaşma hareketlerine karşı çıkanlar arasında Türkçüler de vardır. Ona göre, "Türkçüler de, Cumhuriyet devrimleriyle uzlaşmamışlardır."⁵⁵

MHP tarafından 1977 yılında yayımlanan seçim beyannamesinin *Dış Politika* başlığı altında, Ortadoğulu milletlerle *iş birliği* gerçekleştirilmesi gerektiğinin vurgulanması dikkat çekicidir. Bununla amaçlananın, Ortadoğu'yu bir *Barış Kalesi* haline getirmek olduğu da ayrıca belirtilmektedir. Ortadoğu bağlamında MHP'nin önemseydiği diğer bir konu da Kıbrıs'ın ve Akdeniz'in güvenliğidir. Beyannameye göre, Kıbrıs tamamen Türkiye'nin olmalıdır. Bu nedenle Kıbrıs meselesinde Batılılara ve Yunanlılara taviz verilmemesi gerekmektedir. Beyannamenin *İslam Milletleri* başlığı altındaki ifadeler ise, meselemiz açısından daha dikkat çekicidir. İlgili maddede, Türkiye'nin, din, tarih ve menfaat bağı olan kardeş İslam ülkeleriyle iktisadî, sosyal ve kültürel işbirliği yapmasının gereği vurgulanmaktadır.⁵⁶ Beyannamede RCD⁵⁷

⁵³ Mehmet Sancar Demir, *Milliyetçi Hareket Partisi*, (der. Mehmet Kabasakal), İstanbul 2013, 73-74.

⁵⁴ *Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi*, Ankara 1977, s. 49-51.

⁵⁵ Niyazi Berkes, "Türkiye'de Çağdaşlaşma...", s. 526.

⁵⁶ a.g.e, s. 51.

kısaltması aynen kullanılmakta ve böyle bir bölgesel işbirliğinin şartlarının gelişmemesine rağmen Türkiye ile İslam ülkeleri arasında iktisadî bir bütünleşmenin gerçekleştirilebileceği savunulmaktadır.⁵⁸ Bu ifadeler, milliyetçi muhafazakâr hareketin de, Ortadoğu'daki Müslüman ülkelerle bütünleşmeye sıcak baktığını göstermektedir. Bu bağlamda, milliyetçi muhafazakâr kimliğiyle ön planda olan bir gazetenin isminin *Ortadoğu* olduğunu da hatırlamakta yarar vardır.

1993 yılında, MHP'den ayrılan bir grup tarafından Muhsin Yazıcıoğlu (1954-2009) liderliğinde kurulan Büyük Birlik Partisi, Türkiye'de oluşturulan sentezci muhafazakâr hareketlerin başında gelmektedir. Milliyetçilik fikrinin ve İslam inancının senteziyle oluşturulan bu muhafazakâr hareket, milliyetçi muhafazakâr hareketten çok İslamî muhafazakâr harekete yakın görünmektedir. BBP'nin 1993 yılındaki parti programında, İslamî muhafazakârlığın etkileri açıkça görülmektedir. Programın takdim bölümü bile, *inanınlar, inanç, nefis, nimet, Hakk, Allah'ın izniyle* gibi dinî kaynaklı ifadelerle doludur. Birinci bölüm *Önce İnsan* başlığıyla başlamaktadır ki, bu örnek, BBP'nin geçmişinden tevarüs ettiği milliyetçi çizgiden daha evrensel bir anlayışı önelediğini göstermektedir. Dış Türkler meselesi BBP için de önemlidir. Dış Türkler Bakanlığı önerisi bunu göstermektedir. Ancak BBP'nin *İslam dünyası ve Ortadoğu coğrafyası* hakkındaki vurgusu, milliyetçi muhafazakâr çizginin vurgusundan daha güçlüdür. Program, Türkiye'ye, İslam dünyasının liderliğini hedef olarak göstermektedir. Yine parti programına göre, Ortadoğu'daki devletler suni bir şekilde oluşturulmuştur. Ortadoğu, Afrika gibi coğrafyalardaki Müslümanları da bundan sonra Türkiye koruyacaktır.⁵⁹ Partinin 2002'deki programında ise Filistin vurgusu da bulunmaktadır.⁶⁰ Bu gibi özellikler, BBP ile İslamî muhafazakâr hareketin kesiştiği noktalar olarak belirginleşmektedir.

1950'lerde DP'nin temsil ettiği muhafazakâr demokrat çizginin, kendi ölçeğinde bir devamı olan ANAP, 1983 yılından 1991 yılına tek başına iktidarda kalmıştır. Turgut Özal önderliğinde kurulan ANAP hükümetleri döneminde de Ortadoğu ile ilişkilere

⁵⁷ The Regional Cooperation for Development. Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği, anlamına gelmektedir. 1964 yılında İran, Pakistan ve Türkiye öncülüğünde gerçekleştirilmesi öngörülen bir işbirliği projesi. 1979'da İran Şah'ının devrilmesinden sonra önemini yitirmiştir.

⁵⁸ "Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi...", s. 51.

⁵⁹ *Büyük Birlik Partisi Programı*, Ankara 1993.

⁶⁰ *Büyük Birlik Partisi Programı*, Ankara 2002.

önem verilmiştir. Özal, Avrupa Birliği gibi liberal yapılı birliktelikler oluşturmak için Ortadoğu ve Orta Asya ülkeleriyle yoğun ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. David Lawday, Özal'ı, *kalbi İslam dünyasında, beyni ise Batı'da olan bir lider* olarak tasvir etmiştir.⁶¹ Özal bu dönemde yaşanan *Körfez Savaşı* gibi bölgesel krizler karşısında dış politikada Osmanlı mirasının yeniden canlandırılması arayışlarına girmiştir. Körfez Savaşı'nda daha aktif olmayı istemiş, Bosna'da yaşanan soykırımlara karşı ise olabildiğince duyarlı bir duruş sergilemiştir. Özal, Osmanlı'nın da coğrafyası olan Ortadoğu ile ilgilenilmesi gerektiğine inanmaktadır. Körfez Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin çıkarlarının Ortadoğu ile işbirliğini gerektirdiğine emindir.⁶²

Ortadoğu'ya karşı duruşu en net olan hareketse, Necmettin Erbakan'ın liderliğini ve fikrî mimarlığını yaptığı *Milli Görüş* hareketi olmuştur. Türkiye'deki siyasi yelpazenin *İslamî muhafazakâr* kesimini temsil eden bu hareket, tarihin belli dönemlerinde *Milli Nizam, Milli Selamet, Refah, Fazilet* ve *Saadet Partisi* gibi isimlerle temsil edilmiştir. MSP'nin 1973 tarihli seçim beyannamesi incelendiğinde görülmektedir ki, MHP'nin önemseydiği *dış Türkler* meselesini MSP de önemsemektedir. Bu konu iki muhafazakâr hareketin kesiştiği noktalardan birisidir. MSP'nin seçim beyannamesinde, Batı ile gerçekleştirilecek işbirliğine karşı radikal bir muhalefet görülmektedir. MSP Avrupa ile bir *Ortak Pazar'a* karşıdır çünkü *Türkiye'nin Avrupa'nın bir eyaleti olmasını* istememektedir.⁶³ Yine MSP için Ortadoğu ve İslam ülkeleri de oldukça önemlidir. Beynamede bu konu, Türkiye'nin *jeopolitik konumu itibarıyla tarihi ve kültürel yakınlığı olan devletlerle daha yakın münasebetler kurulacağı* şeklindeki bir ifadeyle ortaya konmuştur.⁶⁴ MSP'nin seçim beyannamesinde dikkat çeken diğer iki vurgu ise, *Büyük Türkiye* ve *Yeni Medeniyet Sentezi* vurgusudur.⁶⁵ Büyük bir Türkiye'yi ve yeni bir medeniyeti inşa etmenin yolunun, Ortadoğu'nun tarihinden, coğrafyasından ve temsil ettiği değerlerden geçtiğine inanıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü medeniyet sentezi ifadesiyle kastedilen, Ortadoğu'nun kadim medeniyeti olan İslam medeniyeti ve zamanın icaplarının sentezidir.

⁶¹ Yusuf Çınar, "Turgut Özal ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Teorik Bir Bakış Örneği: Liberal Düşüncenin Türk Dış Politikasına Etkisi", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 26, 2011, s. 9.

⁶² a.g.e, s. 10-11.

⁶³ *Milli Selamet Partisi Seçim Beyannamesi*, İstanbul 1973, s. 5-85.

⁶⁴ a.g.e, s. 36.

⁶⁵ a.g.e, s. 14.

1983 yılında İslamî muhafazakâr hareketin temsilcisi olarak siyaset yapan parti, *Refah Partisi*'dir. 1991 seçimlerinde meclise giren RP, 1995 yılındaki seçimlerde birinci parti olmuştur. RP'nin 1995 yılındaki seçim beyannamesinde geçen, *İslam Kardeşliği, Uygun Dış Politika, Irak Ambargosunun Kaldırılması, Dünya Müslüman Ülkeler Birliği'nin kurulması, Çekiç Güç'ün memleketimizden çıkarılması* gibi ifadeler, partinin Ortadoğu'ya dönük anlayışının izlerini de vermektedir. RP'ye göre AB bir Hıristiyan birliğidir ve Müslüman Türkiye'nin böyle bir oluşumun içinde olması imkânsızdır. Türkiye'nin kurması gereken birlik oluşumu ise, *Dünya Müslüman Ülkeler Birliği* olacaktır.⁶⁶ Bu örnekler göstermektedir ki, İslamî muhafazakârlığın temsilcisi olan RP, Ortadoğu ve İslam ülkeleri konusunda, MHP'nin temsil ettiği milliyetçi muhafazakârlık ve DP'nin temsil ettiği demokrat muhafazakârlıktan daha net bir duruşa sahiptir. RP için Ortadoğu'yu da kapsayan bir *İslam Birliği* dış politikanın temel bir ilkesidir.

2001 yılında Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde kurulan *Ak Parti* hareketi de *milli görüş* geleneğinden doğmuş bir harekettir. Kuruluşundan bir yıl sonra iktidara gelen Ak Parti, o günden bugüne izlediği politikalarla *demokrat/liberal muhafazakâr* bir çizgide olduğunu ispatlamıştır. Ak Parti, ekonomik alanda daha çok liberal politikaları hayata sokarken, dış politikada *İslamî muhafazakârlık* çizgisinde hareket eder görünmektedir. Ak Parti, RP'nin 1995 yılında vadettiği ancak 28 Şubat süreci nedeniyle gerçekleştiremediği kimi politik vaatleri, geniş bir zaman dilimi içinde hayata sokmuştur. TCF'nin Türkiye bağlamında tekamülcü bir gelişmeyi doğru buluşu gibi, Ak Parti'nin de tekamülcü bir İslamî muhafazakârlık politikasını doğru bulduğu düşünülebilir. RP'nin 1995 seçim beyannamesinde geçen, *terörün sebep olduğu mağduriyetlerin giderilmesi, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, özelleştirme uygulamaları, İMF'ye ihtiyacın kalmaması, inananlara yapılan zulümlerin ve başörtüsü yasağının kaldırılması, Cuma namazının serbest olması, İmam Hatip Okullarının engellenmesinin önlenmesi, kurban derisiyle ilgili engellemelerin kaldırılması*⁶⁷ benzeri vaatler, ilerleyen yıllarda Ak Parti hükümetleri tarafından tek tek hayata sokulmuştur.

⁶⁶ a.g.e, s.29.

⁶⁷ a.g.e

Daha önce de ifade edildiği gibi, Ak Parti dış politikada, RP'nin ortaya koyduğu *İslamî muhafazakâr* ilkeleri kısmen de olsa benimsemiş gözükmektedir. RP'nin 1995 seçim beyannamesinde geçen *Dış Politika* başlığı altındaki 4. ve 5. maddeler, Ak Parti'nin dış politika anlayışına da uygundur.⁶⁸ Ak Parti, *Batı için itibarlı ve güvenilir bir muhatap* olmaya çalıştığı kadar, dış politikada *uydu değil lider ülke olma* ilkesini de önemsemiştir. Parti, 2002'deki seçim beyannamesi ile Ortadoğu'ya bakışını ortaya koymuştur. Buna göre, Ortadoğu'da akan kanın durdurulması ve Filistin'de barışın tesis edilmesi öncelikli hedefler olarak ortaya konmuştur. İslam ülkeleriyle işbirliğinin geliştirileceği vurgusu da önemlidir. Ak Parti bu beyannameyle, Ortadoğu'daki dengeler açısından, Irak'ın toprak bütünlüğünü önemseddiğini de belirtmektedir. Dış politika seçenekleri arasına, Atlantik ve Avrupa yanında bir de Avrasya eklenmiştir. Beynamede, *Yeni Bir İhracat Hamlesi* başlığı altında, ticarete Ortadoğu pazarlarına ağırlık verileceği de vurgulanmaktadır.⁶⁹

Buraya kadar betimlenen muhafazakâr hareketlerin Ortadoğu'ya bakışları incelendiğinde, çalışmanın asıl araştırma konusu olan *İnan'ın Ortadoğu'ya bakışının* hangi muhafazakâr çizgiye dâhil olduğu anlaşılacaktır. Düşünürün, 2000 yılının başında vefat ettiği gerçeği göz önüne alındığında, yaşadığı dönemle ilgili olarak, *Ak Parti'nin* Ortadoğu politikalarından bahsedilmesinin imkânsız olduğu ortadadır. İnan'ın yaşadığı dönemin *milliyetçi muhafazakâr*, *demokrat muhafazakâr* ve *İslamî muhafazakâr* siyasî anlayışlarının temsilcileri *MHP*, *DP-ANAP*, *MSP-RP* partileridir. Sentezci muhafazakâr hareketin temsilcisi olarak da *BBP* belirginleşmektedir. Bu partilerin dış politika anlayışları karşılaştırıldığında, içlerinde İnan'ın en yakın olduğu partilerin *MSP-RP* ile *BBP* olduğu anlaşılmaktadır. *Büyük Türkiye*, *İslam medeniyeti taraftarlığı*, *Batı medeniyeti karşıtlığı*, *dış Türkler meselesi*, *sunî Ortadoğu yapılanmaları*, *İslam Birliği* gibi ortak söylemler, İnan'ın muhafazakârlık anlayışının bu partilerin temsil ettiği muhafazakâr hareketlere yakın olduğunu göstermektedir. Bu yakınlıklar göze alındığında İnan'ın, *İslamî muhafazakârlık* ile *İslamî-milliyetçi muhafazakârlık* çizgilerine daha yakın olduğunu söylemek mümkündür. Tezin araştırma konusu olan *İnan'ın Ortadoğu'ya bakışı* da bahsi geçen muhafazakâr hareketlerin Ortadoğu anlayışlarıyla uyumlu görünmektedir. İnan'ın düşüncelerinin yaşadığı dönem itibarıyla

⁶⁸ *Refah Partisi Seçim Beyannamesi*, Ankara 1995, s. 29.

⁶⁹ *Ak Parti Seçim Beyannamesi*, Ankara 2002, s. 91.

nasıl bir bağlama oturtulacağı meselesi ise ayrı bir konudur. Bu noktada İnan'ın yaşadığı dönemin düşünce hayatını tasvir etmekte yarar vardır.

1.2 İnan'ın Yaşadığı Dönemin Düşünce Hayatı

İnan'ın yaşadığı dönem, düşünce hayatımızın oldukça hareketli olduğu bir döneme denk gelmektedir. 1940-2000 yılları arasını kapsayan bu dönem, Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983), Oğuz Atay (1934-1977), Bediüzzaman Said Nursi (1878-1960), Nurettin Topçu (1909-1975), Nazım Hikmet (1902-1963), Sezai Karakoç (1933-), Nuri Pakdil (1934-), Rasim Özdenören (1940-) gibi düşün ve edebiyat dünyamızın önemli isimlerinin yaşadığı, fikri açıdan oldukça hareketli bir dönemdir. İkinci Dünya Savaşı'nın da yaşandığı bu dönem, İslam dünyasında çeşitli travmalara sebep olmuş olaylara da sahne olmuştur. Örneğin, İngiltere'nin de desteğiyle 1948 yılında Filistin topraklarında İsrail Devleti kurulmuştur.⁷⁰ İsrail Devleti'nin kuruluşu, İnan kadar onun arkadaşları olan Erdem Beyazıt, Nuri Pakdil, Cahit Zarifoğlu gibi şairlerin şiirlerinde yansımalar bulmuştur.⁷¹

Bu dönem, edebiyat alanında Türkiye çapında önemli akımların doğup geliştiği bir dönemdir. Orhan Veli Kanık'ın başını çektiği Garip akımı bu dönemde doğmuştur. Hecersiz ve kafiyesiz şiiri savunan bu anlayışa göre şiir, mecazdan ve süslü anlatımlardan olabildiğince uzak durmalıdır. Sıradan insanları şiirin konusu yapan Garip Akımı, edebiyatımıza yeni bir soluk getirmiştir.⁷²

Sanat için sanatı savunan ve sürekli bir yenilik arayışı içinde bulunan Yedi Meşaleciler, Servet-i Fünun dergisi⁷³ etrafında oluşmuş bir akımdır. Vasfî Mahir, Yaşar Nabi Nayır ve Ziya Osman Saba gibi temsilcileri olan bu edebi akım, Fransız şairlerden etkilenmiş, olaylara gerçekçi bakan ve şiirlerinde hece ölçüsünü kullanan şairler tarafından oluşturulmuştur.

⁷⁰ Burak Şenel, "İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i Tanıma Süreci", *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 9, 2014, s. 157-178.

⁷¹ Duran Boz, *Edebiyat ve Medeniyet Yorumcusu Mehmet Akif İnan...*

⁷² Y. Mumcu Ay, "Türk Şiirinde Garip Hareketi", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt: 1, Sayı: 4, 2009, s. 1227-1276.

⁷³ Serveti Fünun (Fenlerin Zenginliği), 27 Mart 1891-26 Mayıs 1944 tarihleri arasında yayınlamış bilimsel ve edebi içerikli bir dergidir. Son döneminde Yedi Meşaleciler'in yayın organı olmuştur. (Mehmet Soğukömeroğulları, Servet-i Fünun Edebiyatı Gayr-ı Milli midir?, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt: 1, Sayı: 6, 2011, s. 1785-1800)

Orhan Kemal, Fakir Baykurt, Yaşar Kemal gibi temsilcileri olan Toplumsal Gerçekçilik akımı, Marksist dünya görüşü etrafında birleşmiş şairlerden oluşmaktadır. Attila İlhan öncülüğünde Mavi adlı derginin etrafında toplanan şairlerin oluşturduğu edebi akım ise Maviciler olarak anılmaktadır. Orhan Veli'nin hecesiz, mecazsız ve süssüz şiir anlayışına karşı çıkan bu akımın mensupları, toplumcu gerçekçilerle ortak pek çok özelliği paylaşmakla birlikte şiirde bireyselliği savunmaları açısından farklı bir çizgide yer almaktadırlar.

Garip akımına karşı bir duruş sergileyen diğer grup ise Hisarcılar olarak anılmaktadır. Hisar Dergisi etrafında toplanan bu akımın mensupları, hece ölçüsüne ve edebiyatın geleneksel değerlerine yakın durmuşlardır. Bu akım mensuplarına göre yenilik eskinin içinden doğmalıdır.⁷⁴

Bu dönemde İnan'ın ve arkadaşlarının daha yakın durduğu şiir anlayışı ise İkinci Yeni şiiri olmuştur.⁷⁵ Onlar da değişik imge, çağrışım ve soyutlamalar denemişler; böylece dilin alışılmış kalıplarını yıkmaya çalışmışlardır. İkinci Yeni anlayışının oluşmasında ise elbette Garip akımının ciddi bir etkisi vardır. Çünkü İkinci Yeni'nin edebiyat anlayışı Garip akımına bir tepki olarak doğmuştur. Cemal Süreyya, Edip Cansever, Ece Ayhan, Sezai Karakoç gibi temsilcileri olan ve gerçeküstücülük yanında varoluşçu bir duruşa sahip İkinci Yeni'nin⁷⁶ şiir anlayışındaki biçimsel yeniliklerle uyumlu eserler veren Cahit Zarifoğlu, Erdem Beyazıt, Alaaddin Özdenören gibi şairler, şiirin içeriğinde ise farklı bir yol takip etmişlerdir.

Onlar varoluş hakikatini inanç perspektifinden dillendirmeyi tercih etmişlerdir. Diğer şairler, ontik yalnızlık ve bunalımlarını şiire aksettirirken, Sezai Karakoç, Cahit Zarifoğlu gibi şairler, varoluşun ilâhi hikmeti ve İslam dünyasının varoluşsal sorunları üzerinde durmuşlardır. İnan da bu şairlerin bulunduğu bir çevrede yaşamını sürdürdüğü için elbette onların şiire ve hayata bakışlarından, çeşitli boyutlarda etkilenmiştir. Ali Haydar Haksal'a göre İnan, modern şiir olanaklarından yararlı olsa da klasik şiirin

⁷⁴ Adem Çalışkan, "Ana Çizgileriyle Cumhuriyet Devri Türk Şiirine Teorik Bir Yaklaşım (1923-1960)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 10, 2010, s. 140-199.

⁷⁵ Duran Boz, "Edebiyat ve Medeniyet Yorumcusu Mehmet Akif İnan...", s. 12.

⁷⁶ Ö. Tuğrul Kara, "Türkçenin Kuralları Dışına Çıkan Bir Topluluk: İkinci Yeniciler", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Cilt: 6, Sayı: 15, 2013, s. 451-480.

özünden ve Ahmet Haşim'in şiirinden de beslenmektedir. Yine ona göre, Nuri Pakdil'in eyleme dönük yönünün İnan üzerindeki etkisi büyük olmuştur.⁷⁷

İnan'ın yaşadığı dönem felsefi, siyasî, dinî açıdan da hareketli bir dönemdir. Bu dönemde İkinci Dünya Savaşı sona ermiş, dünya iki kutuplu bir soğuk savaş dönemine girmiştir. Yazılarından anlaşıldığına göre İnan, soğuk savaşın iki kutbunu temsil eden Doğu bloğunu da, Batı bloğunu da benimsememiştir. Ona göre bu soğuk savaşın bir tarafı olmak Müslümanları birbirine düşürmekten öte bir sonucu doğurmayacaktır. İdeolojik şartlanmalar, Batı'nın sömürgesi olmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Ona göre Batı emperyalizmi, sürekliliğini ideolojik şartlanmalarla sağlamaktadır. Kadim imparatorluk döneminin doğal kalıntıları olan etnik grupları, istiklal hülyalarıyla kandırmakta ve İslam dünyasında soğuk savaş cepheleleri açmak yoluyla Müslümanları can ve mal kaybına maruz bırakmaktadır.⁷⁸

İnan'ın yaşadığı dönem, düşüncenin baskıya uğradığı bir dönem olmakla birlikte, düşünen beyinlerin çokça olduğu bir dönemdir. Nurettin Topçu da bu isimlerden birisidir. Topçu, 1966 yılından itibaren Hareket Dergisi'ni çıkarmakta, bu dergideki yazıları yoluyla İslam toplumunun sorunlarına çözüm önerileri sunmaya çalışmaktadır. Maarif davamız konusundaki hassasiyeti kadar, felsefi alandaki çalışmalara dönük teşvikleri de, Nurettin Topçu denilince hatırlanması gereken önemli başlıklardır. Topçu'nun yazılarındaki sosyalizm vurgusu ise, dönemindeki İslamî muhafazakârların kendisinden uzak durmasına sebep olmuştur. Ancak Topçu, Batı'daki bağlamından farklı olarak, Müslüman Sosyalizmi ya da Anadolu Sosyalizmi adını verdiği özgün bir politik anlayışı savunmaktadır.⁷⁹

Bu dönemin bir diğer önemli ismi de Necip Fazıl Kısakürek'tir. Necip Fazıl'ın milletin gönlünde Nurettin Topçu'dan daha farklı bir yeri vardır. Topçu, kitlelere çok fazla ulaşamamışken, Kısakürek verdiği konferansların da tesiriyle toplum tarafından bir dava adamı olarak benimsenmiştir. Necip Fazıl, bu dönemde Büyük Doğu Dergisi'ni çıkarmıştır. Dönemin tek parti iktidarı olan Cumhuriyet Halk Partisi yönetimine şiddetli

⁷⁷ Ali Haydar Haksal, "Akif İnan Şiirinde Gelecek..." s. 46.

⁷⁸ Mehmet Akif İnan, "Bu Hüzün Bölgesi Bir Umut Gölgesidir", (der. Hıdır Yıldırım), İslam ve Ortadoğu, Ankara 2009, s. 116.

⁷⁹ Nurettin Topçu, Ne İçin Sosyalizm. <<http://istiraki.blogspot.com.tr/2013/12/nurettin-topcu-makaleleri.html>> (22.11.2016)

muhalefet göstermesi nedeniyle defalarca mahkemeye verilmiştir. Necip Fazıl'ın Büyük Doğu Dergisi de bu dönemde baskılara maruz kalmış ve sık sık kapatılmıştır. Kısakürek, Dergisi'nin kapatıldığı dönemlerde Bugün, Milli Gazete, Tercüman gibi gazetelerde yazmaya devam etmiştir. 1960'lardan sonra ise bütün Anadolu şehirlerinde çeşitli konferanslar vermiş, Anadolu insanını Büyük Doğu davası konusunda bilinçlendirmeye çalışmıştır.⁸⁰ Ailesinin kökleri Maraş'a kadar uzanan Necip Fazıl Kısakürek, Anadolu seyahatleri sırasında Maraş'a da sık sık uğramıştır.

Necip Fazıl Kısakürek, Maraş'a geldiği sıralarda Nuri Pakdil, Cahit Zarifoğlu gibi gençler yanında İnan'la da tanışmıştır. İki dava insanının yolları ileride de keşişecektir. İnan, 1965 yılında, arkadaşı Nuri Pakdil'in ısrarlarına dayanamamış Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde okumaya başlamıştır. İnan, üniversite yıllarında da hareketli bir kişilik olmuştur. Necip Fazıl'ın üniversitede konferans vermesinin faydalı olacağını düşünmüş ve üniversite yönetiminin üstadı İstanbul'dan Ankara'ya davet etmesini sağlamıştır. Necip Fazıl, gönderilen daveti kabul edip Ankara'ya gelmiş, İnan'ın okuduğu üniversitede bir konferans vermiştir. Bu konferans neticesinde Necip Fazıl'la İnan'ın dostlukları daha da ilerlemiştir.⁸¹ Bu dostluk neticesinde İnan, Necip Fazıl'ın muhafazakârlık anlayışından ve Büyük Doğu benzeri fikirlerinden etkilenmiştir.

İnan, yaşadığı dönemin önemli bir düşünürü olan Said Nursi'yi (1878-1960) ise babası yoluyla tanımıştır. Kendisiyle gerçekleştirilen bir söyleşi sırasında, babasının Şeyh Sadi-yi Şirazi, Goethe, Abdülhak Hamid Tarhan, Shakespeare, Mehmet Akif Ersoy, Necip Fazıl gibi düşünürler yanında Said Nursi'nin Risale-i Nur'larını da okuduğuna değinmiştir.⁸² Burada "Risale-i Nur" olarak adlandırılan kitaplar, Said Nursi'nin inanç, felsefe ve ahlak konularında yazdığı eserlerdir. İnan bir yazısında, Ortadoğu'da, kendi değerlerine bağlı aydın tipleri oluşturmanın yolunun, Necip Fazıl, Sezai Karakoç gibi düşünürlerin eserlerinin yanı sıra, Bediüzzaman'ın eserlerinin de Ortadoğu dillerine çevrilmesinden geçtiğini dile getirmiştir.⁸³ İnan'ın Nursi'nin

⁸⁰ Sami Güçlü, *30 Necip Fazıl*, Erman Ofset Matbaacılık, Konya 2013, s. 92.

⁸¹ Duran Boz, *Edebiyat ve Medeniyet Yorumcusu Mehmet Akif İnan...*, s. 17.

⁸² Hıdır Yıldırım (der.), *Söyleşiler...*, s. 137.

⁸³ Mehmet Akif İnan, "Bir Unutulan Var", (der. Hıdır Yıldırım), *Edebiyat, Kültür ve Sanata Dair*, (içinde), Ankara 2009, s.49.

görüşlerine aşına olduğunu gösteren diğer bir örnek ise, Nursî'ye ait “her söylediğiniz doğru olsun, ama her doğruyu, her yerde söylemeyin” şeklindeki ifadeyi, bir yazısında örnek olarak alıntılanmış olmasıdır.⁸⁴

İnan'ın yaşadığı döneminin önemli simalarından birisi de Cemil Meriç'tir (1916-1987) Hisar Dergisi'ndeki *Fildişi Kuleden* adlı köşesinde pek çok deneme kaleme alan Meriç, *Bu Ülke* ve *Ümran'dan Uygarlığa* gibi önemli başyapıtların da müellifidir. Fikirleriyle ve etkili üslubuyla çağdaşlarını da etkileyen Meriç, İnan'ın düşüncelerinde de yer bulmuştur. Mirati Madak'la gerçekleştirdiği bir söyleşisinde, Meriç'in roman edebi türü konusundaki görüşlerinin edebi çevrelerce dikkate alınması ve tartışılması gerektiğini belirtmiştir.⁸⁵ Buraya kadar anlatılanlardan, İnan'ın Ortadoğu algısının oluşmasında, temellerini muhafazakâr düşüncede bulan gelenekçi bilinç kadar, yaşadığı dönemin edebi, felsefi ya da kültürel zenginliğinin etkilerinin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak İnan da, toplumsal birer varlık olan diğer bütün insanlar gibi bir aile içinde doğmuş ve büyümüştür. Bu nedenle İnan'ın şair, düşünür ve lider yönlerinin izlerini onun aile yaşantısında ve gençlik dönemi tecrübelerinde aramaya çalışmak gerçekçi bir yol olacaktır.

1.3 İnan'ın Şair, Düşünür ve Lider Yönlerinin Doğuşu

İnan'ın Ortadoğu sevgisi, bir ağabeyin kardeşlerine duyduğu sevgiyi hatırlatmaktadır. İnan bağlamında düşündüğümüzde, bu çağrışım tutarlı bir gerçekliğe denk gelmektedir. Çünkü İnan gerçekten de bir ağabeydir ve ilk Ortadoğu eğitimini, çocukluk yaşlarında, bizzat aile çevresindeki yaşantısından almıştır. İnan, çocukluk ve gençlik döneminde inşa ettiği bu ağabeylik şahsiyetini, olgunluk döneminde bütün İslam ailesine genellemesini bilmiştir. Kendisiyle gerçekleştirilen bir söyleşide çocukluk ve gençlik dönemlerinin belirgin yönlerini samimi bir üslupla anlatmıştır.

Oldukça gürbüz ve sağlıklı bir çocukmuşum. Fakat sonraları birçok hastalıklar ve kazalar geçiriyorum, ilkokula benden bir yaş küçük olan kardeşim Ali ile birlikte başladık. O benden çalışkandı. Zaten hiç bir zaman öyle ahım şahım bir öğrenci olmadım. Çocukluğumda hatta delikanlılığımda oldukça duygusal, içedönük, romantik biriydim. Biraz da

⁸⁴ Mehmet Akif İnan, “Üslubunu Bulmak”, (der. Hıdır Yıldırım), *Mirası Kuşanmak*, (içinde), Ankara 2009, s.70.

⁸⁵ Hıdır Yıldırım (der.), *Söyleşiler...* s.34.

inatçılığım vardı. Bir hayli de kavgacıydım. O yaşlarımda çok dövüşlere girmiş çıkmışlığım vardı. Bu dövüşçülük, lise döneminde spora, özellikle güreşe dönüştü, Lisede güreş kaptanıydım.⁸⁶

Alıntılanan öz yaşam anlatısında birkaç husus dikkati çekmektedir. Bu hususlar aşağıdaki sıralanabilir.

1. Gürbüz ve sağlıklı bir çocuk oluşu...
2. Çocukluğunda sürekli hastalık ve kazalarla boğuşması...
3. Küçük kardeş vurgusu...
4. Okulda çok çalışkan bir öğrenci olmayışı...
5. Duygusal, içedönük ve romantik kişiliği...
6. İnatçı ve kavgacı oluşu...
7. Güreş sporunda kaptan olacak kadar ustalaşması...

İnan'ın vurguladığı bütün bu özellikler, birer tohum görünümündedir. Bu tohum özellikler; şair, düşünür, lider İnan meyvesini verecektir. Çünkü, daha çocukluk yaşlarında sıkıntılarla mücadele etmesini öğrenmiştir. Bu öğreniş onun Ortadoğu ve İslam dünyası için gerçekleştireceği uzun soluklu mücadelenin iskeletini oluşturmuştur. Ayrıca bir ağabeydir çünkü kendisinden küçük kardeşleri vardır. Onlarla iletişim kurmayı, onları idare etmeyi zorunlu olarak öğrenmiştir. Onun, kitleler üzerinde etkili olmasını sağlayan yönü, bu ağabeylik deneyimleriyle inşa edilmiştir. Okuldaki derslerinde çok başarılı olamayışı ise, muhtemelen o günkü yanlış eğitim sisteminin tabii bir sonucudur. Bir eğitim sistemi, çocukları ilgi ve yeteneklerinden kavramıyorsa, onları birer fabrika mamulü ürünler gibi tek tipleştirmeye çalışıyorsa, oradan notları iyi öğrenciler çıkacaktır ama bir İnan çıkmayacaktır.

İnan örnekliliğindeki şahsiyetler, genellikle kendilerindeki dehayı ve yeteneği yine kendileri keşfetmiş; şahsiyetlerini geliştirecek eğitim metotlarını yine kendileri belirlemiştir. İnan'ın hareketli ve eylemci bir kişiliği vardır. O, gezerek, araştırarak, deneyimleyerek öğrenmeyi sevmektedir. Duygusal yönleri sanatla hemhal olacağını müjdelemektedir ama eğitim sistemi onun bu yönlerini geliştirmek için uygun değildir. Einstein'ın dehasını ve yeteneğini göremeyen dönemin Alman eğitim sistemi gibi, yeteneklere duyarsızdır Milli Eğitim sistemimiz. İnan, pek çok yazısında olduğu gibi, Yeni Devir Gazetesi'nde yayınlanan bir yazısında da mevcut eğitim sisteminden

⁸⁶ Hıdır Yıldırım, *Söyleşiler*, 1. Basım, Eğitim-Bir-Sen-Yayımları, Ankara 2009, s. 140.

şikâyetini, “aklın, bilimin, inancın, idrakin dinamitlendiği bir eğitim dersin, o, yıllarca bizim uyguladığımız eğitimidir, derim”⁸⁷ ifadeleriyle dile getirmiştir.

Kendisiyle gerçekleştirilen bir söyleşideyse, Milli Eğitim sisteminin şartlandırmalarından kendisini uzak tutabilen açığözlü gençlerin sanat ve edebiyata ilgi gösterdiğini belirtmiştir.⁸⁸ Muhtemelen İnan da o açığözlü gençlerden birisi olmuştur gençlik yıllarında. İnan’ın eğitim konularına el atmak üzere sendikacılık faaliyetlerine girişmesi de bu noktada oldukça anlamlıdır. Türkiye’nin en fazla üyeye sahip sendikası olan Eğitim Bir-Sen’in kurulmasına vesile olması bile, onun mevcut eğitim sisteminden şikâyetçi olduğunu ve yüksek bir gayretle, bu sistemdeki yanlışları-eksiklikleri düzeltme çabası içine girdiğini göstermektedir.

İnan’ın henüz çocukluğunda kendini gösteren duygusal ve içedönük yapısı, onun şair yönünü açıklayan bir önsöz gibidir. Şairlerin yaşam öyküleri, onların şiirleri kadar şairanedir. Sanki dokunulsa şiir fısıldayacak kadar ilhama açıktırlar. İnan da şairlerin bu evrensel özelliklerine sahiptir. Ancak duygusal olmasına rağmen, Hume gibi bir duygucu değildir. *Duyguculuk*, modern toplumların belirgin bir olgusudur. Bu yönüyle duygucu felsefe, ahlaki bozulmanın da sebebidir. Duygucu anlayışa göre ahlaken iyi olanın ne olduğu kesin bir şekilde belirlenemez. Diğer bir ifadeyle ahlak, kişilerin kendi sezgileriyle belirleyeceği öznel tercihlerden ibarettir. Bu nedenle Duyguculara göre ahlakiliğin rasyonel diğer bir tabirle aklî oluşundan bahsetmek imkânsızdır.⁸⁹

Düşündür, duygucu Hume gibi sadece deneyimi değil, vicdanı ve akılı da önemser. Onun bu ahlaki duruşu daha çok Adam Smith’in ahlak felsefesindeki duygusallık anlayışını çağrıştırmaktadır. Ancak İnan, akıl, vicdan ve duygularını salt toplumsal kabullerle değil, vahiyle şekillenmiş toplumsal kabullerle uyumlu hale getirmek istemektedir. Smith’e göre vicdan, akıl ve duygular; toplumsal ilişkinin birer ürünüyken⁹⁰, İnan’a göre İslam’ın belirleyici olduğu bir toplumsal ilişkinin ürünüdür. Bu düşüncesini pek çok yazısında dile getirmiştir.

⁸⁷ Mehmet Akif İnan, “Hafıza”, (der. Hıdır Yıldırım), *Aydınlar, Batı ve Biz*, (içinde), 2009, s. 65.

⁸⁸ Hıdır Yıldırım (der.), *Söyleşiler...*, s.65.

⁸⁹ Faik Eren Kaptan, “Erdem Merkezli Bir Adalet Teorisi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 72, Sayı: 1, 2014, 759-804.

⁹⁰ Göçmen Doğan, Adam Smith’in Tarafsız Gözlemci Kavramı ve Ruh-Beden Problemi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2006, Edinburg Üniversitesi, İskoçya.

İnan'a göre, Müslüman milletlerin günümüze dek ortaya koymuş oldukları sanat eserleri de İslam medeniyetinin şemsiyesi altında oluşturulmuş eserlerdir. Özellikle Tanzimat'a kadarki Türk şiirinin İslam medeniyetinin bir ürünü olduğu kanaatinde olan İnan, mimari ve musiki gibi, Türk toplumunun değer verip eserler ürettiği başka sanat dallarının da İslam medeniyetinden izler taşıdığını iddia etmektedir. İnan, pek çok yazısında ve söyleşisinde, şiirimizin oluşumunun da buna benzer bir yolla; İslam medeniyetinin tesiriyle gerçekleştiğini ortaya koymaya çalışmıştır.⁹¹

1974 yılında yayımlanan ilk şiir kitabı *Hicret*'te, Urfa döneminde katıldığı sıra gecelerinin tesiri açıkça görülmektedir. İnan'ın *Hicret* ve *Tenha Sözler* adlı şiir kitaplarında gençlik yıllarına ait şiirlerinin bulunmadığı bir gerçektir. Ancak onun gençlik tecrübeleri çeşitli yansımalarla kitaplarında yaşamaya devam etmiştir. İnan'ın, ilk şiir kitabı olan *Hicret*'teki beş şiirinin isminde *gazel* kelimesini kullanması bile bu yansımalara bir örnektir. *Umut Gazeli*, *El Gazeli*, *Adsız Gazel*, *Babamın Gazeli*, *Şiir Gazeli* başlıklarıyla yazılmış bu şiirler, Urfa'dayken katıldığı sıra gecelerinde dinlediği divan edebiyatı ürünlerinin etkisiyle oluşturulmuş gibidir. Örneğin; *Hicret*'teki şiirlerinden birisinin adı *Kaside*'dir. Kaside nazım şekli, klasik edebiyatımızın önemli türlerindedir ve İnan, bu nazım şeklinin adını şiirlerinden birisine vermiştir.

Belirtilen örnekler, Urfa'daki sıra gecelerinde dinlediği gazel ve kasidelerin, İnan'ın şair ruhundan silinmediğini göstermektedir. Bu sıra gecelerinde örneklerini dinlediği klasik türler, onun özgün şiir anlayışını inşa etmede önemli yapı taşları olmuştur. Bu iddianın tutarlı bir iddia olup olmadığını test etmenin akla gelen ilk yolu, *Hicret* kitabında yayınlanan şiirlerinden birisini incelemek olacaktır. İncelemek için seçtiğimiz şiir, *Bir Işık Yalımını* adlı şiirdir.

Gözlerin kalbime değmeden önce
İstanbul o kuşlar acep nerdeydi

Deniz ki dilimin lügat kitabı
Şarkılar kardeşim onlar nerdeydi

İçimde sürekli yağmur bulutu
Ormanlar nehirler güller nerdeydi

Bir ışık yalımını parmaklarındır
Anamın kızımın eli nerdeydi

⁹¹ Hıdır Yıldırım (der.), *Söyleşiler...*, s. 81.

Ülkemin çılgılığı her saat zili
Nerde orta doğu savaş nerdeydi

Gözlerin kalbime değmeden önce
Acılar gülüşler düşler nerdeydi⁹²

Yukarıda alıntılanan şiiri incelediğimizde, öncelikli olarak dikkatimizi çeken özellik, şiirin *beyit* düzeniyle yazılmış olmasıdır. İnan, divan edebiyatının nazım birimi olan beyit sistemini, *Hicret* adlı kitabındaki şiirlerin tamamında kullanmıştır. Urfa'daki sıra gecelerinde dinlediği, *Fuzuli'nin*, *Nabi'nin* ve divan edebiyatının önemli başka isimlerinin *gazelleri*, *kasideleri* biçim yönünden de şiirini etkilemiş gözükmektedir.

Aslında bu gerçek, İnan'ın Ortadoğu ilgisini açıklayan ipuçlarını da içinde barındıran bir gerçektir. Çünkü divan edebiyatı nazım şekillerinin oluşumu da Ortadoğu kaynaklıdır. Bu edebi geleneğin oluşumunda Ortadoğulu iki kültür alanının; İran ve Arap edebi geleneklerinin etkili olduğu hakikati gözden kaçırılmamalıdır.⁹³ İnan'ın şiirlerinden birisinin de adını taşıyan *kaside* kelimesi, çok eski zamanlardan beri Arap şiirinde kullanılan ve recez, kaside olarak adlandırılan iki temel şiir türünden birisidir.⁹⁴ İnan'ın *Hicret* adlı şiir kitabındaki beş adet şiirin başlığında geçen *gazel* kelimesi ise, divan edebiyatına İran edebiyatından, İran'a ise Arap edebiyatından geçmiş bir nazım şeklinin adıdır.⁹⁵

Bir Işık Yalım adlı şiirde, *nerdeydi* kelimesinin her beyitte tekrar edilmesi, mükerrer gazel türünün etkisini ortaya koymaktadır. *Mükerrer gazel*, gazelin ilk beytinin sonundaki kelime ya da kelime gruplarının diğer beyitlerin ikinci mısraında tekrar edilmesiyle oluşmaktadır. Bu şiirde de ilk beyitteki *nerdeydi* soru ifadesi, şiirin bütününde tekrar edilmiştir. Şiirdeki bu özellik, İnan'ın klasik ile yeniyi harmanlama çabasının belirgin bir örneği olarak ortada durmaktadır.

Dikkat edilirse şiirin ilk mısraında geçen *gözlerin* ifadesi, şiirin son beytinde de tekrar edilmiştir. İnan'ın, *Hicret* adlı kitabında geçen *Kaside*, *Mahzen*, *Akşam*,

⁹² Mehmet Akif İnan, *Hicret*, 3. Basım, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2012, s. 21-22.

⁹³ İncinur Atik Gürbüz, "Divan Tertibinde Türün Şekle Tercihine Bir Örnek: İlahizâde Mehmed Emin Vâsık Divanı", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 4, 2011, 123-131.

⁹⁴ Mustafa Çınar, "Kaside Nazım Şeklinin Tarihi Gelişimi", *EKEV Akademi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 27, 2006, 203.

⁹⁵ Haluk İpekten, "Gazel", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1. Basım, XIII, 1996, s. 440-442.

Darağacı, Zaman, Sarnıç, Olağanüstüler, Babamın Gazeli, Yiğitler gibi şiirlerinde kullanılan “göz”, “gözler” mazmunu, gençliğinde katıldığı sıra gecelerinde dinlediği şiirlerden, türkü ve şarkılardan izler taşımaktadır. İnan’ın şiirlerinde sıkça geçen göz motifi bize, Urfa sıra gecelerinde de sıkça söylenen *Gözleri Fettan Güzel, Bak Kara Gözlü Ceylan*’a gibi türküler yanında, Fuzuli’nin “Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlara su” mısraı ile başlayan “Su” kasidesinden de izler taşır görünmektedir. Divan edebiyatında *Ahmet Paşa, Muhibbi, Necâti Beg, Cem Sultan, Usûli* gibi pek çok şairin şiirinde göz mazmununa rastlanmaktadır.⁹⁶

Muhtemelen İnan, bu şiirlerin çoğunu Urfa’daki sıra gecelerinde bizzat dinleme imkânı bulmuştur. Yine bu şiirde geçen şarkılar, güller gibi motifler de klasik edebiyatın İnan’ın ruhunda meydana getirdiği derin tesirlere örnek gösterilebilir.

Şiirin beşinci mısraında geçen *orta doğu* ibaresi ise, şairin Ortadoğu ilgisinin erken yaşlarda başlamış olduğunu açıkça göstermektedir. İnan, geçmişin huzurlu günlerini yad ettiği bu şiirinde, Ortadoğu’nun savaştan uzak günlerini özlemle hayal etmektedir. “*Nerde orta doğu savaş nerdeydi*” mısraı, İnan’ın muhayyilesindeki Ortadoğu’nun, savaşla anılamayacak kadar mukaddes bir coğrafyaya karşılık geldiğini de göstermektedir. İnan’ın, Doğu’nun dertleriyle dertlendiği ve böylece şiirinin özünü Doğu’nun değerleriyle harmanladığı açıkça görülmektedir. Ortadoğu’ya bakışının izleri *Yiğitler, Bir Işık Yalımı, Ölüm* gibi şiirlerinde daha da belirginleşmektedir. Yiğitler adlı şiirinde kendisini Batı karşısında, ama bir o kadar da Doğu’nun yanında konumlandığını kimi dizeleriyle açıkça göstermiştir.

“Anamı sorarsan büyük doğudur. Batı ki sırtımda paslı bıçaktır”⁹⁷ mısralarında İnan, Doğu’yu annesi olarak gördüğünü açıkça ortaya koymuştur. Doğu, onun kültür ve medeniyet anasıdır. Bu mısralar şairin, Ortadoğu hakkındaki söylemleriyle de tutarlıdır. Çünkü onun savunduğu bütün değerler Ortadoğu’nun da değerlerdir. Bu değerlerin etkisiyle, Ortadoğu’nun birliği, dirliği ve huzuru için mücadele etmektedir. İlk mısrada baş harfleri küçük olarak geçen *büyük doğu* tabirinde ise, Necip Fazıl’ın İnan üzerindeki etkisi açıkça müşahede edilmektedir. İnan’ın dünyasında Batı kavramı olumsuz bir anlama karşılık gelir. Şiirin ikinci mısraındaki bu olumsuz bakış *sırtımda paslı bıçak*

⁹⁶ H. Dilek Batıslam, “Divan Şiirinde Sabâ”, *Osmanlı Tarihi Araştırmaları*, Sayı: 26, 2005, 1-20.

⁹⁷ Mehmet Akif İnan, *Hicret...*, s. 64.

ifadeleriyle ortaya konmuştur. Batı, şaire göre İslam aleminin sırtındaki paslı bir bıçaktır. Burada şairin kendisini İslam dünyasıyla da özdeşleştirdiği görülmektedir. Bıçağın paslı oluşu, Batı'nın yüz yıllardan beri Ortadoğu'yu sömürmeye çalışmasına bir vurgudur. Bu durum, İnan'ın anlatımından anlaşıldığına göre yeni değil, eski bir hikâyedir. Şiirdeki *pas* imgesi bu geçmişi işaret etmektedir.

Batı tarafından sömürülen Ortadoğu bir hüznün yurdudur artık. İnan bu gerçeği hatırlatır gibidir *Ölüm* adlı şiirinde... “Gel ve yaşa doğusal hüznü/Acılar güvence ölümsüzlüğe” diye haykırmaktadır. İlk mısradaki *doğusal hüznün* kullanımı dikkat çekicidir. Bu ifade, Ortadoğu'nun sömürgeci Batılıların elinden çektiklerini hatırlatmak yanında, ikinci mısra ile birlikte düşünüldüğünde, ölüme ve Müslümanların ahiret inancına vurgu yapmaktadır. Bir Müslüman için bu dünyada yaşanan acılar, ahiretteki sonsuz mutluluğun güvencesidir. Aslında İnan burada, İkinci Yeni geleneğine uygun bir şekilde varoluşsal bir duruş sergilemektedir. Schopenhauer gibi *pesimist Varoluşçuların* ve *Batılı Absürdistlerin*⁹⁸ anlamsızlaştırdığı var oluş gerçeğini, doğusal bir ölümsüzlük inancıyla anlamlı kılabileceğimizi ifade etmektedir. İnan bu mısralarında, Dostoyevski'nin *Günlük*'ünde geçen ifadeleri şiir diliyle yeniden üretmiş gibidir.

Ölümsüzlüğe inanç, insanoğluna (o olmayınca kendini öldürmek yolunu seçtiren kadar) gerekliyse, insanlığın doğal koşulu bu olduğu içindir. Bu böyle olduğuna göre insan ruhunun ölümsüzlüğü hiç kuşkusuz gerçektir.⁹⁹

Albert Camus, *Sisifos Söyleni* adlı kitabını varoluş ve *absürtizm* görüşü hakkındaki düşüncelerini ortaya koymak için yazmıştır. Camus bu çalışmada, özellikle intihar günahı ve ölüm gerçeği hakkındaki düşüncelerini ortaya koymuştur. Absürtçülere göre varoluş anlamsızdır ve insanın anı yaşamaktan başka da bir çaresi yoktur. Ancak elbette ki İnan'ın böyle bir görüşü savunması imkânsızdır. Çünkü İnan'a göre, bütün bu varlığı yaratan Allah'tır ve o her şeyi anlamlı ve gayeli bir şekilde

⁹⁸ Pesimist Varoluşçuluk Arthur Schopenhauer'ın (1788-1860) başını çektiği görüşün adıdır. Bu anlayışa göre yaşam kötüdür, acı doludur, olmaması gereken bir yanıdır. Absürtçülük ise Albert Camus gibi düşünürler tarafından savunulmaktadır. Bu görüşe göre yaşamın bir anlamı yoktur. Yaşamın anlamını aramaya çalışmak yerine anı yaşamak yeterlidir.

⁹⁹ Camus Albert. *Sisifos Söyleni*, (çev. Tahsin Yücel), İstanbul 2015, s. 126.

yaratmıştır. Kâinatın yaratılma sebebi ise aşktır. İnan'a göre “*bütün bir varlık aşk ürünüdür.*”¹⁰⁰

Bu örneklerde olduğu gibi, İnan'ın şiirlerinde şair ve düşünür yönlerinin izlerini bulmak mümkünse de, liderlik özelliklerini tespit etmenin yolu yaşantısına eğilmekten geçmektedir. İnan, fikirlerini teoride bırakmayı sevmeyen ve onları hayata geçirmenin yollarını arayan, hareketli bir eylem adamıdır aynı zamanda. Onun bu eylemci yönlerinin izini sürmek için çocukluk yıllarına kadar gitmemiz gerekmektedir. İnan, altı kardeşin en büyüğüdür.¹⁰¹ Ondaki liderlik özelliklerinin oluşmasında, *en büyük abi* olma psikolojisinin büyük etkileri olmuştur. İnan'ın kardeşi Ahmet İnan'dan öğrendiklerimize göre İnan, kardeşlerini gözeten ve onları hakikate yönlendirmeye çalışan bir abidir. İleride bu tecrübelerini bütün İslam dünyasına genellemeyi bilecektir. Ortadoğu içerikli yazılarında yer yer kullandığı *kardeşlerim*¹⁰² ifadesi, İslam'ın kardeşlik anlayışı yanı sıra, ondaki abilik şuurunun yansıması olarak da düşünülebilir.

Bir lideri analiz edebilmenin yolu onun kişilik özelliklerini bilmekten geçmektedir. Bireyleri farklılaştıran bir ilişki biçimi olarak kişilik, öncelikle ailede gelişir ve kendini belirgin kılar. Lider kişiliğin güvenilir olma, özgüven sahibi olma, yenilikçilik, cesaret, karizma gibi belirgin özellikleri vardır. İnatçılık ve mücadelecilik, lider şahsiyetlerin bir özelliği olan cesaretin yansımasıdır.¹⁰³ İnan da, bir söyleşide, kendisini *biraz inatçı ve bir hayli kavgacı* olarak tanımlamıştır.¹⁰⁴ Büyük davaların öncüsü ve büyük hareketlerin kurucusu olan lider şahsiyetler, başarıyı elde etme konusunda kavgacı, düşmanlarının oyunlarına kanmama bahsinde ise inatçıdır. Örneğin, Hindistan'ın efsanevi lideri *Gandi* de mücadelecidir ancak onun amacı düşmanı mahvetmek değil zaferi kazanmaktır.¹⁰⁵

Düşünür, hayatının bir döneminde güreş takımı kaptanlığı da yapmıştır. Kaptanlık deneyimi, İnan'a *yönetici ve lider* olmanın ne anlama geldiğini profesyonel manada

¹⁰⁰ Hıdır Yıldırım, *Söyleşiler...*, s.84.

¹⁰¹ Duran Boz, *Edebiyat ve...*, s. 6.

¹⁰² Mehmet Akif İnan, “Kıbrıs ve Ötesi”, (der. Hıdır Yıldırım), *İslam ve Ortadoğu*, (içinde) 2009, s. 22.

¹⁰³ Nesrin Gökben Çetin, Ertan Beceren, “Lider Kişilik: Gandhi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 5, 2007, 110-132.

¹⁰⁴ Hıdır Yıldırım, “Söyleşiler”..., s. 140.

¹⁰⁵ Nesrin Gökben Çetin, Ertan Beceren, “Lider Kişilik: Gandhi...”, s. 127.

öğretmiştir. Aslında İnan örneğindeki lider profili, Ortadoğu'nun muhtaç olduğu lider şahsiyetin belirgin özelliklerini ortaya koymaktadır. Batılılar tarafından önüne konulan her projeyi kabul eden teslimiyetçi liderlerin Ortadoğu'nun özneleşmesine katkı sağlayamayacağı açıktır. Bu gibi liderler, okyanusun dalgaları arasında çalkalanmakta olan hazine yüklü gemilerini korsanların yönetimine teslim eden kaptanlara benzetilebilir. Böyle bir durumda kaptan olarak adlandırılan kim olursa olsun, gerçek özne yine Batı olacaktır. İnan'ın tecrübelerinden beslenen feraseti, böyle bir lideri kabul etmemektedir. Kısaca söylemek gerekirse, İnan'a göre Ortadoğu takımı, Ortadoğulu kaptanlar tarafından, bu takımın çıkarları gözetilerek yönetilmelidir.

Mesela *Arafat*'ı Filistin davasının kaptanı olarak görmektedir. Hakkındaki eleştirilerini saklı tutarak, *Arafat*'ı Ortadoğu'daki diğer liderlerle kıyaslamakta ve onu görece örnek bir lider olarak göstermektedir. İnan'a göre *Arafat*, emperyalizmin, bu coğrafyadan her türlü baskı yöntemlerini kullanarak çıkarttığı Müslüman Filistinlilerin lideridir. İnan *Arafat*'ı, emperyalizmin ve Siyonistlerin zulümlerine maruz kalmış mazlum bir halkın lideri olarak da betimlemektedir. Batı'nın her türlü zulüm ve darbelerine rağmen, hâlâ Batı'ya yaltaklanmaya devam eden Ortadoğulu diğer liderlere nazaran *Arafat*'ın, daha onurlu olduğuna da inanmaktadır.¹⁰⁶

Yazılarında Türkiye içindeki bazı siyasî liderleri de örnek göstermektedir. Örneğin, *Necmettin Erbakan*'ı da ferasetli bir lider olarak görmektedir.¹⁰⁷ Bu görüş, İnan'ın dâhil olduğu İslamî muhafazakâr çizgiyle de uyumlu bir görüştür. Çünkü uzunca bir dönem, İslamî muhafazakâr hareketin Türkiye'deki en önemli temsilcisi Erbakan olmuştur. Erbakan, *Devrim* adlı ilk Türk arabasının üretilmesine katkı sağlayan mühendislerden birisidir. *Kıbrıs Barış Harekati*'nin de önemli isimlerindedir. İnan, muhtemelen kaptanlık yaptığı dönemlerin de deneyiminden istifade ederek, Erbakan'ın, Türkiye takımının kaptanlığını yapabilecek liderlerden birisi olduğunu anlamıştır. Şunu da ilave etmek gerekir ki, Eğitim-Bir-Sen'in kuruluşunda ve İnan'ın bu sendikanın

¹⁰⁶ Mehmet Akif İnan, "Ne Adına Emperyalizme Karşı", (der. Hıdır Yıldırım), *İslam ve Ortadoğu*, (içinde) 2009, s.76.

¹⁰⁷ Mehmet Akif İnan, "Yeni Sesler...", s.81.

başına geçişinde, *Millî Görüş* hareketinin lideri Necmettin Erbakan'ın yönlendirici bir etkisi olmuştur.¹⁰⁸

İnan, liderlik şahsiyeti yönüyle kendisinden sonraki siyasî liderleri etkilemiş bir kişiliktir. Yazılarında tasvir ettiği liderlik vasıflarına sahip, günümüzdeki liderlerden birisi Recep Tayyip Erdoğan'dır. Erdoğan, İslamî muhafazakârlığın Türkiye'deki temsilcisi olan *Millî Görüş* geleneği içinde yetişip olgunlaşmıştır. 2014 yılında *Memur-Sen* genel merkezinde gerçekleştirdiği bir konuşmasında, “İnan, 15 yıl önce aramızdan ayrıldı ama hayatından nasıl destanlar yayıldıysa işte görüyoruz ki mezarından da destanlar yayılıyor”, şeklindeki ifadeleriyle, İnan'ın fikirlerine verdiği önemi ortaya koymuştur. Konuşmasının devamında İnan'dan *ağabey* olarak bahseden Erdoğan, İnan'ın sancağı kendisinden önceki nesillerden devraldığını, üzerine düşen sorumluluğu hakkıyla yerine getirdiğini sözlerine eklemiştir. Erdoğan'a göre İnan, devraldığı sancağı onurla, gururla, şerefle taşımış ve o sancağı kendisinden sonra gelenlere emanet etmiştir. Bu sözleriyle Erdoğan, kendisinin de bu bayrağı taşıma gayretinde olduğuna vurgu yapmak istemiştir. Erdoğan bu konuşmasında, İnan hakkında, “Allah ondan razı olsun, mekânı inşallah cennet olsun, geride bıraktığı eserleri daim olsun ve inşallah bu eserleri sayesinde amel defteri hep açık kalsın”, şeklinde devam eden temennilerde de bulunmuştur.¹⁰⁹ Bu güncel örnek göstermektedir ki, İnan'ın mücadele azmi ve fikirleri, vefatından sonra da örnek olmaya devam etmektedir. Çünkü İnan'a göre ölüm yok oluş değil, daha güçlü olarak var olmaya devam etmektir. Bir şiirinde “kim demiş her şeyin bitişi ölüm” diye soran İnan, “destanlar yayılır mezarımızdan” mısraıyla ölümün bir son değil başlangıç olduğunu etkili bir şekilde vurgulamıştır.¹¹⁰ İnan'ın düşleri, o öldükten sonra da yaşamaya devam etmiştir. Şiirlerinin geniş kitlelerce içselleştirilmesi bunun bir örneğidir. Böylece onun düşleri, zamanla diğer muhafazakâr kesimlerin de rüyası olmuştur. Mescid-i Aksa rüyası, onun kitlelerce benimsenen gençlik düşlerinden birisi ve en önemlisidir.

¹⁰⁸ Erol Bozkurt, “Dava Adamı Mehmet Akif İnan”, (der. Hıdır Yıldırım) *Bilge Sendikacı Mehmet Akif İnan*, (içinde), Ankara 2016, s. 314.

¹⁰⁹ R. Tayyip Erdoğan, Milletın Uğruna Azimle Mücadele Verdiği Yeniden Büyük Türkiye Sevdası Hiçbir Zaman Kaybolmadı. <<http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1582/milletin-ugruna-azimle-mucadele-verdigi-yeniden-buyuk-turkiye-sevdasi-hicbir-zaman-kaybolmadi.html>> (11.11.2016)

¹¹⁰ Mehmet Akif İnan, *Tenha Sözler*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2012, s. 50.

1.4 Bir Mescid-i Aksa Şairi Olarak İnan

Mescid-i Aksa, İnan'ın düşüncesinde önemli bir yere sahiptir. Henüz gençlik yıllarındayken Mescid-i Aksa'yı oldukça sevmekte ve önemsemektedir. Kardeşi Ahmet İnan, kendisiyle yaptığımız bir görüşmede, İnan'ın, henüz gençlik yıllarında Mescid-i Aksa ve Kudüs davasını önemseddiğini anlatmıştır.¹¹¹ Her platformda Kudüs ve Mescid-i Aksa sevgisini haykıran genç İnan, Urfa ile Kudüs arasında bir özdeşlik ilişkisi kurmuş olmalıdır. Hikayenin başladığı yer Kudüs'tür ama Urfa da, bu vahiy anlatısında önemli bir yere sahiptir. Nemrud'un Hz. İbrahim'i ateşe attığı yer olduğu rivayet edilen *Balıklı Göl*, Urfa'dadır. Bu tarihi mekânları ziyaret eden genç İnan, Kudüs civarında yaşayan İsrail Peygamberlerinin çektikleri sıkıntıları da tefekkür etmiş olmalıdır. İslam tarihi araştırmaları göstermektedir ki, Kudüs'ün ve Urfa'nın fethi Hz. Ömer döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu gerçeği de bilmekte olan İnan, İslam dininin yayılışı açısından Kudüs'le Urfa arasındaki kaderdaşlığı fark etmiştir. Bu da onun gönlünü, Kudüs'le ilgili olan her şeye daha çok yaklaştırmıştır.

Henüz çocukluğunda belirginleşen Mescid-i Aksa sevgisi, bu mukaddes mabedin ismini taşıyan şiirinde açıkça müşahede edilmektedir. *Tenha Sözler* adlı şiir kitabının 29. sahifesinde yayınlanan bu şiirin ilk dört mısraı aşağıdaki gibidir.

Mescid-i Aksa'yı gördüm düşümde
Bir çocuk gibiydi ve ağlıyordu
Varıp eşiğine alnını koydum
Sanki bir yer altı nehir çağlıyordu.¹¹²

Şiirin ilk mısraında geçen *düş* metaforu, Hz. Muhammed'in Mekke'nin fethi konusunda gördüğü rüyaya bir gönderme gibidir. Fetih suresi 27. Ayette, Hz. Muhammed'in Mekke'nin fethinden önce gördüğü sadık rüyaya dikkat çekilmiştir. Aslında bu gibi düşler bütün büyük fatihler tarafından görülmüştür. II. Mehmed'in, İstanbul'u fethedip Fâtilh olmadan önce, fethine dair düşler gördüğü bilinmektedir. Büyük İskender'in büyük fetihler gerçekleştirmeden önce geleceğe dair büyük düşler gördüğü bir vakıadır. Martin Luther King, *I have dream* (Benim bir düşünüm var) derken¹¹³, bir

¹¹¹ Ahmet İnan, kişisel görüşme, 29 Kasım 2016.

¹¹² Mehmet Akif İnan, *Tenha Sözler*, Eğitim-Bir-Sen- Yayınları, Ankara 2012, s. 29.

¹¹³ M. Luhter King, I Have a Dream.

<<https://www.med.umich.edu/diversity/pdf/files/1%20January/January%20I%20have%20a%20dream.pdf>> (07.12.2016)

gün gerçekleşeceğine kesin olarak inandığı bir düşünceden bahsetmektedir. İnan da böyle bir geleceğe dair düşler görmektedir ve bu düşlerin gerçekleşeceğine inanmamızı istemektedir.

İnan'ın düşlerinde Ortadoğu'nun özelde ise Mescid-i Aksa'nın ayrı bir yeri vardır. Onun tahayyül dünyasındaki Mescid-i Aksa, Müslümanları sevmekte ve onları özlemektedir. Bu özgün tahayyül evreninde Mescid-i Aksa, sevdiklerinden ayrılmak zorunda kalmış bir çocuk gibi, çok sevdiği Müslümanlardan ayrı kaldığı için sürekli ağlamaktadır. Bu düşleri görmekle İnan, bir Ortadoğu düşünürü olduğu kadar Ortadoğu şairi olduğunu da kanıtlamıştır.¹¹⁴ İnan'ın muhayyilesindeki Mescid-i Aksa canlıdır ve şuur sahibidir. Şair, Uhud dağıyla, hurma kütüğüyle konuşup dertleşen Hz. Muhammed'in izinden gitmekte ve Mescid-i Aksayla adeta dertleşmektedir. Şiirinin ilerleyen kıtalarında teşhis ve intak sanatlarını kullanarak Mescid-i Aksa'yı şuurlu bir insan gibi konuşturmuştur.

Gözlerim yollarda bekler dururum
Nerde kardeşlerim diyordu bir ses
İlk Kibleşi benim ulu Nebi'nin
Unuttu mu bunu acaba herkes

Şiirin yukarıya alıntılanan bölümünde geçen *Nerde kardeşlerim* ifadesi aslında bir soru değildir. Geç kalmışlığı vurgulamak için kullanılmıştır. Şaire göre Müslümanlar, *Mescid-i Aksa*'yla buluşmada ve o mabede hak ettiği tarihi anlamını yüklemeye geç kalmışlardır.¹¹⁵ Bu dörtlükteki *unuttu mu?* sorusu çağın maddeci ruhu düşünüldüğünde, oldukça anlamlıdır. *Modernizm, kapitalizm, sekülerizm* gibi ideolojilerin etkisinde kalan Müslümanlar, mâneviyatın önemini artık unutmak üzeredir. Mescid-i Aksa burada, Müslümanların unutmak üzere olduğu bütün mânevi değerleri temsil etmektedir. Bu mabedin Müslümanlara hitaben *kardeşlerim* diye seslenmesi ise İnan'ın *İslam Birliği* mefkûresinin bir yansımasıdır. İnan, Ortadoğu'yu Batı merkezci bir okumayla değil de, Ortadoğu merkezli bir okumayla anlamlandırmaktadır. Bu bakış

¹¹⁴ Hatice Koç, Müslüman Şiir Ekseninde Mehmet Akif İnan Şiiri, Milli Gazete, 20014. <http://www.milligazete.com.tr/musluman_siir_ekseninde_mehmet_akif_inan_siiri/hatic_e_koc/kose_yazisi/22552> (22.10.2016)

¹¹⁵ Şaban, Sağlık, "Mescid-i Aksa Şiir Örneğinde Bir Şiirin Dilbilim Terimleriyle Çözümlemesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı: 2, 2002, s. 79-104.

açısına göre Ortadoğu, özne, onun dışındaki her şey ise birer nesnedir. Hatta bu bakış açısına göre, özne olan Müslümanlar değil Ortadoğu'yu İslam diyarı yapan değerlerin bütünüdür. Mescid-i Aksa da bu değerlerden birisidir ve Müslüman'ı *Batı merkezci* bakış açısından kurtarıp, İslam bağlamında anlamlı olan kendi gerçekliğine yaklaştırmak istemektedir.

Müslümanlar için Mescid-i Aksa'nın önemli oluşu daha çok Mirac mucizesi bağlamındadır. Zira Hz. Muhammed'in *Mirac* yolculuğunun ilk basamağı Mescid-i Aksa'dır.

Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.¹¹⁶

İnan bu gerçeği vurgulamak için sonraki dördlüğün ilk iki mısraında Mirac mucizesine de değinmiştir.

Burak dolanırdı yörelerimde
Mi'raca yol veren hız üssü idim
Bellidir kutsallığım şehir ismimden
Her yana nur saçan bir kürsü idim

Yukarıya alıntılanan dördlüğün son iki mısraında, *Kudüs* kelimesinin anlamlarından birisi olan *mukaddes* anlamına dikkat çekilmiştir. İnan, 1977 yılında *Yeni Devir Gazetesi*'nde yayınladığı bir makalesinin adını *Mukaddes Kudüs* olarak belirlerken de, muhtemelen *Kudüs* kelimesinin mukaddes kelimesiyle kökendaşlığına dikkat çekmek istemiştir. Bu arada, Arapça'da *Beyt'ül Makdis* olarak da anılan Mescid-i Aksa'nın, İbranice'de *Beth ha-Mikdaş* olarak anıldığı da bilinmektedir.¹¹⁷

Bu dördlüğün son mısraındaki *kürsü* kelimesi de dikkat çekicidir. Türkiye Diyanet Vakfı'nın *İslam Ansiklopedisi*'nde kürsü kelimesinin Kur'ân-ı Kerim'de de geçen Arapça *kürsî* kelimesinden dönüştüğü, Kâbe'nin kapısındaki üst basamak, üç

¹¹⁶ İsra, 17/1

¹¹⁷ Nebi Bozkurt, "Mescid-i Aksa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1. Basım, XXIX, s. 271. (Mikdaş kelimesi Makdis kelimesiyle aynı kökenden gelmektedir. İki kelimenin kökeni de aynı zamanda İnan'ın da dikkat çektiği şehrin ismi olan "Kuds" kelimesine dayanır. İbranice, Aramice ve Arapça gibi semitik dillerde aynı anlamları karşılayan bu kelime, "temizlik, mukaddes olma, başkalarına benzememe, farklılık, üstünlük, mukaddes olan Allah" gibi anlamlara gelir. "Kuds-Kudş" kelimesinin Eski Ahit'te yani Tevrat'ta da pek çok defa kullanıldığı bilinmektedir. Allah'ın 99 isminden birisi olan Kuddüs sıfatı İbranice'de "Kaddiş" şekliyle ifade edilir.)

veya dört ayaklı tabure, masa, rahle, payitaht, vaiz kürsüsü, üniversite kürsüsü, ilâhi ilim, gibi anlamlara geldiği belirtilmektedir.¹¹⁸

Bu durumda şair, Mescid-i Aksa'nın Müslümanların gözündeki yüceliğine dikkat çekmektedir. Binlerce Peygamber bu yüksek kürsüden insanlığa seslenmiş ve son olarak, Hz. Muhammed bu mukaddes mekâna attığı adımın ardından Mirac'a yükselmiştir. Muhtemelen, her yere nur saçan kürsü benzetmesiyle, üniversitelerdeki kürsülere de bir gönderme vardır. Mescid-i Aksa'nın, İslam üniversitesinin *tevhid* ve *nübüvvet* kürsüsü olduğu da vurgulanmak istenmiştir. Çünkü ilk tevhid sancağı burada açılmış ve ilk peygamberler buraya gelerek Allah'ın varlığını ve birliğini insanlığa tebliğ etmeye başlamışlardır.

İnan, şiirinin ilerleyen mısralarında da Mescid-i Aksa'yı Ortadoğu'nun bir sözcüsü olarak konuşturmaya devam etmektedir.

Hani o günler ki binlerce mü'min
Tek yürek halinde bana koşardı
Hemşehrim nebi'ler yüzü hürmetine
Cevaba erişen dualar vardı

Mescid-i Aksa'nın da bulunduğu Filistin ve Kudüs'ün ilk Müslüman fatihi Hz. Ömer'dir. 638 yılında Roma İmparatorluğu hâkimiyeti altındaki Kudüs'ü fetheden Hz. Ömer, 639 yılının sonlarında Mısır'ı fethetmiş, 640 yılında ise Filistin deniz limanını almıştır.¹¹⁹ Kudüs'ün tamamının İsrail Devleti tarafından 1967'de işgal edilmesine kadar Müslümanlar kendi şehirleri olan Kudüs'e tek yürek halinde ve özgürce koşmaya devam etmişlerdir. Şairin “hani o günler ki” diyerek özlemle yad ettiği o günler hakkındaki bu ifadeleri, bu Müslüman şehrinin Birleşmiş Milletler desteğiyle İsrail tarafından işgal edilmesine bir sitemi ve kızgınlığı da barındırmaktadır. Onun bu sitemi bir yazısında açıkça görülmektedir. Bu yazıdaki ifadelerine göre, Yahudilerin arz-ı mevud hayali, Filistin'e gelmeleri ve Kudüs'ü başkent yapmalarıyla gerçekleşmeye başlayacaktır. II. Abdülhamid'in başına gelenlerin tek sorumlusu da İsrail devletini kurma planı yapan Siyonist Yahudilerdir. İnan'a göre, Ortadoğu ülkelerine verilen bağımsızlıklar göstermelidir. Aslında istenen Filistin'de bir Yahudi Devleti'nin

¹¹⁸ Yaşar Çoruhlu, “Kürsü”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, 1. Basım, XXVI, s. 573-574.

¹¹⁹ Marshall Goodwin Simms Hodgson, *İslam'ın Serüveni*, 1. Cilt, 2. Basım, Yeni Şafak-İz Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 148.

kurulmasıdır. Aslında BM'nin istediği, II. Abdülhamid'den ve İslam Birliği davasından intikam almaktır.¹²⁰

Şairin muhayyilesindeki canlı ve şuurlu Mescid-i Aksa, Filistin bölgesine gönderilmiş Peygamberlere *hemşehrim* ünvanını layık görmektedir. Sonraki mısra da ise İnan, Hz. Eyyüp, Hz. Yunus, Hz. Zekeriyya, Hz. Musa gibi Beni İsrail peygamberlerinin Kur'ân'da da geçen dualarına dikkat çekmektedir. Üstelik bu dualar kabul edilmiş dualardır ve bütün Müslümanlara da örnektir. Mescid-i Aksa o günleri özlemle yad etmektedir çünkü, bugün onun bu kutlu hatıralarını yok etmeye ve böylece o mukaddes yapının önemini Müslümanların muhayyilesinden uzaklaştırmaya çalışan baskıcı bir devlet vardır. Bu durumu başka yazılarında da sıkça dile getirir.¹²¹

İnan, şiirin sondan bir önceki kıtasında ise, Mescid-i Aksa'nın müminden yoksun bırakılmakla yalnızlaştırıldığını dile getirmektedir.

Şimdi kimsecikler varmaz yanıma
Mü'minden yoksunum tek ve tenhayım
Rüzgarlar silemez gözyaşlarımı
Çöllerde kayıp bir yetim vahayım

Aslında bu mısralarda dile getirilen yalnızlık, Ortadoğu'nun ve belki de Türkiye'nin yalnızlığıdır. *Postmodern* dönemin insanlığa önemli bir hediyesi de, yalnızlaşma ve yabancılaşma hislerinin yaygınlaşmasıdır. Batı'nın Müslümanları kişisizleştirmek ve de köklerinden koparmak amacıyla, kendi tarihlerine ve kültürlerine yabancılaştırıp yalnızlaştırdığı iddiası kabul edilebilir bir iddiadır. Hafızasını kaybeden bir insanın çevresindeki en yakınlarına bile yabancılaşma gibi bir medeniyet kaybının ürünüdür Müslüman'ın yalnızlaşması. G. Wilhelm Friedrich Hegel, yabancılaşmadan kurtulmanın yolunun ancak ve ancak bireyin kendisini bilmesi ve tanınmasıyla mümkün olabileceğini dile getirmiştir.¹²² Aslında İnan da, Ortadoğu insanların kendilerini bilmelerinin ve tanımlarının derdindedir. Mescid-i Aksa'nın yalnızlaşması gerçekte Müslümanların yalnızlaşmasıdır.

¹²⁰ Mehmet Akif İnan, *Mukaddes Kudüs...*, s. 106.

¹²¹ Mehmet Akif İnan, "Kudüs Müslümanlarıdır", (der. Hıdır Yıldırım), *İslam Dünyası ve Ortadoğu*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, (içinde) 2009, s.135.

¹²² Nilüfer İlhan, "Yabancılaşma Olgusu ve Kürk Mantolu Madonna Romanı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 20, 2012, s. 41-59.

Müslümanları temsil eden bu mukaddes sembol hatırlandığında, Müslümanlar kendilerini bilmiş; dolayısıyla da kendi değerlerine yabancılaşıp yalnızlaşmaktan da kurtulmuş olacaklardır.

Müslümanlar yüz yıllar boyunca oyunu kendilerinin kurguladıkları bir dünyada yaşamışlardır. Ancak modern dönemlerde, oyunun şartlarını Batılılar belirlemiştir. Zaten Ortadoğu'daki temel sorunların da kaynağı budur. Müslüman'ın ve de Mescid-i Aksa'nın yalnızlaşması da bu gerçeğin bir sonucudur. İnan'ın, Ortadoğu'nun çöllerinde bir kayıp ve yetim *vahaya* benzettiği Mescid-i Aksa, bu yönüyle Müslümanlar için hala bir umuttur. Çünkü vahada serinlemek için gölgelik bulunabileceği gibi su da bulunur. Mescid-i Aksa bu yönüyle Müslümanlar için bir özgürlük ve kurtuluş sembolüdür. Çünkü bütün bu zorluklara rağmen Mescid-i Aksa bugüne kadar direnmiş ve İsrail Devleti'nin baskıcı uygulamalarına boyun eğmemiştir. O hâlâ İslam'ın ikinci halifesi Hz. Ömer tarafından inşa edilmiş kutlu mescittir ve hâlen daha kendisine secde edecek Müslümanları beklemektedir.

Mescid-i Aksa'nın kurtuluşu, aslında Ortadoğu'nun kurtuluşu anlamına gelmektedir. Ortadoğulular bu kayıp ve yetim vahayı bularak geleceğini kurtarmalıdır. İnan, bu gerçeği gazetelerde yazdığı köşe yazılarında da sık sık dile getirmiştir. İnan'a göre, *Kâbe*, İslam âleminin kıblesidir. *Mescid-i Nebevi* Müslümanlara ve insanlığa gönderilen son rahmet Peygamberinin makamıdır. İnan, *Kudüs*'ün de Müslümanlara ait bir belde olduğunu söylemiştir. Kudüs, Peygamberimizin ve diğer peygamberlerin diyarı olmasından dolayı da değerlidir. Çünkü Kudüs Müslümanların ilk kıblesidir. Hıristiyanlarla Yahudilerin Kudüs tutkusu yalnızca mukaddesatlarından kaynaklanmamaktadır. İnan, bu durumun İslam düşmanlığı siyasetinden kaynaklandığını düşünmektedir. Diğer semavî dinlerin mensupları da Kudüs'ün Müslümanlar için mübarek bir şehir olduğunun farkındadır.¹²³

İnsanların gördükleri düşler; inançları, özlemleri ve yaşadıkları kültürel çevrenin imkânları ile irtibatlıdır. *Homeros*, *Ovidius*, *Vergilius* ve *Lucianus* gibi Antik Yunan düşünürleri de kendi dönemlerinde *demos onerion*, bir başka ifadeyle *düş insanları* olarak anılmışlardır. Bütün bu düşünürler kendi özlem ve inançlarını *düşler* yoluyla

¹²³ Mehmet Akif İnan, "Kudüs Müslümanlarıdır", (der. Hıdır Yıldırım), *İslam Dünyası ve Ortadoğu*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, (çinde) 2009, s.136.

tasvir etmişlerdir.¹²⁴ Ortadoğu'nun yetiştirdiği seyyahlardan Evliya Çelebi'nin *Seyahatname* adlı kitabını yazmaya bir düşünle başlaması, rüya motifinin çok eski zamanlardan beri edebi ve sanatsal çalışmalar için önemli bir gerekçe sunduğunu ortaya koymaktadır. Bir Ortadoğu şairi olan İnan da düşlerini kendi gerçekliğinin penceresinden görmektedir. Beril Ertem,¹²⁵ *Traeume in der Literatur, Film und Malerei. Vom Surrealismus bis zur Gegenwart*¹²⁶ adlı çalışmasında, kendinde şey ve sunum aracı olarak rüyayı; kapalı, gizlenmiş, kodlanmış bir mesaj ya da kendi korku ve arzularının ifade aracı olarak değerlendirmektedir.

İnan'ın korku ve arzuları ise Ortadoğu üzerinedir. Bu düşüncelerin rüyada görülen bir Mescid-i Aksa metaforu üzerinden anlatılması, kendi bağlamında oldukça gerçekçidir. Körner, her rüya görenin bir sanatçı olduğunu iddia etmektedir. Ona göre rüya gören insanlar kendi içsel çatışmalarının şekillendirilmesinde çözümleyici yöntemi kullanmaktadır.¹²⁷

İnan da rüyası yoluyla kendi sanat eserini oluşturan bir sanatkârdır. Onun rüyası Ortadoğudur, Mescid-i Aksa'dır; nihayi noktada ise İslam Birliği idealidir. Mescid-i Aksa şiirinde, bu gerçeği yansıtan bütün sanatkârane dokunuşları görmemiz mümkündür. Onun rüyası adeta sanatına damlamıştır ve bilinçli bir şekilde olmasa da, eserlerini baştan sona şekillendirmiştir.

Buraya kadar belirtilen yorumlardan da anlaşılacağı üzere İnan'ın Mescid-i Aksa konusundaki düşlerini anlattığı bu şiir, aslında onun Ortadoğu'yu nasıl görmek istediğini tasvir ettiği bir kurgudur aynı zamanda. Rüya da bilinçaltının bir kurgusudur çünkü. İnan, dış gözle gördüğü Ortadoğu gerçekliği hakkındaki düşüncelerini, iç gözle müşahede ettiği Mescid-i Aksa imgesine yüklemiştir. Bu hayali değil gerçek bir dünyadır. Çünkü, "dış gözün gördüğü gerçek dünya yaşanıldığı zaman nasıl gerçek ve sahihse, onun yansması ve birebir aksi olan ve iç gözün uyku halinde gördüğü de

¹²⁴ Ş. Kileci, Geç Antikçağda Düş Görme, Bir Kültürün Düş Gücüne İlişkin Araştırmalar Kitabının Tanıtımı. <http://www.libridergi.org/wp-content/uploads/2015/06/LIBRI-1-14-Senkil_Kileci_Gec_Antikcagda_Dus_Gorme.pdf> (18. 05. 2016)

¹²⁵ Traeume in der Literatur, Film und Malerei. Vom Surrealismus bis zur Gegenwart, (PhD Thesis), Johann Wolfgang Goethe Universitaet Institut für Romantistik, 2011, Frankfurt.

¹²⁶ Edebiyat, Sinema ve Resim Sanatında Rüya. Sürrealizmden Varlığa.

¹²⁷ Ahmet Sarı, *Edebiyat Nefreti, Edebiyat Yazıları*, 1. Basım, Çizgi Kitabevi, Konya 2014, s.11-35.

gerçeklik ve sahilik içerir.”¹²⁸ İnan Őiirinin son kıtasında da dūŐte Mescid-i Aksa’yı görme metaforunu bir kere daha kullanarak bu dūŐün gerekleŐeĐine ciddi olarak inandığını vurgulamaktadır.

Mescid-i Aksa’yı gördüm dūŐümde
Götür Müslümana selam diyordu
Dayanamıyorum bu ayrılığa
Kucaklasın beni İslam diyordu

Şiirin son drtlĞndeki *Müslüman, selam, ayrılık, kucaklamak, İslam* ifadeleri arasında bir bağlantı olduğu açıktır. Müslümanlar *selama*, diğer bir tabirle *barıŐa* muhtaçtır ve Mescid-i Aksa’nın önemini anladıklarında onu kurtarmak için aralarında bir barış tesis edeceklerdir. Böylece Müslümanların hem birbirlerinden, hem de Ortadoğu’nun kendileri için ifade etmesi gereken gerçek anlamından ayrılıkları son bulacaktır. Müslümanlar, Ortadoğu’yu yüzlerce yıldır Batı merkezci bir bakış açısıyla okumuş ve anlamıştır. İslam dünyası, geçmişte olduğu gibi bugün de bu sorunlu bakış açısının acı sonuçlarını kucaklamaktadır. Bilhassa da Türkiye’nin Ortadoğu’ya bakışı düzeltilmelidir. Örneğin, Türkiye’nin *Cezayir* meselesine bakışının yanlış olduğu, İnan’ın iddiaları arasındadır. İnan, Fransa’nın Cezayir’deki katliamlarına sessiz kalan ve hatta Fransa lehinde oy kullanan T.C. hkmetini sanatlı bir üslupla eleştirmiştir.¹²⁹

Şair, Şiirinin son mısramında ise, “kucaklasın beni İslam diyordu” ibaresiyle, Mescid-i Aksa’yı konuŐturmakta, Müslümanların bütün Ortadoğu’yu adeta kendi vatanlarıymıŐ gibi kucaklamalarını istemektedir. Bu mısralarla bütün İslam alemini birliğe davet eden İnan, Kudüs’n içinde olmadığı bir birliğin eksik olacağını da vurgulamaktadır. Bu noktada Mescid-i Aksa, bütün Müslümanların kolektif bilincini temsil etmektedir. İslam dünyasının yeniden uyanıŐının bu bilinci yeniden sahiplenmekle mümkün olacağına işaret edilmektedir.

¹²⁸ Ahmet Sarı, *Edebiyat Nefreti...*, s. 11-35.

¹²⁹ Mehmet Akif İnan, *Ayak Sesleri*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam ve Ortadoğu, (içinde) 2009, s. 40.

BÖLÜM II

DOĞUSAL HÜZNÜ ORTADOĞU'DA YAŞAMAK

“Gel ve yaşa doğusal hüznü
Acılar güvence ölümsüzlüğe”¹

İnan, “Ölüm” adlı şiirine “gel ve yaşa doğusal hüznü” ifadeleriyle başlar. Doğu, uzunca bir zamandır; ölümlerin, acıların, hüznün yurdu olmuştur. İnan muhayyilesinde Doğu'nun diğer bir adı olan Ortadoğu da hüznün diyarıdır. Bu hüznün diyarında Mescid-i Aksa ağlamakta, haritalar isyan etmekte, kültürel bağlarından koparılan şehirler ve ülkeler birbirlerine kavuşmak için adeta feryat etmektedir. Peki, Ortadoğu sürekli bir hüznün diyarı olarak mı kalacaktır? Elbette İnan, hüznün ve acının Doğu'nun kaderi olduğunu düşünmemektedir. Gelecekte umutludur. Ortadoğu'nun sorunlarına dair sunduğu çözüm önerileri bu umudun apaçık yansımasıdır. İnan'ın Ortadoğu hakkındaki görüşlerine ayrıntılı bir şekilde odaklanmadan önce, Ortadoğu kavramının oluşma sürecini ve Ortadoğu'nun nasıl bir coğrafyaya karşılık geldiğini genel hatlarıyla ortaya koymak gerekmektedir.

Ortadoğu kavramı yerli bir kavram değildir. İlk olarak sömürgeci Batılılar tarafından kullanılan Ortadoğu terimi, geniş anlamıyla Fas'tan Pakistan'a kadar uzanan muhit bir kültür coğrafyasını ifade etmek için kullanılmaktadır. Türkiye, Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Somali gibi Afrika ülkeleri yanında, İsrail, Filistin, Ürdün, Lübnan, Suriye, Irak; onların daha güneyinde ise Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman gibi Asya kıtası ülkeleri Ortadoğu bölgesine dâhil kabul edilebilir.² Tarihi vesikalar bize, Ortadoğu kavramının bugünkü anlamına en yakın şekilde, Amerikalı deniz tarihi araştırmacısı ve Jeopolitik uzmanı Alfred T. Mahan tarafından 1902 yılında National Review Dergisi'nde yayımlanan, *The Persian Gulf and International Relations* (Basra Körfezi ve Milletlerarası İlişkiler) başlıklı makalesinde kullanıldığını göstermektedir.³

¹ Mehmet Akif İnan, *Hicret*, 3. Basım, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2012, s. 44.

² Fırat Purtaş, “Rusya ve Arap Orta Doğusu”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2008, s. 45-75.

³ A. Thayer Mahan, *The Persian Gulf and International Relations*.
<<http://www.unc.edu/mideast/where/mahan-1902.shtml>> (28.08.2016)

Mahan'dan sonra ise *The Times* gazetesinin dış politika editörü Sir İgnatius Valentin Chirol, Ortadoğu (Middle East) kavramını The Middle Eastern Question (Ortadoğu Sorunu) başlıklı birkaç yazısında Basra Körfezi bölgesini ifade etmek için kullanmıştır. Chirol, bu makalelerinde Ortadoğu sorununu Hindistan bağlamında ele almaktadır. Bu durum da, Ortadoğu kavramının geliştirilip yaygınlaştırılmasında İngiliz sömürgeci anlayışının etkili olduğunu açıkça göstermektedir.⁴

Sonuçta, Ortadoğu kavramı Batı merkezci bakış açısıyla geliştirilen bir kavramdır ve gerçekçi olmaktan daha çok oryantalist bir şuur yapısını ele vermektedir. Amerika yerlilerini ifade etmek için Batılılar tarafından geliştirilen *Indians*⁵ terimi örneğinde olduğu gibi Ortadoğu terimi de, bu kavramla ifade edilen bölge halklarınca değil, Batılılarca anlamlı olan bir gerçekliği ele vermektedir.

1920 yılında İngiltere *Kraliyet Coğrafya Topluluğu* Ortadoğu bölgesini, İstanbul Boğazı'ndan başlayıp Hindistan'a kadar uzanan coğrafi bir bölge olarak tanımlamıştır. Ortadoğu kavramı yanında sıkça kullanılan *Yakın Doğu* (Near East) kavramı da aynı *Batı merkezci* bakış açısının bir ürünüdür. Bu kavram daha çok Balkanları ve dolayısıyla da bu bölgenin hâkimi olan Osmanlı Devleti'ni ifade etmek için kullanılmış olsa da, İkinci Dünya Savaşı sırasında Mısır ve *Levant* bölgesini ifade etmek için de kullanılmıştır.⁶

Bu konuya ilave olarak ifade etmek gerekir ki, Ortadoğu kavramı, İngiliz coğrafi literatürüne çok önceleri girmiş olan Yakın Doğu ve Uzak Doğu kavramlarıyla birlikte kullanıldığında anlamlıdır. Ortadoğu coğrafyası, Batılılar tarafından bu iki uzak coğrafyanın *ortası* olarak tasavvur edilmiş ve öylece kavramlaşmıştır.⁷

Günümüz dünyasında yaygın olan Ortadoğu algısı, Ortadoğulu halkların kendi çabaları kadar oryantalist düşünürlerin gayretleriyle de oluşturulmuş bir algıdır.

⁴ İ. Valentine Chirol. The Middle Eastern Question, or Some Political Problems of Indian Defense. <<http://www.unc.edu/mideast/where/chinol-1903.shtml>> (28. 08. 201)

⁵ Amerika kıtasını Kızılderililerden sonra keşfeden İspanyol kâşifler, bu bölgenin Hindistan toprakları olduğunu düşünmüşler ve burada yaşayan yerli halkları yanlışlıkla Hintliler/Indians şeklinde adlandırmışlardır.

⁶ H. Roderic Davison, Where Is the Middle East? <<http://www.unc.edu/mideast/where/royalgeo-1920.shtml>> (28.08.2016)

⁷ Can Deveci, "Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme", *History Studies, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*, 2011, s. 283-284.

Ortadoğu hakkında inşa edilen *Batı merkezci* söylem, kendisi dışındaki bütün uygarlıkları, kendi bakış açısına göre tasvir eder. Nitekim Bernard Lewis, *Ortadoğu* adlı eserinde, Avrupalıların değişimlerinin kaynağının bizzat Avrupa'nın kendisi, Ortadoğu'daki değişimlerin kaynağının ise, Avrupa olduğunu söylerken Batı merkezci bakışın farklı bir örneğini sergilemektedir. Üstelik bu söylemini, her gün kahvehanelerde oturan insanlar üzerinden genellemektedir.⁸

Bu gibi örneklemeler birkaç noktadan eksik ve hatalıdır. Lewis'in ortaya koyduğu bu görüşler, Avrupa kültür ve medeniyetinin oluşumunda, antik *Mısır*, *Mezopotamya* medeniyetlerinin etkisini yok saymak bir yana, İslam medeniyetinin etkisini de yok saymaktadır. Halbuki, Avrupalıların kullandıkları *Latin alfabesi* bile *Fenike* kökenli bir alfabedir. Fenike medeniyeti ise Ortadoğulu bir medeniyettir.⁹ Yine İslam'ın Avrupa'ya katkılarını artık herkes bilmektedir. Arap rakamlarından tutun da sabun, çorba, lale ve kahveye kadar binlerce yenilik, Avrupa'ya İslam dünyasından geçmiştir. Müslümanların felsefe, bilim ve teknik alanındaki katkıları ise yadsınamaz bir gerçektir. Örneğin, Cabir b. Hayyan (721-805) atomdan bahseden ünlü bir kimyacıdır. El- Cezerî (1136-1206) makine teknolojisini geliştiren ilk isimlerdendir. İbn-i Sina'nın (980-1037) tıp alanında üstad-ı azam olduğunu bütün dünya kabul etmiştir.¹⁰

Lewis'in de denediği gibi, *kahvehaneler* yoluyla Ortadoğu'yu anlamak ise imkânsızdır. Zira insanlar girdikleri sosyal ortamlara gerçek kişiliklerinden ziyade, göstermek istedikleri yapay kişilikleriyle dâhil olmaktadır. Çünkü toplumsal bir varlık olan insan için, diğer insanların ne dediği oldukça önemlidir. Bu sebeple Ortadoğu'daki değişimleri anlamanın yolu sadece kahvehanelerdeki değişimleri gözlemlemekle değil, insanların özel yaşamlarına yoğunlaşmakla mümkündür. Mesela kahvehanelerde giyilmeyen rahat geleneksel kıyafetler evlerde giyilebilecektir. Ya da Ortadoğu'ya özgü pek çok kültür ögesi, Ortadoğulu halkların özel yaşamlarında muhafazakâr bir dirençle korunuyor olabilecektir.

⁸ Bernard Lewis, *Ortadoğu*, (çev. Selen Y. Kölay), Ankara, 2006, s. 3-20.

⁹ J. P. Huges, "Diller ve Yazı", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 5, 2005, s. 339-35.

¹⁰ Chikh Boumrane, "Ortaçağ İslam Dünyasında Bilim ve Gelişmesi", (Çev. Hüseyin Şimşek) *İstem*, Cilt: 7, Sayı: 14, 2009, s. 383-396.

Edward Said, “Oryantalizm Avrupa’nın Doğu fikridir”¹¹, derken Lewis gibi oryantalist düşünürlerin önyargılarını bilimsellik süsü altında sunmalarına dikkat çekmiştir. Pek çok oryantalistte gördüğümüz bu çarpık ve yanlış Ortadoğu algısının kökenleri ise çok eskilerdedir. Batı tarihi, bir Doğu’yu merak ve Doğu’ya sefer tarihidir aynı zamanda. Bu tarih, İskender’in istilalarından Haçlı Seferleri’ne, Birinci Dünya Savaşı’ndan Irak Savaşı’na kadar, dayandığı yeni paradigmalarıyla yeniden üretilmiştir. Batı, Doğu’ya erişemediği dönemlerde onu akıl almaz bir zenginlik ve refah kaynağı olarak görürken; Doğu’ya ulaşıp onun zenginliklerini ve değerlerini sömürdükten sonra, Doğu’nun bir *bataklık* olduğunu iddia etmeye başlamıştır. Edward Said, *Oryantalizm* adlı kitabında, oryantalist bakışta oluşan hastalıklı Doğu algısının kökenlerine dikkat çekmek için bir hatırasını nakletmiştir.

Beyrut'ta 1975-1976 yıllarının korkunç iç savaş günlerini yaşayan bir Fransız gazetecisi harap olmuş eski şehrin yıkıntıları önünde üzüntü ile şunları söylüyordu. "Burası vakti ile Chateaubriand ve Nerval'in sözünü ettiği Doğu'ya benziyordu." Yerlilere göre düşünülecek olursa gazeteci haklı idi, ancak o omuzlarının üzerinde bir Avrupalı kafası taşıyordu. Doğu çok eski çağlardan bu yana garip yaratıklarla dolu, şaşırtıcı anılar ve görüntüler taşıyan ve doğaüstü olaylarla bezenmiş bir fanteziler dünyası olarak Avrupalılar tarafından yaratılmıştı.¹²

Said, bu ifadeleriyle Batılıların sakat Doğu anlayışını tasvir etmektedir. Geçmişte olduğu gibi son dönemde de Batılı kimi uzmanların geliştirdikleri projeler ve yazdıkları kimi kitaplar yoluyla; genelde Ortadoğu’yu, özelde ise İslam kültür-medeniyet anlayışını dışlamak, ötekileştirmek ve hatta karalamak gibi bir misyonu benimsedikleri görülmektedir. Lewis’in Ortadoğu adlı kitabında takındığı oryantalist tutum, Samuel Huntington ve Francis Fukuyama gibi düşünürlerce de benimsenmiş gözükmektedir. Bu dışlayıcı üslup, Batı’nın bağrında gelişen modernizmin binlerce yıldır olduğu gibi, aslında bugün de Doğu’yu fethetme arayışlarının bir ürünü olduğu konusundaki şüpheleri hatırlatmaktadır. Lewis’in Ortadoğu adlı kitabında, Ortadoğu hakkında serdettiği oryantalist değerlendirmelerin farklı düzlemlerdeki yansımalar, Fukuyama’nın *Tarihin Sonu* ile Huntington’un *Medeniyetler Çatışması* adlı tezlerinde açıkça müşahede edilmektedir. Bu tezlere göre de haklı olan Batı medeniyetidir ve Ortadoğu’yu temsil eden İslam, bu medeniyetin değerleriyle uyumsuz bir sorun alanıdır.

¹¹ Edward Said, *Oryantalizm*, İrfan Yayınları, İstanbul 1998, s.9.

¹² a.g.e, s. 11.

Buraya kadar bahsedilen oryantalist bakış açıları dikkate alındığında, bu çalışmada betimlenmeye çalışılan İnan'ın Ortadoğu hakkındaki düşünceleri, daha fazla önem arz etmektedir. Çünkü onun Ortadoğu'ya bakışı, sadece dışarıdaki değil, içerideki müsteşrik bakışa da bir alternatif sunmaktadır. Aslında bu alternatif Ortadoğu bakışı, *Necip Fazıl Kısakürek*, *Said Nursi*, *Nuri Pakdil* ve *Sezai Karakoç* gibi düşünürlerin Ortadoğu anlayışlarıyla da uyumlu bir bakıştır. Bu anlayışa göre, eğer bütün insanlığı kuşatacak yeni bir paradigma oluşturulacaksa, dikkatler coğrafya, ideoloji ve tarihe yöneltildiği kadar başka bir alana, değerler alanına da odaklanmalıdır. Çünkü ruhsuz haritalar üzerinde insanların vicdanlarını, özelemlerini, ortak değerlerini aramaya çalışmak anlamsız olacaktır. Haritaların da bir ruhu vardır ve Ortadoğu haritasının ruhu, İslam Birliği mefkûresidir.¹³

İnan'ın Ortadoğu hakkındaki tespitleri, *Bernard Lewis*, *Francis Fukuyama*, *Samuel Huntington* gibi Batılı düşünürlerin oryantalist tezlerini temsil eden kolektif bilince bir cevap olarak nitelendirilebilir. İnan; Lewis, Huntington ve Fukuyama'nın ya da diğer oryantalistlerin insan gerçekliğini maddeye indirgeyici açıklamaları kadar, Ortadoğu'yu ve Ortadoğu'nun değerlerini küçümseyen tavırlarının tam karşısında yer almaktadır. Çünkü ona göre, Batı'nın Ortadoğu anlayışı hakikati kuşatmaktan uzaktır. Herkese ve her değere şüpheci olan bu Batılı anlayış, sadece kendi görüşlerinden şüphe duymayarak, kendi var oluş gerekçesini reddetmiş; bu *Batı merkezci* anlayışın sonu yine yadsıdığı *imandan*, üstelik kendi ürettiğinin kesinliğine olan imanından gelmiştir.¹⁴

Bugün Ortadoğu kavramı, oluştuğu tarihi bağlamdan farklı bir bağlamda kendini yeniden var etmekte ve anlamını yeni paradigmalara göre yeniden inşa etmektedir. Bu nedenle Batı emperyalist ve oryantalist mantığının bir ürünü olan Ortadoğu kavramı, her ne kadar 20. yy'ın başındaki anlamından izler taşısa da, o günkü sömürgeci epistemenin bağlamından oldukça uzak anlam dünyalarını ihtiva etmektedir bugün. Foucault'un izlediği *postmodernist anlayışa* göre iktidar, söylem yoluyla ele geçirilmek istenen erki ifade etmektedir. Söylemin üreticisi olan kişi, delinin

¹³ Mehmet Akif İnan, *Onur Kazanmaya Doğru*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 62.

¹⁴ Mehmet Akif İnan, *Küfür, Nifak ve İslam*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 66.

durumunda olduğu gibi, söylemi hiçbir zaman iktidara gelmemiş olan değil; bu durumun zıddı olarak, söylemini inşa edip yayan muktedir kişidir.¹⁵

1900'lerin söylem iktidarını temsil eden Batı merkezilik düşüncesi, bugün Postmodern çoğulculuk karşısında sorgulanmaya başlanmıştır. Ortadoğu kavramının karşılığını tarihteki tek bir bakış açısının tahakkümünden kurtarmak isteyen düşünürler de elbette ki çoğalmıştır. Bu düşünürlerden birisi de hiç şüphesiz İnan'dır.

İnan'la aynı düşünce ve irfan coğrafyasına mensup olan Nuri Pakdil gibi düşünürler de, Ortadoğu kavramını inkâr etmeden, ona yeni bir anlam yüklemişler, bu kavramı İslami referanslar üzerinden yeniden üretip inşa etmişlerdir.¹⁶ İnan'ın da üstatlarından olan Necip Fazıl Kısakürek, Ortadoğu kelimesine alternatif bir söylemi de inşa etme çabasına girişmiştir. O, *Büyük Doğu* kavramını geliştirmiş ve bu kavramı Batı merkezci Ortadoğu kavramı yerine ikame etmiştir. Bu manada Büyük Doğu kavramı, bütün insanların kendi özlerine doğru akan, mekân, zaman ve anlam yanında maddeyi de içinde barındıran bir coşkun nehre karşılık gelmektedir.¹⁷ İnan muhayyilesinde Ortadoğu kavramının hangi anlamlara karşılık geldiği sorusu ise, ayrı bir başlık altında cevaplanması gereken bir sorudur.

2.1 İnan Muhayyilesinde Ortadoğu

İnan'ın kardeşi Ahmet İnan'la gerçekleştirilen kişisel bir görüşmede edinilen bilgiler, onun daha gençlik çağında Ortadoğu'yla ve Ortadoğu'nun sorunlarıyla ilgilendiğini ortaya koymaktadır. İnan, aile fertleriyle gerçekleştirdiği sohbetler sırasında Ortadoğu konusundaki görüşlerini dile getirmekten mutluluk duymaktadır. Ahmet İnan, abisinin gençlik yıllarında adeta bir slogan gibi sürekli kullandığı iki veciz ifadeden söz etmektedir. İnan, "*Ortadoğu'nun sınır taşlarıyla bölünemeyeceğinden*" ve "*Kudüs'ün Ortadoğu'nun kalbi*" olduğundan bahsetmektedir.¹⁸ Bu ifadeler adeta birer tohum olmuş, zaman geçtikçe bu tohum, İnan'ın Ortadoğu anlayışını filiz vermiştir.

¹⁵ C. Demir Güneş, "Michel Foucault'da Söylem ve İktidar", *Kayı Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı: 21, 2013, s. 55-69.

¹⁶ Kılıç Riveyda, *Türk Düşünce Tarihinde Nuri Pakdil Ve Modernleşme Anlayışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2015, Hitit Üniversitesi, Çorum.

¹⁷ Yusuf Tosun, "Büyük Ortadoğu Ufku: Necip Fazıl", *Türkiye ve Dünyada YARIN Aylık Düşünce ve Siyaset Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 50, 2006.

¹⁸ Ahmet İnan, kişisel görüşme, 29 Kasım 2016.

İnan, Kudüs'ü temsil eden Mescid-i Aksa'yı ise mücadelesinin baş tacı yapmıştır. Diğer bir ifadeyle, bu filizin meyvesi ya da çiçeği Mescid-i Aksa şiiri olmuştur.

İnan, makalelerinde Ortadoğu kavramını aynen kullanmış fakat bu kavramın içeriğini İslamî düşünce ve referanslarla zenginleştirmiştir. Bu yönüyle Necip Fazıl'ın Büyük Doğu'suyla İnan'ın Müslüman Ortadoğu'su, aynı coğrafyaya, aynı anlamlar üzerinden işaret etmektedir. İnan da Necip Fâzıl Kısakürek gibi, Büyük Doğu'yu, vatanımızın bugünkü ve yarınki sınırlarıyla çevrili bir ruh ve keyfiyet planında aramaktadır.¹⁹

Aslında iki düşünürün de aradığı, Ortadoğu'da gerçekleşecek bir İslam Birliği ile canlanacak olan *İslam medeniyetidir*. İnan, İslam medeniyetini İslam nizamı üzerine oturturken, Büyük Doğu ve Necip Fazıl'ın söylemine daha yakın durmaktadır.

Düşünürün, yeni bir Ortadoğu söylemi inşa etme arayışı, bilhassa Yeni Devir Gazetesi yazılarında kendisini göstermektedir. 17 Haziran 1977'de *Ortadoğu Aşısı* başlığıyla yayınlanan makalesinde muhayyilesindeki Ortadoğu düşüncesini ortaya koymuştur. İnan'ın düşünce dünyasında Ortadoğu coğrafyası ancak Müslüman Ortadoğululara aittir. Hatta bütün dünya Müslümanlarıdır. Dünyayı bir vücuda benzeten İnan, Ortadoğu'yu ise o vücudun kalbine benzetmiştir. Bu düşünce sisteminde yeryüzünün bütün damarları Ortadoğu'ya bağlanmıştır.

Ortadoğu'da yakılacak bir meşale, bütün yeryüzünü aydınlatacaktır. Batı sekülerizminin tek rakibi Ortadoğu'dur, çünkü Ortadoğu aynı zamanda ilâhi olanı, diğer bir ifadeyle, vahyin menbaini temsil etmektedir. Batılılar, Ortadoğu'nun dağılıp parçalanması yoluyla Allah'ın ilahi nizamının da yok olacağını düşünmüşler ama yanılmışlardır. İnan'a göre Batı'nın Ortadoğu karşıtlığının arkasında, Büyük İskender'den bu yana aynı psikoloji vardır. Onun bu gibi görüşlerinden de anlaşılacağı üzere, Necip Fazıl'ın Büyük Doğu mefkûresi gibi, Akif İnan'ın da bir *Bizim Ortadoğu* mefkûresi vardır. İnan, Ortadoğu'yu öyle bir coşkuyla sahiplenmektedir ki, Batı'nın, Hıristiyan'ın ya da Yahudi'nin Ortadoğu'da hiçbir söz

¹⁹ Yusuf Tosun, "Büyük Ortadoğu Ufku: Necip Fazıl"...,

hakkı olamayacağını savunur. Ona göre, Hıristiyanlar da, Yahudiler de çok iyi bilirler ki Kudüs, Müslümanların öz malıdır.²⁰

Görüldüğü gibi İnan, düşüncesinin merkezine Ortadoğu'yu koymakta ve Mahan'ın, Kraliyet Coğrafya Topluluğunun, Chirol'un ya da diğer Batılı düşünürlerin Ortadoğu'ya yüklediği Batı merkezci anlamın alternatifi bir anlamla bu kavramı yeniden üretmektedir. Aslında İnan'ın Ortadoğu kavramına yüklediği anlam, *Müslümanların ortak medeniyet ve kültür coğrafyası* tanımıyla da örtüşmektedir. Böyle bir ortak coğrafyanın kardeşlik anlayışına dayanması gerektiği açıktır. İnan da, Ortadoğulu aydınlara çeşitli önerilerde bulunduğu bir yazısında, İslam kardeşliğinin geliştirilmesi gereken temel bir mesele olduğunu belirtmiştir.²¹

İnan, Ortadoğu'nun nesne, Batı'nınsa özne olduğu bir sistemi kabul etmemektedir. Onun bu duruşu, Foucault'un iktidar-söylem ilişkisi hakkındaki tezlerini haklı kılmaktadır. Bu görüşe göre iktidar, öznenin zorla itaat ettiği veya başkalarını zorla itaat ettirdiği gerçeğinden yola çıkarak, öznenin tabiatıyla özdeş hale getirilmiştir. Bu bağlamdan bakıldığında iktidar, insanın özneleşme geçmişinin zorunlu duraklarından birisi haline gelmiştir.²² İnan'ın yazı ve şiirleri, Batı'nın Ortadoğu kavramına yüklediği bütün nesneleştirici anlamlara birer itirazdır. İnan, Ortadoğu'nun -Foucault'un da bahsettiği gibi- özneleşmesinden, kendi varlığının muktediri olmasından yanadır.

Ortadoğu'nun özneliğini kaybetmiş olması, söylemini kaybetmiş olmasından ileri gelmektedir. Artık iktidar Batı'dır ve söylemi Batı belirlemektedir. Ortadoğu kavramını nesneleştiren de bu Batıcı söylemin etkisidir. Çünkü bu kavram artık Batılı bir kavramdır. İnsan ise, Ortadoğu'yu Batılıların icadettiği anlamın bağlamından kurtarmaya çalışmaktadır. Zihniyet ve kültür kaynaklarımız değiştikçe, dilimiz de, kendisinden etkilendiğimiz egemen kültür hesabına değişmektedir. Muhtemelen Ortadoğu kavramı için de böyle bir değişim yaşanmıştır.

²⁰ Mehmet Akif İnan, Kudüs Bir Kurtuluş Savaşına Çağırıyor Müslümanı, (der. Hıdır Yıldırım), *İslam Dünyası ve Ortadoğu...*, s. 109.

²¹ Mehmet Akif İnan, Temele Alınmalıdır, (der. Hıdır Yıldırım), *İslam Dünyası ve Ortadoğu...*, s. 33.

²² C. Demir Güneş, "Michel Foucault'da Söylem ve İktidar", *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı: 21, 2013, 55-69.

Ortadoğu coğrafyası, Batı tarafından icat edilen Ortadoğu algısıyla birlikte Ortadoğululara ait olmaktan çıkmıştır. Zira her ebeveyn, kendi çocuğunun ismini kendisi verdiği gibi, Batı da bu coğrafyalar üzerindeki iktidarını ispatlamak için bu coğrafyanın ismini kendisi vermiştir. Tıpkı Amerikan yerlilerini, gerçeklikten kopuk bir şekilde *Indians-Hintliler* olarak isimlendirilişi gibi, Müslümanların yaşadıkları toprakları da, gerçek bağlamından soyutlayarak, Ortadoğu olarak isimlendirmiştir. Böylece Batı, bu topraklar hakkında yeni bir anlam evreni oluşturmuş ve bundan sonraki bütün icraatlarını, bu bakir evrenin temelleri üzerine inşa etmiştir. Bu evren, Hz. Muhammed'in ya da diğer peygamberlerin Ortadoğu olarak anılan coğrafyaya yüklediği ulvi anlamın tam da zıddıdır. Geçmişte bütün güzelliklerin kaynağı olarak görülen Ortadoğu, bugün bütün kötülüklerin kaynağı olan bir bataklıktır. Batı'nın Ortadoğu hakkında yaymak istediği asıl algı işte budur. Foucault'un da dediği gibi iktidar (Batı), söylemi belirlemiştir.

2.2 İnan Muhayyilesinde Ortadoğu'nun Batılılaşma Sorunu

Ortadoğu tarihini Osmanlı tarihinden bağımsız olarak okumanın imkânı yoktur. Çünkü Ortadoğu olarak anılan toprakların büyük bir bölümünde Osmanlı Devleti, yüz yıllar boyunca belirleyici bir egemen unsur olmuştur. Bu tarihi gerçekten dolayı, Ortadoğu'nun Batılılaşma serüveni ile Osmanlı'nın Batılılaşma serüveninin, tarihin belli dönemlerinde kesişmesi oldukça normaldir. Örneğin, Ahmet Cevdet Paşa öncülüğünde hazırlanan Mecelle-yi Ahkâm-ı Adliye adlı medenî kanun, uzunca bir müddet, bugün Ortadoğu olarak anılan coğrafyanın çeşitli bölgelerinde de yürürlükte kalmıştır. Bu kanun yoluyla, İslam fihhının Batılı tarzdaki yargı organlarında uygulanabilirliği sağlanmıştır.²³ Ortadoğu'daki modernleşme hareketleriyle İslam hukuku arasında uyum sağlamayı amaçlayan bu gibi girişimlerin temelinde ise, 1839 tarihli *Tanzimat Fermanı* vardır. Bu süreçte, *Mecelle*'nin görece muhafazakâr mantığından farklı olarak, Fransız kanunlarını esas alan yeniliklere de imza atılmıştır.²⁴ II. Abdülhamid döneminde, Batı tarzı eğitim veren okulların kurulması ise Osmanlı'daki modernleşme hareketlerini

²³ Cihan Osmanağaoğlu Karahasanoğlu, Mecelle-yi Ahkâm-ı Adliyenin Yürürlüğe Girişi ve Türk Hukuk Tarihi Bakımından Önemi, *Otam*, Sayı: 29, 2011, s. 94.

²⁴ Seda Örsten Esirgen, Osmanlı Devleti'nde Medeni Kanun Tartışmaları: Mecelle mi, Fransız Medeni Kanunu mu?, *Otam*, Sayı: 29, 2011, s. 32.

hızlandırmıştır.²⁵ Burada anlatılan yeniliklerin, Osmanlı'nın bakiyesi olan ve günümüzde Ortadoğu olarak anılan toprakların çoğunda, belli yansımalarının olması ise doğaldır.

Buraya kadar belirtildiği gibi, Batılılaşma tarihi sadece Osmanlı'nın değil tüm Ortadoğu'nun da Batılılaşma tarihidir. Çünkü bu coğrafya, bir zamanların Osmanlı coğrafyasına karşılık gelmektedir. Elbette payitahta yaşanan değişimlerin etkileri taşraya da yayılacaktır. Osmanlı Devleti'nin dağılıp, irili ufaklı devletçiklerin ortaya çıktığı sıralarda ise tek elden gerçekleştirilen Batılılaşma faaliyetlerinin ahengi de bozulmuştur. Kimi Ortadoğu ülkeleri hem modernleşmeyi hem de Batılılaşmayı reddederken, bazı Ortadoğu ülkeleri ise Batılılaşmayı reddedip modernleşmeyi, diğer bir ifadeyle söylemek gerekirse, reformculuğu benimsemiştir.

Ortadoğu'daki Batılılaşmanın Osmanlı'daki Batılılaşma hareketleriyle paralel gerçekleştiğini anlamın en kestirme yolu, mimarideki değişimleri dikkate almaktan geçmektedir. Osmanlı'nın hâkim olduğu bütün topraklarda, başkent İstanbul'da görülen *barok, eklektik, rokoko, ampir* gibi üslupların etkili oluşu bir vakıadır. Bugün İsrail'in sınırları içinde kalan Yafa kentindeki Hasan Bey Camii bu mimari etkilenişin en bariz örneklerindendir. II. Abdülhamid döneminde pek çok Arap beldesine inşa edilen sebiller, hükümet binaları, tren garları ve saat kuleleri, Ortadoğu mimarisinde ve yaşantısında Batılı etkiler bırakmıştır.²⁶

Osmanlı Devleti Ortadoğu'da hâkimiyet sürdüğü dönemde, bu toprakları eyalet ve sancaklara ayırıp yerel yöneticiler marifetiyle yönetmiştir. Balkanlar da dâhil olmak üzere, devletin bir ahenk içinde yönettiği bütün bu topraklarda, bugün 64 ülkeden oluşan ciddi bir bölünmüşlüğü yaşandığı vakıadır.²⁷ Bütün bu ülkelerin modernleşme tecrübeleri ile Osmanlı Devleti'nin modernleşme tecrübesi tarihin belli bir döneminde ortaktır. Örneğin, Osmanlı'daki Batılılaşma hareketlerinin birer sonucu olan *Islahat Fermanı* ya da Meşrutiyet'in ilanı gibi gelişmeler anlaşılmadan, bugünkü Ermenistan'ın varlığının tarihi temelleri anlaşılabilir. Osmanlı'da etkisi görülen *ulusçuluk* hareketleri

²⁵ Kemal H. Karpat, *İslam'ın Siyasallaşması*, Timaş, 2013, s. 159.

²⁶ Ahmet Ali Bayhan, Osmanlı'da Batılılaşma Sürecinin Ortadoğu'ya ve Afrika'ya Yansıması: Mısır ve İsrail'den Örnekler, *Ankara Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 19, 2007, s. 23-65.

²⁷ Mustafa Alkan, Osmanlı Devleti'nin İslam Birliği Siyaseti, Ortadoğu'nun Osmanlılaşması, *Akademik Bakış*, Cilt: 9, Sayı: 18, 2016, s. 17-32.

de modernleşmenin doğal bir sonucudur. Ortadoğu'da ve bilhassa Arap dünyasında yoğun etkileri olan bu hareketler, Osmanlı'da yaşanan sosyal, siyasî, iktisadi ve kültürel değişimlerden bağımsız değildir. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin en azından 1900'lere kadarki modernleşme tarihi, bir açıdan Ortadoğu'nun da modernleşme tarihidir. Bu nedenle, Ortadoğu'nun modernleşme dönemini Osmanlı üzerinden okumak bir zorunluluktur.

İnan, *Tanzimat*'la birlikte başlayan ve kısa sürede bütün Ortadoğu'yu kuşatan bu Batılılaşma hareketlerine muhaliftir. Modernleşme sürecinin Osmanlı Devleti'ni adeta büyük bir tümsekte bıraktığını ve böylece devletin çöküşünü de hızlandırdığını düşünmektedir. Ona göre, Tanzimat'la Meşrutiyet arasında geçen 69 yıllık dönem, hızlı bir çöküş devri olmuştur. Batı'ya ve batmaya kayış, topraklarımızı kaybetmemize de sebep olmuştur. Öte yandan bu durum, ülkeyi Batıcı bir düzen anlayışı içine itmiştir. Batılılaşmanın bu kayıplara sebep olduğunu yahut bu kayıpların bize ters düşen Batıcı tutumumuzla ilgili olduğunu düşünmeden, *II. Meşrutiyet'e* gelinmiştir. 1908'de devlet, 9 milyon kilometrekarelik bir alana inmiştir. İnan'a göre, bu gerilemeler, Osmanlı'nın bir ıslahata ihtiyacı olduğunu göstermektedir. Osmanlı aydınının ve yöneticilerinin kurtuluşun Batılılaşma girişimlerinde olduğunu düşünmeleri ve ıslahatları bu yönde gerçekleştirmeleri ise yanlış olmuştur. İnan'a göre ıslahat fikri, bir sosyal zaruret olarak kesinleşmiştir. Eğer bu değişim medeniyetimize uygun bir şekilde yapılmış olsaydı, Osmanlı Devleti, varlığını ve dirliğini gelişerek korumuş olacaktı²⁸

Tanzimat'tan sonra Osmanlı'daki ikinci büyük Batılılaşma hamlesi olan *Islahat Fermanı'ndan* da bahsetmek gerekmektedir. Islahat Fermanı, Ruslarla gerçekleştirdiğimiz *Kırım Savaşı* sonrasında Osmanlı'nın gündemine girmiş bir fermanıdır. Savaşın yıkıcı etkileri ve Islahat Fermanı'nın ilanı gibi gelişmeler, tarihimiz açısından önemli dönüm noktaları olmuştur. III. Selim'le başlayan değişim ruhu; 1838'de Osmanlı ticaretinin Batı pazarına açılma arayışlarıyla 1856 yılında Islahat Fermanının ilan edilmesiyle olgunlaşmıştır. Bütün bu gelişmeler, Osmanlı maarif sisteminde de köklü bir değişimin zamanının geldiğini göstermektedir.

²⁸ Mehmet Akif İnan, *Din ve Uygarlık*, 3. Basım, Eğitim-Bir-Sen-Yayımları, s. 102.

1869 yılında çıkarılan ancak II. Abdülhamid döneminde tam olarak yürürlüğe giren *Maarif-i Umumiyye Nizamnamesi*, toplumu eğitmek için devletin ilk defa harekete geçişini belgeleyen bir başlangıç olmuştur. Bu nizamnamenin yürürlüğe girişi, İnan'ın da sık sık yakındığı gibi, modernleşme isteklerinin kabulü anlamına gelmektedir. Çünkü Batı tarzı bir eğitim, beraberinde, kültürel, siyasî ve toplumsal değişimleri de getirecektir. Osmanlı Devleti döneminde, Müslüman tebaa, *Ehl-i Sünnet ve Hanefi* şahsiyetini inşa edip tekâmül ettirmeye dönük bir eğitim anlayışıyla eğitilirken; Osmanlı Devleti vatandaşı olan Hıristiyan ve Yahudiler ise, kendi dinî anlayışlarına göre bir eğitim görmekteydi. Bu nizamnameyle, Osmanlı Devleti'nin tamamını kapsayacak bir eğitim birliği sağlanması amaçlanmıştır.²⁹

Bahsi geçen Maarif-i Umumiyye Nizamnamesi'ne göre öğretim sistemi, ilk, orta ve yüksek aşamalarına ayrılmıştır. Nizamnamenin yayınlanmasından on altı yıl sonra Hicaz dışında Balkanlardaki ve Ortadoğu'daki tüm vilayetlerde maarif müdürlükleri kurulmuştur. 1892 yılında Batı'nın eğitim sistemine uyumlu okul sayısı 3057 iken, bu sayı 1906 yılına gelindiğinde 9.347'e yükselmiştir.³⁰ Modern eğitim yöntemlerini benimseyen bu okulların Osmanlı idaresindeki Ortadoğu topraklarını etkilememesi ise imkânsızdır.

Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi Kırım Savaşı, Batılılaşma tarihimiz açısından önemlidir. Çünkü bu savaş Osmanlı'nın Batı'ya yakınlaşmasını zorunlu kılan bir hadisedir. Kırım harbi sırasında ve sonrasında, İngiltere, Fransa gibi Batılı devletlerle Osmanlı arasında, siyasî, askeri, diplomatik ve kültürel ilişkiler artmıştır.³¹

1854-1856 yılları arasında on binlerce İngiliz ve Fransız askeri, İstanbul'a akın etmiştir. İstanbul ve dolayısıyla da Osmanlı Devleti artık Batı kültürüne ve yaşantısına aşinadır. Bu sosyo-kültürel hareketler Osmanlı insanını da derinden etkilemiştir.

²⁹ Selçuk Akşin Somel, "Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler", *150.Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856) Bildirileri Kitabı*, İstanbul 2007, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 2007, s. 61-84.

³⁰ Kemal H. Karpat, *İslam'ın Siyasallaşması*, Timaş, 2013, s. 158.

³¹ a.g.e, s. 116.

Savaştan sonra ise Osmanlı Devleti Kırım Savaşı'nda kendisini destekleyen Fransa ve İngiltere'ye karşı, derin minnet hisleriyle yaklaşmak zorunda kalmıştır.³²

Batı dünyasıyla gerçekleşen bu yakınlaşmalar sırasında, Keçecizâde Fuat Paşa, Mehmed Emin Âli Paşa gibi siyasîlerin başını çektiği Batıcı ekip, yönetimde ve toplumda hatırı sayılır bir etkinlik kazanmıştır. Tanzimat Döneminin birinci kuşağından daha radikal bir coşkuyla Batılılaşmayı savunan bu ekibin öncülüğünde, 1856-1871 yılları arasında gerçekleştirilecek siyasî, hukuki ve kültürel değişimler de Osmanlı Devleti'ni modernleşme süreçlerine açık hale getirmiştir. Elbette bu durumdan Batı da kazançlı çıkmayı ummuştur. İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın yoğun baskısı, 28 Şubat 1856 tarihinde Sultan Abdülmecid tarafından Islahat Fermanı'nın ilanını netice verecektir. Bu fermanla, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Gayrı Müslim tebaanın haklarını iyileştirme adı altında, Osmanlı devlet, toplum ve kültür yapısının köklü bir dönüşüme uğratılması hedeflenmiş, bunda da başarılı olunmuştur.³³

Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla tekâmül eden Batılılaşma çalışmaları, Cumhuriyet döneminde de artarak devam etmiştir. Samuel P. Huntington *Medeniyetler Çatışması* adlı tezinde Toynbee'nin *herodianizm*³⁴ görüşünden bahisle, Türkiye'nin hem modernci, hem de Batıcı bir ideoloji olan Kemalizm'i benimsediğini ifade etmektedir. Ona göre, Kemalizm örneği, dünyada biriciktir ve başka toplumlar tarafından da bu *herodianist* anlayış örnek alınmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ideolojisi olan Kemalizm'in banileri, yerli kültürün modernleşmeyle uyumlu olmadığı inancına varmış ve bu yüzden de yerli kültürü kaldırmak, hatta yok etmek gerektiğine inanmışlardır. Huntington'a göre Kemalist ideoloji, modernleşmenin yolunun kayıtsız şartsız Batılılaşmaktan geçtiği tezine dayanmaktadır. Huntington ilgili çalışmasında Daniel Pipes'in "Müslümanlar ancak Batı modelini açıkça kabul ettikten sonra teknolojiye ayak uydurup gelişmek konumuna kavuşabilirler" şeklindeki sözlerine de yer vermiştir.³⁵

³² a.g.e

³³ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat'ın Ön Hazırlıkları ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin Kuruluşu 1838-1868", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri Bildirileri Kitabı*, İstanbul 28-30 Haziran 1989, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1990, s. 127-146.

³⁴ Rakip medeniyetin maddi ve manevi silahlarını öğrenip temin etme arayışı.

³⁵ Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması*, Okuyanıs Yayınları, İstanbul 2014, s. 96-99.

Huntington ve Pipes'in bahsettikleri bu Batı merkezci anlayış, Türkiye'nin eğitim kurumlarında da hâkim olan bir anlayıştır. Bu nedenle, Osmanlı'da yeşermeye başlayan Batıcılık düşüncesi, kendi aydın kitlesini kısa sürede doğurmakta hiç zorlanmamıştır. Huntington'a göre, Batılı olmayan aydınlarca en popüler olan formül, yerli kültürü temel alan bir modernleşmedir. Çünkü bu daha kolaydır ve daha az masraflıdır. Japonlar da bu reformcu gruba dâhildir. *Batı tekniği, Japon ruhu*³⁶ ifadesiyle kendi durumlarını özetlemektedirler. Türkiye Cumhuriyeti kurulurken, Mehmed Akif Ersoy gibi aydınlar da Japon örneğinden yola çıkarak, böyle bir sentezci modernleşmeyi önermişlerdir.³⁷

Huntington ve diğer kimi Batılı aydınlar, modernleşme kavramını teknik gelişmeleri ifade eden bir terim olarak kullansalar da, aslında bu kavram kültürel değişime de işaret etmektedir. Theodor W. Adorno (1903-1969) ve Max Horkheimer (1895-1973) tarafından geliştirilen kültür endüstrisi kavramı, kültürlerin birer endüstriye, endüstri ürünlerinin ise birer metaya dönüştüğünü vurgulamaktadır. Batı kültürü, ürettiği endüstri ya da teknoloji ürünleriyle de Batı sistemini korumakta ve Batı kültürünü yaymaktadır. Bu durumda modernleşme Batılılaşmayı doğurmaktadır. Bugün en muhafazakar bir toplum bile Batılılaşmaya ne kadar karşı olursa olsun; cep telefonu, internet, bilgisayar gibi teknoloji ürünlerinin kullanımını yasaklayamamaktadır. Dolayısıyla bütün bu teknoloji kanalları kullanıldıkları toplumların kültür havuzlarına, Batı kültürü örneklerinin tazyikli bir şekilde aktarımını sağlamaktadır.³⁸ İnan böyle bir ithalciliğe karşıdır ve Ortadoğu teknolojisinin Ortadoğulular tarafından üretilmesi gerektiğine inanmaktadır. Mensucat sanayisindeki faaliyetlerimiz ve ev aletleri yapımındaki montajcı anlayışımız, Batı karşısındaki geriliğimizi ortaya koymaktadır. Bir başka anlatımla, üretip ihraç etmek yerine, ithal edip tüketmek tercih edilmektedir. İnan bu görüşlerini dile getirdikten sonra, “kumaş, fes, fötr ve baston ithalimizin

³⁶ Japoncası “Wakon Yosair” Meiji döneminde, Batı ve Japon kültürü arasında sentez oluşturma arayışlarının bir ürünü olarak geliştirilen slogan.

³⁷ N. Kemal Karabiber, Süleymaniye Kürsüsündeki Vaiz: Abdürreşid İbrahim (1857-1944) G. Yıldız, Z. Yıldırım, Ş. Kazan, H. Y. Okuyan (Ed.), *I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur 2008, s. 601.

³⁸ Mustafa Kemal Şan; İsmail Hira, *Sosyoloji Yazıları: Frankfurt Okulu ve Kültür Endüstrisi Eleştirisi*, Kızılelma Yayınları, İstanbul 2007.

uzantısından başka nedir bugünkü sanayimiz, ithalciliğimiz?” sorusunu yöneltilen ilgililere.³⁹

İnan’a göre çağdaşlaşmak, geleneksel kıyafetleri değiştirmek ya da Batı’nın teknolojisini ithal etmek değil, yerli teknolojimizi ve sanayimizi oluşturmaktır. Yazılarında, “teknikten ne haber, ağır sanayiden ne haber? Çağdaşlaşmanın neresindeyiz?” sorularını sıkça sormaktadır. İnan, konu bağlamında Anadolu gezilerinde şahit olduklarını da anlatmıştır. Bu gezilerinde, o günlerde gerici kıyafetler olarak adlandırılan giysilerle dolaşan vatandaşlarımızı görmüş ve Anadolu insanının bu tutuculuğunun nedenini anlamaya çalışmıştır. İnan’a göre, Anadolu insanların bu duruşu, moda direnmek, yerli bir ekonomi oluşturmak, tüketim çılgınlığına göğüs germek ve yerli sanayi ortamını geliştirmek gibi çeşitli özlemleri ifade etmektedir.⁴⁰

Buraya kadar anlatılanlar göstermektedir ki İnan, Batılılaşma isteğine karşıdır. Ona göre, bu istek tarihi bir yanılgıdan ve ihanetten ibarettir. Reçetenin dışarıda olduğunu düşünenler, bu düşüncelerinden vaz geçmedikçe ulusal kurtuluşumuz gerçekleşmeyecektir.⁴¹

2.2.1 Ortadoğu’daki Batılılaşma Sorununun Aydın Boyutu

Önceki bölümde anlatılanlar, bizi Batılılaşma hareketlerinin gerçek kaynağına götürmektedir. Bellidir ki, bu hareketlerin merkezinde aydınlar bulunmaktadır. Emperyalistler de bahsi geçen aydınları kullanmaktadır. Batıcılığı savunan aydınlar yoluyla emperyalistler, Müslümanları birbirine kırdırmaktadır.⁴²

O halde Ortadoğu’daki Batılılaşma sorunu gerçekte bir aydın sorunudur. İnan, bu sorunun temellerinin Tanzimat Fermanı’na kadar uzandığını düşünmektedir.⁴³ Ortadoğu’daki çoğu aydının Batı merkezci bir anlayışa sahip olduğu düşünüldüğünde, bu çarpık zihniyet yoluyla, Ortadoğu’nun özneleşmesinin imkânsız olduğu da anlaşılacaktır. Bir ülkenin anne babası hükmünde olan aydınlar nasıl düşünürlerse,

³⁹ Mehmet Akif İnan, Yar Gelir Dura Dura, (der. Hıdır Yıldırım), *Aydınlar, Batı ve Biz*, (içinde) 2009, s. 178.

⁴⁰ a.g.e

⁴¹ Mehmet Akif İnan, Yanmayan Kalmadı, (der. Hıdır Yıldırım), *Aydınlar, Batı ve Biz...*, s. 28.

⁴² Mehmet Akif İnan, *Ayna*, (der. Hıdır Yıldırım), *Aydınlar, Batı ve Biz...*, s. 165.

⁴³ Mehmet Akif İnan, *Yalan Söylerler*, (der. Hıdır Yıldırım), *Aydınlar, Batı ve Biz...*, s. 119.

millet de öyle düşünmeye başlayacaktır. Toplumu güzelliklerle buluşturanlar da, kötülöklere sürükleyenler de aydınlardır.⁴⁴

Ortadoğu halkları birbirlerini kardeş bilmekte ancak onları yanlış yönlendiren Batıcı aydınlr, aralarına tefrika sokmaktadır. Bu sürüklenişin bir olumsuz sonucu olan silahlı çatışmalar konusunda, halk her şeye rağmen masumdur. İnan'a göre bütün çatışmaların sorumlusu, aydınlardır. Türlü propagandalara rağmen Ortadoğulular, birbirlerini kardeş bilmekten asla geri durmamışlardır. Batılıların oyunları yoluyla, belli dönemlerde birbirlerine silah çeken bu insanların kardeşlik duygusu yaşamaya devam etmektedir.

Düşünür, Ortadoğu kavramının anlamını dönüştürmeye çalıştığı gibi, aydın kavramını da İslamileştirme kaygısı içindedir. Onun Ortadoğu ve aydın kavramlarını İslamileştirme kaygısı, İsmail Raci Faruki'nin *bilginin İslamileştirilmesi* teziyle de uyumludur. Faruki'ye göre İslam dünyasının en önemli sorunu, modern bilgiyi Batı'da olduğu şekliyle, bir elemeye ve dönüşüme tabi tutmadan aynen almaktır. Halbuki İslam'ın ilk dönemlerinde Müslümanlar, elde ettikleri bilgiyi İslamileştirme kaygısı taşımaktadırlar. Faruki bu noktada, modern bilginin bir kısmının aynen, bazısının da İslamî kültür birikimiyle bütünleştirilerek alınmasından yanadır. Bilgi böylece, İslamî ideallere hizmet eder bir hale dönüştürülecektir.⁴⁵

İnan'ın, *münevver* terimini sıkça kullanıldığı bir camiadan gelmesine rağmen *aydın* terimini hiç değiştirmeden kullanması, onun Batıcı aydınları taklit ettiğini değil, Batıcı aydınlr tarafından anlamı işgal edilen bir kelimeyi İslamî ideallerle uyumlu bir şekilde yeniden ürettiğini göstermektedir. Hatta, bir keresinde münevver terimini olumsuz bir anlama gelecek şekilde de kullanmıştır.⁴⁶

Elbette münevver terimini sadece Avrupa medeniyetine hayran olan aydınları ifade etmek için kullanmamıştır. Bu terimi erken dönemlerde Müslüman aydınlr için de sıklıkla kullandığı olmuştur. Burada anlatılmak istenen, onun aydın ve münevver kelimelerinin kullanımında bir ayırım gözetmediği gerçeğidir. Ancak yazıları

⁴⁴ Mehmet Akif İnan, *Yine Ortadoğu*, (der. Hıdır Yıldırım), *İslam Dünyası ve Ortadoğu...*, s. 28.

⁴⁵ İsmail Raci Fâruki, *Bilginin İslamileştirilmesi*, *Genel Çalışma Planı ve İlkeler*, Risale Yayınları, İstanbul 2016, s. 38.

⁴⁶ Mehmet Akif İnan, *Hafıza*, (der. Hıdır Yıldırım), *Aydınlr, Batı ve Biz...*, s. 65.

incelendiğinde görülecektir ki İnan, aydın terimini münevver teriminden daha sık kullanmıştır. İslamî camia tarafından pek kullanılmayan Türkçe kavramları kendine özgü bir bağlamda yeniden inşa etmesini bilmiştir. Muhtemelen bunu bilinçli olarak yapmıştır. Ortadoğu terimini, başlangıçtaki Batı merkezci bağlamından koparıp yeniden inşa ettiği gibi, *aydın* kelimesini de *aydınlanmacı* bağlamından kurtarıp, İslam aydınlanması temelleri üzerinden yeniden inşa etmiştir.

Aydın kelimesinin karşılığı olarak Batı'da *entelektüel* kelimesinin kullanıldığı düşünülmektedir ancak bizdeki *aydın* kelimesi, Osmanlı Türkçesindeki *münevver* (aydınlanmış) kelimesinin karşılığı olarak geliştirilmiş olmalıdır. Çünkü bu iki kelimenin de içeriğinde *aydınlanma* anlamı oldukça baskındır. *Münevver* kelimesi, Tanzimat Dönemindeki Batılılaşma anlayışının etkisiyle Fransızca *illumine* (aydınlanmış) kelimesinin bir karşılığı olarak dilimize girmiştir. Fakat Batı'daki aydınlanma bağlamından kopukluğumuz nedeniyle, Batı'da ortaya çıkan kavramları doğrudan çevirmekle yetinmişizdir. Bu içeriğiyle münevver kelimesi, modernizmin aydınlanmacı anlayışından yola çıkılarak oluşturulmuş, ancak zamanla milli hassasiyetlere sahip düşünürlerin de katkısıyla millileştirilmiş gözükmektedir. Örneğin Güngör, *münevver* kavramını, *aydın* ya da *entelektüel* kavramlarından daha doğru gören aydınlarımız arasındadır.⁴⁷

İnan'ın *aydın* kavramını benimseyip içselleştirmesi gibi münevver kelimesi de zamanla İslamî çevrelerce benimsenmiştir. Dilimizde şimdilerde *entelektüel* terimine karşılık olarak aydın terimi kullanılsa da, entelektüel teriminde *mütefekkir* anlamı daha baskındır. Çünkü bu kelimenin Latincedeki kökeni olan *intellectus* kelimesi *anlamak* manasına gelmektedir.

Entelektüel ve *aydın* kavramları konusunda kafa yoranlardan birisi de Cemil Meriç'tir. İnan'ın aydın terimine yüklediği anlamlarla, Cemil Meriç'in aydın anlamında kullandığı entelektüel kelimesine yüklediği anlamlar birbiriyle uyumludur. Meriç, entelektüel kavramını geçmişinden bugüne irdelediği bir yazısında İnan'la benzer

⁴⁷ Genç Ernur, *Sosyolojik Açıdan Entelektüel Kavramlaştırmaları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2006, Ankara Üniversitesi, Ankara.

görüşleri paylaşmıştır.⁴⁸ Bu noktada İnan'ın aydın kavramını nasıl tanımladığına da bakmak yerinde olacaktır.

O, bir yazısında, *Gerçek Aydın Kimdir?* diye sormuş ve cevabı da yine kendisi vermiştir. Ona göre gerçek aydın, her türlü tabudan uzak duran ve tartışmaya açık olan insandır.⁴⁹ Bir başka yazısında ise İnan, bir ülkenin aydınını gerçek bir aydın yapanın, o ülkenin kendine ait medeniyetini sanatıyla yansıtması olduğunu belirtmektedir.⁵⁰ O, Ortadoğu ülkelerinde yaşanan sıkıntıların nedenini, gerçek aydınların olmayışına bağlamaktadır.

Türkiye bugün bir açmaz içerisindeyse bunun bir tek sebebi vardır: Kültür zaafıdır, uygarlık enflasyonudur ve aydınlarımızın ülkesi insanına, uygarlığına aykırı biçimde yetişmiş olmasıdır.⁵¹

Ortadoğu'da aydın geçinen insanlar vardır ama bu sözde aydınlar, olabildiğince kendi tabularına bağlı ve olabildiğince baskıcı insanlardır. Kendi modern dünya görüşlerinden başka hiçbir görüşe hayat hakkı vermek istememektedirler. İnan'ın aydın tanımı ise kendilerini aydın sayan bu insanlara verilmiş bir ders niteliğindedir. Ancak elbette ki onun bir ülküsü vardır ve onun tasavvurundaki aydın da gerçekte bu idealin aydınıdır. Fakat sadece bu ideali benimsemiş olmak, bu ideal üzerine yaşantısını oturtmuş olmak yetmemektedir. Müslüman aydın davasının ve ülküsünün kavgasını veren, o dava için bedel ödemeyi göze alan bir aydındır.⁵²

Ortadoğu'nun ve dünyanın yukarıda tasvir edilen aydın tipine ihtiyacı vardır. Çünkü Batı tükenmiştir, çürümüştür. Ortadoğu'yu ve dünyayı kurtaracak olan evrensel kişiliğimize bürünmüş böyle bir aydın modelidir. Bu asır ve gelecek asırlar Müslümanlara muhtaçtır. Ortadoğu ve Afrika bir gün yeniden kendine gelecektir çünkü muhteşem bir geleceği doğuracak olan medeniyet tohumlarımız daha çürümemiştir.⁵³

⁴⁸ Meriç, Cemil. *Mağaradakiler*, 1. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 15-24.

⁴⁹ Mehmet Akif İnan, *Gerçek Aydın Kimdir*, (der. Hıdır Yıldırım), Aydınlar, Batı ve Biz,... s. 201.

⁵⁰ Mehmet Akif İnan, *Sanatçı ve Aydın*, (der. Hıdır Yıldırım), Edebiyat, Kültür ve Sanata Dair, 2009, s. 35.

⁵¹ Mirati Madak, *Şair Mehmet Akif İnan'la Görüşme*, (der. Hıdır Yıldırım), Söyleşiler, 2009, s. 36.

⁵² Mehmet Akif İnan, *Aydını Bulmak*, (der. Hıdır Yıldırım), Aydınlar, Batı ve Biz..., s. 45.

⁵³ Mehmet Akif İnan, *Kalkarsak Ayağa, ...*, s. 26.

Meriç de, İnan da, Ortadoğu'nun Batı medeniyetine dâhil olmasının en birinci müsebbibinin aydınlar olduğunu düşünmektedir. Bu muhafazakâr duruşa göre, Cumhuriyet aydınları Türkiye'deki modernleşmenin baş sorumlularıdır. Çünkü onlar, Tanzimat'ın tetiklediği Batılılaşma yönelimini, kurtuluşumuzu sağlamak adına olumlu bir gelişme olarak kabul etmişlerdir. Batılılaşma çalışmalarının bir sonucu olan çöküşümüzün suçunu ise, gerici olarak andıkları muhafazakâr kesimlere atmışlardır.⁵⁴

Türkiye, Batılılaşma amacıyla hayata soktuğu bütün politikalara rağmen, *Batılının gözünde hep Doğulu olarak kalmıştır*. Hatta Türkiye, Ortadoğu'yu dönüştürmek için bir imkân olarak görülmüştür. Bu nedenle Türkiye, Ortadoğu'ya bir *rol model* olarak uygun görülmüştür. Batılılar günün birinde Türkiye ile Ortadoğu'nun bağlarının daha da güçleneceğine halen inanmaktadır.⁵⁵

İnan'ın buraya kadar paylaşılan görüşlerinden, Türkiyeli ve Ortadoğulu aydının tamamen Batılılaşamayacağı sonucu yanında, Türkiye'nin Ortadoğu'daki Batılılaşma hareketlerine öncülük ettiği sonucu da çıkarılabilecektir. Tanzimat'la birlikte Osmanlı'da başlayan Batılılaşma hareketlerinin Ortadoğu'yu da etkilemiş olması, Türkiye'nin Ortadoğu karşısındaki örnekliğinden kaynaklanmıştır. Bir yönüyle Ortadoğu'da yaşanan medeniyet krizinden Türkiye aydını sorumludur. Türkiye ve daha sonra da Ortadoğu aydınlarının sebep olduğu bu medeniyet krizinin etkilerini incelemeyen önce, medeniyet kavramının oluşumuna, dünyadaki ve özellikle de Ortadoğu'daki tatbikine göz atmak gerekmektedir.

2.2.2 Ortadoğu Batılılaşmasının Medeniyet Boyutu

Medeniyet terimi, 19. Yüzyıldan itibaren dilimizde kullanılmaya başlanmış bir terimdir. Bu terimle aynı kökenden gelen *temeddün* kelimesi, geçmişte kimi Müslüman bilginler tarafından kullanılmıştır. Örneğin El Birûnî, 1000'li yıllarda medeniyet kelimesiyle kökendaş *temeddün* kelimesini, yine medeniyet anlamında kullanmıştır. 18. Yüzyıldan itibaren Avrupa dillerinde rastladığımız *civilization* kelimesi Osmanlı Türkçesine *medeniyet* şeklinde çevrilmiştir. Bahsi geçen *civilization* terimi ise,

⁵⁴ Mehmet Akif İnan, *Cumhuriyet Aydınları Yahut Marksizmin Fideligi*, (der. Hıdır Yıldırım), Aydınlar, Batı ve Biz..., s. 160.

⁵⁵ Mehmet Akif İnan, *Bizden Beklenen*, (der. Hıdır Yıldırım)..., s. 168.

Latineden Fransızcaya geçen *civitas*⁵⁶ kelimesinden türetilmiştir.⁵⁷ İngilizcede şehir anlamına gelen *city* ve Yunanca *şehir devleti* anlamına gelen *site* kelimeleri de civilization kelimesiyle akrabadır. Civilization kavramı, geçmişte pek çok defa, Batılılar dışındaki sözde *barbar* kavimleri sömürgeleştirme adına bir gerekçe olarak da kullanılmıştır.

İslam dünyasında *Tanzimat*'a kadar medeniyet kavramını ifade etmek üzere *hadaret* kelimesi kullanılmaktaydı. Günümüz Arap dünyasında ise, halen *hadaret* kelimesi kullanılmaktadır. İbn-i Haldun'un *Mukaddime*⁵⁸ adlı eserini, bedevilik ve *hadarilik* diyalektiği üzerine tesis ettiği bilinmektedir. Ona göre zenginliği elde eden toplumlar, bir yere yerleşip hadari toplumlara dönüşmüşlerdir. Bu durumda hadari kavramı, yerleşik hayat süren şehirli ve kasabalı anlamına gelmektedir.⁵⁹

İbn-i Haldun'un kültür kavramını içine alacak şekilde, *ümran* kelimesini de kullandığı ve ilgili kavrama medeniyet anlamını da yüklediği hatırlanmalıdır.⁶⁰ Türkçemizde sonradan yaygınlaşmaya başlayan *uygarlık* kelimesi ise, yerleşik hayata geçen ilk Türk kavminin adı olan *Uygur* kelimesinden gelmiştir.⁶¹ İlk yerleşik hayata geçen Türk kavmi olan Uygurlara vurgu yapan bu kavram, anlaşılmaktadır ki *medeniyet* kelimesiyle benzer anlamlarda kullanılmıştır.

İnan yazılarında, medeniyet kelimesini de, *uygarlık* kelimesini de sıkça kullanmıştır. 1980 öncesi yazılarında daha çok medeniyet terimini kullanıldığı görülürken; 1980 sonrası yazılarında ise uygarlık ifadesini daha sık kullandığı görülmüştür. Örneğin, 1972'de yayımlanan *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine* isimli deneme kitabında, medeniyet kelimesi yüz civarında bölümde tekrarlanmaktayken, uygarlık kelimesi bu eserde sadece bir defa geçmektedir. Bu veriden yola çıkarak, bu

⁵⁶ Şehir, şehre ait olan.

⁵⁷ Tuncer Baykara, "Medeniyet Kavramı ve Türk Toplumuna Girişi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 5, 1990, 1-14.

⁵⁸ İbn-i Haldun'un hazırladığı tarih kitabı için yazdığı önsöz. Bu önsözde ilm-i İctimaiyat olarak tanımladığı sosyoloji biliminin temellerini atmıştır.

⁵⁹ İbn-i Haldun, *Mukaddime*, (haz. Süleyman Uludağ), 9. Basım, İstanbul 2013, s.323-324.

⁶⁰ Ahmet Albayrak, "Bir Medeniyet Kuramcısı Olarak İbn Haldun", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 9, 2000.

⁶¹ Hulusi Üstün, "Yoldaki Kervansaray, Uygur Vatanı", *Artı90 Dergisi*, Sayı: 11, 2015, s. 21.

dönemde İnan'ın kullandığı kelimeler konusunda oldukça seçici davrandığını da söylemek mümkündür.

Yazarın 1985 yılında yayımlanmış bir kitabını, *Din ve Uygarlık* olarak adlandırması da meselemiz açısından dikkat çekicidir. Aynı kitapta *uygarlık* kelimesini kırkı geçkin ifadeyle kullanan yazar, medeniyet kelimesini yaklaşık otuz ifadeyle kullanmıştır. Yeni Devir benzeri gazetelerdeki yazıları da incelendiğinde ortaya çıkmaktadır ki, İnan, bu dönemdeki yazılarında *uygarlık* kelimesini daha sık kullanmış gözükmektedir. Konu bağlamında düşünülecek olursa eğer, önemli olan İnan'ın uygarlık ya da medeniyet kavramlarını ne sıklıkla kullandığı değil, bu kavramlar hakkında ne söylediğidir. İnan, medeniyet kavramını kendi kabul ettiği medeniyet anlayışına göre tanımlamaktadır. Ona göre medeniyet, “bir milletin kabiliyetinin, gücünün asırlarca seferber olarak ortaya koyduğu “nev-i şahsına münhasır” bir maddi ve manevi değerler toplamıdır.⁶²”

Düşünür, medeniyet kavramını daha çok kültür bağlamından anlamlandırmaktadır. İnan'ın kabul ettiği bu tanım, Almanların medeniyet tanımlamasıyla son derece uyumludur. Çünkü Almanlar, medeniyet kavramını ifade edebilmek için çoğunlukla *Kultur* kelimesini kullanmışlardır.⁶³ İnan'ın *Medeniyet Derken*⁶⁴ başlıklı yazısının ilk cümlesi de bu gerçeği ortaya koymaktadır. Burada medeniyeti, “bir milleti diğerinden farklı kılan, onun kendine mahsus özellikler” olarak tanımlamaktadır. Ancak İnan, inanışların da medeniyetlerin oluşmasında önemli bir rolü olduğunu düşünmektedir.

İnanışlar, medeniyetlerin teşekkülünde daima birinci derecede rol oynamıştır. Eski Yunan, Mısır, Çin medeniyetlerinden başlayarak, Hıristiyanlıktan aldıklarıyla gelişmesini tamamlamış Batı medeniyeti ve nihayet bütün Ortadoğu'yu kuşatmış olan İslam medeniyeti hep bu realite içerisinde.⁶⁵

İnan, dünyada iki farklı uygarlık alanı olduğunu savunmakta ve bu uygarlıkların birbiriyle çatışma halinde olduğunu belirtmektedir. Yeni Devir Gazetesi'nde

⁶² Mehmet Akif İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*, 3. Basım, Ankara 2012, s. 46.

⁶³ Nurgün Koç, “Kültür ve Medeniyet Kavramları Etrafındaki Tartışmalar ve Atatürk'ün Düşünceleri”, *Cumhuriyet Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 13, 2011, s. 103-122.

⁶⁴ Mehmet Akif İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine...*, s. 16.

⁶⁵ a.g.e, s. 16.

yayımlanan *Batı'nın Korkusu* başlıklı yazısında, yeryüzündeki medeniyetleri İslam ve bütün diğer medeniyetler olmak üzere ikiye ayırmıştır. Çünkü İslam dışında Batı medeniyetiyle çatışan hiçbir uygarlık yoktur.

İnan'ın 1977 yılında kaleme aldığı bu ifadelerin bir benzerini, Samuel P. Huntington, 1993'te *Foreign Affairs* adlı dergide yayımlanan *Medeniyetler Çatışması* başlıklı makalesinde, *Batı merkezci* bir bakış açısıyla dile getirecektir. Huntington, bu çalışmasında *Batı ve diğerleri* başlığını kullanırken⁶⁶, İnan, kendi *Batı'nın Korkusu* başlıklı yazısında *İslam ve diğerleri* ifadesini kullanmıştır⁶⁷. İnan'ın Huntington'dan 16 yıl önce bu tespitleri ortaya koyması, onun *Zeitgeist'i* kavrayıp küresel gelişmeleri isabetli bir bakışla okuyabildiğini göstermektedir. İslam uygarlığının sarsılmaz bir savunucusu olan İnan, son anına kadar bu davasından vaz geçmemiştir. İnan'a göre, Ortadoğulular Batı medeniyetinden değil, İslam medeniyetindedir. Türklerin sanat, kültür, halk yaşayışları, güzellik anlayışları ve hatta mutfak zevkleri Ortadoğu halklarıyla ortaktır.⁶⁸

Batı ve Doğu uygarlıkları, birbirlerinden çok farklı özelliklere sahiptir ancak bu farklılıklara rağmen Türkiye, inatla Batılılaştırılmaya çalışılmıştır. Bir milletin başka bir medeniyet dairesine geçişi imkânsız denecek kadar zordur. Çünkü bir milleti medeniyetinden ayırmak hayat ve şahsiyetini dumura uğratmaktır. İnan bu durumu ahmaklık ve ihanet olarak kabul etmektedir. Önce iki farklı medeniyetin farklı anlayış yapısını ortaya koymakta, ardından da Türkiye'nin gerçekte Ortadoğu'nun da dâhil olduğu İslam medeniyetine ait olduğunu ortaya koymaktadır. Ona göre İslam dünyasıyla Türkiye arasında, geçmişte var olan medeniyet birliği yeniden tesis edilmelidir.⁶⁹

Din ve Uygarlık adlı eserinde Batı ve İslam uygarlıkları arasındaki farkları geniş ve ayrıntılı bir şekilde tasvir etmiştir. Örneğin, Kilise'nin baskıcı yapısına benzer bir yapı İslam uygarlığında yoktur. Kilise, Hıristiyanları baskı altında tutmuştur çünkü

⁶⁶ Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması*, Okuyan Yayınları, İstanbul 2014, s. 267.

⁶⁷ Mehmet Akif İnan, *Batı'nın Korkusu*, (der. Hıdır Yıldırım), *Aydınlar, Batı ve Biz...*, s. 61-63.

⁶⁸ Mehmet Akif İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine...*, s. 18.

⁶⁹ a.g.e, s. 46.

onların İslam'a yaklaşımlarından korkmuştur. İslamiyet ise, gittiği yerlere adalet ve mutluluk götürmektedir.⁷⁰

İnan'a göre *Rönesans* bile İslam'dan intikam almak için gerçekleştirilmiştir. Batı uygarlığının özünün İslam'a ait olduğunu iddia eden tezlere de katılmamaktadır. Çünkü İslam uygarlığının temelinde Yunan düşüncesi olmadığı gibi Batı uygarlığının temelinde de İslam yoktur.⁷¹

Düşünür, Batı uygarlığının felsefe anlayışıyla İslam medeniyetinin felsefe anlayışındaki farklara da dikkat çekmektedir. Ona göre putçu Yunan uygarlığına dayanan Batılı filozoflar, *felsefeyle*; Kur'ân ve Sünnet'e bağlı Müslüman bilginler ise *hikmet* ilmiyle meşgul olmuşlardır.⁷²

Batı medeniyeti, eski Yunan düşüncesi, Hıristiyan ahlakı ve Roma Hukuku gibi kaynaklara dayanmaktadır. Ortadoğuların medeniyet anlayışının kaynağı ise İslamîyet'tir. İnan'a göre, İslam medeniyetinin temelinde, sonradan Müslüman olmuş milletlerin millî kültür esprisinin izleri olmakla beraber, öz bakımından bu medeniyet tamamen vahye dayanmaktadır. Ortak bir vahye istinadının ağırlık taşınması şuradan bellidir ki, Müslüman toplulukların geliştirdiği bu medeniyetin özellikleri, birbirine çok benzemektedir.⁷³

Batı medeniyetinin İslam medeniyetinden bir diğer farkı da çıkarıcı oluşudur.⁷⁴ İnan'a göre Batı medeniyetinin Ortadoğu ilgisi de ancak çıkarla izah edilebilecek bir ilgidir. Ortadoğu'nun zenginlikleri Batı'nın ilgisini çekmektedir ve bu zenginlikleri ele geçirmek isteyen Batılılar, türlü oyunlar çevirmektedir. Bilindiği üzere Ortadoğu, dünya enerji rezervlerinin merkezi durumundadır. Sanayi Devrimi'nden sonra enerjiye bağımlı hale gelen Batı, ihtiyaç duyduğu enerji ve hammadde ihtiyacını gidermek için gözünü

⁷⁰ Mehmet Akif İnan, *Din ve Uygarlık*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2012, s. 34.

⁷¹ Mehmet Akif İnan, *Din ve Uygarlık...*, s. 62.

⁷² a.g.e, s. 64.

⁷³ Mehmet Akif İnan, *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine...*, s. 61.

⁷⁴ Mehmet Akif İnan, *Birleşmiş Milletlerin Esiri*, (der. Hıdır Yıldırım), *İslam Dünyası ve Ortadoğu...*, s. 55.

Ortadoğu'ya dikmiştir. Bilhassa İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Ortadoğu'nun petrol benzeri zenginlikleri keşfedilmiş ve Batılılarca değerlendirilmek istenmiştir.⁷⁵

Dünyanın öncelikli olarak ihtiyaç duyduğu enerji kaynağı petrol, sonrasında ise sırasıyla kömür, doğalgaz ve nükleer enerjidir. Ortadoğu'nun önemli petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip oluşu, Batı'nın Ortadoğu'ya yönelik enerji politikaları üretmesinde etkili olmuştur. Dünyadaki enerji kaynaklarının tüketiminin dağılımını incelendiğinde, Batı için Ortadoğu'nun neden önemli bir bölge olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Suudi Arabistan, Irak, İran, Kuveyt, Birleşik Arap Emirliklerinin petrol rezervi toplamı, %50 civarındadır.⁷⁶ Bu sonuç dünya için Ortadoğu ülkelerinin neden önemli olduğunu kanıtlamaktadır. Ortadoğu'daki bütün ülkeler, önemli enerji rezervlerine sahip değildir ama onlar da enerjinin arz güvenliği için önemli yollar ve stratejik noktalar üzerinde bulunmaktadır. Örneğin Suriye, Yemen, Mısır gibi ülkeler bu açıdan da önemlidir.

Yüksek enerji rezervlerine sahip Ortadoğu ülkeleri, enerjiyi aynı oranda işleyip kullanamamaktadır. Bu ülkeler daha çok, enerjiyi satma yoluna gitmektedir ve bu durum da Batı ülkelerine yaramaktadır. Yaklaşık %63'lük dünya petrol tüketiminin sadece %5'lik bir kısmı Ortadoğu ülkelerine aittir. Geri kalan %58'lik tüketim ise, petrol tüketim oranlarına göre sırasıyla ABD, Çin, Japonya, Hindistan, Rusya gibi enerjiye bağımlı ülkeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Dünya için önemli diğer bir enerji kaynağı ise doğalgazdır. Dünya doğalgaz rezervinin de neredeyse yarısının Ortadoğu-Afrika ülkelerinde bulunması ise Ortadoğu'yu enerji açısından daha önemli kılmaktadır. Dünya doğalgaz enerji rezervlerinin neredeyse %50'si Ortadoğu ve Afrika ülkelerinde bulunmaktadır.⁷⁷

Enerjiye bağımlı sanayileşmiş ülkeler, enerji ihtiyaçlarının büyük bir kısmını Ortadoğu'dan temin edebileceklerinin farkındadır. Onlara göre Ortadoğu adeta kaymaklı bir enerji deposudur. İnan da, Batı'nın enerji ihtiyacını karşılamak için Ortadoğu'yu bir hammadde deposu olarak gördüğünü sürekli ifade etmiştir. İnan'a göre

⁷⁵ Hüseyin Altay, Ulaş Nugay. "Orta Doğu Bölgesi Enerji Kaynaklarının 21. Yüzyıl Dünya Ekonomisi İçin Stratejik Önemi", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, 2013, s. 1-35.

⁷⁶ <<http://www.petform.org.tr/?lang=tr&a=2&s=3>> (11.10.2016)

⁷⁷ Hüseyin Altay, Ulaş Nugay. "Orta Doğu Bölgesi Enerji Kaynaklarının 21. Yüzyıl Dünya Ekonomisi İçin Stratejik Önemi..."

yalnız sadece Batı'nın değil bütün dünyanın gözü Ortadoğu petrollerinin ve zenginliklerinin üzerindedir. Yine Ortadoğu eski medeniyetlerin ve vahiy esaslı dinlerin de beşiğidir. Bütün bu zenginlikler Ortadoğu'yu daha bir önemli kılmaktadır.⁷⁸

İnan, İslam ülkelerinin sahip olduğu doğal zenginliklerin bu ülkelere bir faydasının olmadığını düşünmektedir. Bu zenginlikleri dünyanın süper güçleri semirmektedir. Ortadoğu ülkeleri, elinde büyük arazileri olduğu hâlde, mahsulünü eşkıyaya haraç diye veren zavallı bir çiftçiye⁷⁹ benzemektedir. Müslümanların serveti bizzat Müslümanların başına bela olmuştur. Malları ve zenginlikleri ile rezil olmuştur Müslümanlar. Yeraltı zenginlikleriyle dolu coğrafyaları cennetleri olacakken onların kabusu olmuştur. Bu coğrafyadaki zenginlikler sebebiyle emperyalizmin bitip tükenmek bilmeyen fitnelere maruzdurlar.⁸⁰

Düşünür, Ortadoğu'nun zenginliklerinin Ortadoğululara ait olduğunu savunmaktadır. Ona göre, bu doğal zenginlikler gerçekten Ortadoğu'ya ve Ortadoğululara ait olduğunda kurtuluş mümkün olacaktır. İnan, birkaç İslam ülkesinin *yeniden doğuşa* yönelmesi durumunda, Ortadoğu'da genel kurtuluşun arkasının çorap söküğü gibi geleceğini düşünmektedir. Asıl olan, ortaya güzel bir örneklik koyabilmektir. Dünya emperyalizmini semirten Ortadoğu'nun bu enerji zenginlikleri, asıl sahiplerinin eline geçtiğinde dünya yeni bir dünya olacaktır.⁸¹

İnan, İslam medeniyeti ya da uygarlığı olarak belirlediği medeniyet anlayışını neden bu kadar hararetle savunmaktadır ve Batılılaşmaya neden bu denli karşı koymaktadır? Bu sorunun cevabını düşünürün kendisinden almak en doğru yol olacaktır. Ona göre, medeniyetin mimarı insan olduğu gibi insan dehasının mimarı da medeniyettir. Kendi benliğine uygun bir medeniyette yetişmeyen nesillerden dâhiler değil taklitçiler çıkacaktır. Osmanlı'dan bugüne gerçekleşen Batılılaşma çalışmaları hep olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Öyle bir samyeli esmiş, estirilmiş ki, cemiyet nizamı allak bullak olmuş, bütün sosyal kurumlar güdük kalmış, maliye, politika mahvolmuş ve

⁷⁸ Mehmet Akif İnan, Eski Dünya Yeni Dünya, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu, 2009, s. 141.

⁷⁹ a.g.e, s. 141.

⁸⁰ Mehmet Akif İnan, Eski Dünya Yeni Dünya, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 142.

⁸¹ a.g.e, 143.

koca İmparatorluk her gün biraz daha erimiş, alınan her tedbir onu biraz daha uçuruma götürmüştür.⁸²

Bu gibi uçurumlara yuvarlanmaktan kurtulmanın yegane yolu, kendi medeniyetimizle buluşmaktan geçmektedir. Ortadoğu, kendi medeniyetinden oldukça farklı kaynakları olan Batı medeniyetine, istese de dâhil olamayacaktır. Üstelik, Batı medeniyetinde yer almak adına gerçekleştirdiğimiz devrimler, sosyal bünyemizi sarsmıştır.⁸³

2.3 İnan'ın Yazılarında Geçen Ortadoğu ve Dünya Ülkeleri

Muhafazakâr düşüncenin, kolektif bir tarih bilinci olduğu kadar, bütüncül bir mekân algısı da vardır. Dünya dinlerinin muhafazakâr mensupları, hayal dünyalarını çeşitli kutsal mekânların tasvirleriyle renklendirmektedirler. Kudüs, Mekke, Medine gibi şehirlerin anlam dünyası, muhafazakâr bireyin tarihî bilincinden günün gerçekliğine akmaktadır. Muhafazakâr bilinç, bu dünyayla sınırlı bir mekân algısına hapsolmemiştir. Onun için gerçek mekân cennettir ve bu dünya, o sonsuz mekâna yolculuk sırasında gölgesinde dinlenen geçici bir gölgeliktir. İnan'ın muhafazakâr bilinci de şimdinin ve buranın mekânıyla yetinmemekte, şanlı geçmişin rüyalaşmış mekânlarını arayıp durmaktadır. O bugünün ülkelerinde ve şehirlerinde geçmişi yakalamak istemektedir. Ancak mekânsal gerçeklik, seküler ve modern darbeler yediği bu çağda oldukça kırılmıştır. Muhafazakâr bilincinden muhayyilesine akan ülkeyi ya da şehri bulamayan İnan, şimdinin gerçekleriyle çatışmaktadır. O ülkeleri yönetenler artık hayalindeki yöneticiler değildir. O ülkelerin kanunları, insanları çağa uymuştur. Onun bir olması gereken olarak düşündüğü muhafazakâr bir ölçüsü vardır ve o ölçü üzerinden ülkeleri değerlendirmektedir. Bilhassa da tarihte İslam medeniyetini temsil eden ülkelerin sorunlarıyla ilgilenmektedir.

Sosyo-tarihsel analiz yöntemiyle bakıldığında, İnan'ın mekân seçimlerinin bilhassa muhafazakâr bilinç açısından sembolik öneme haiz olduklarını anlamak çok zor olmayacaktır. İnan'ın gerçekleştirdiği zamansal-mekânsal konumlandırma, muhafazakâr bilincin özgün bağlamındadır. Bu mekânların tarihsel süreç içerisinde edindikleri anlamlar dünyası, muhafazakâr bilincin de anlamlar dünyasıdır. İnan, bu

⁸² Mehmet Akif İnan, Mehmet Akif İnan, Edebiyat ve Medeniyet Üzerine..., s. 46-47.

⁸³ a.g.e, s. 85.

bilinci yeniden canlandırmak istercesine sembolik biçimlendirmeler yapmakta ve örneklediği ülkeler ya da şehirlerin muhafazakâr bilinci uyandırmasını beklemektedir. Etkileşim alanları açısından bakıldığında ise, İnan'ın sorunlarına değindiği bu coğrafyalar, Müslüman birey ve topluluklar arasındaki etkileşimlerin yeniden canlanışının imkânlarını hatırlatan belirlenmiş konumlardır.⁸⁴

Bu bağlamdan bakıldığında İnan'ın muhayyilesinde Ortadoğu'nun başka bir yeri ve önemi vardır. Yazılarında Ortadoğu ülkelerinin sorunlarına sıkça yer vermiştir. Ortadoğu anlayışının sınırları içinde; Suriye, Irak, İran, Suudi Arabistan, Mısır, Sudan, Libya, Cezayir, Fas, Ürdün, Lübnan gibi ülkeler bulunmaktadır ancak ilgi alanı sadece bu ülkelerle sınırlı değildir. İnsanın bulunduğu bütün coğrafyalara karşı duyarlıdır. Bu sebeple İnan, Amerika, Orta Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında yaşayan insanların sorunlarıyla da ilgilenmiştir.

Onun düşünce dünyasına göre, Ortadoğu coğrafyasındaki ülkeler aslında bir bütünün parçalarıdır. Adları sanları bilinmeyen kimi insanlar, ellerine cetveller almışlar, Ortadoğu'nun bugüne kadarki sınırlarını çizmişlerdir. Böylece İslam dünyasını bölüp parçalamışlardır. Mekke, Medine, Şam, Halep, Beyrut, Amman; Bağdat, Kahire; İstanbul, Erzurum o emperyalistler tarafından bilinçli olarak birbirinden ayrılmıştır. İnan'a göre bu eylem, haddini bilmemek kavramıyla ifade edilebilir. Şakanın ve hatta ihanetin sınırlarını aşarak İslam dünyasının sınırlarına cetvelle, kalemle el atması hazmedilir, affedilir suçlardan değildir.⁸⁵

İnan, geçmişte İslam'ın hâkim olduğu bütün toprakları bugün de bir bütün olarak, hatta tek bir vatan olarak görmektedir. İslam medeniyetinin kadim ülkeleri ve şehirleri bugün de yaşamaya devam etmektedir. İnan'ın muhayyilesinde geçmiş, şimdi ve gelecek bir bütündür. Bu yüzden sınırlar onun için anlamsız ve sahtedir. Bu zahirdeki bölünmüşlüğe hayret etmekte ve Semerkand, Belh, Merv, Bakü gibi Türk İslam şehirlerini birbirinden ayıran zihniyeti sorgulamaktadır.⁸⁶ Buraya kadar ifade edilen görüşler ışığında düşünüldüğünde, İnan'ın Kuzey Afrika'dan Uzak Doğu'ya

⁸⁴ Çelik Gizem Ekin, Türkiye'de Muhafazakâr Düşüncenin Uğrakları, Kültür Haftası Üzerine Bir İnceleme (Yüksek Lisans Tezi), 2016, Ankara Üniversitesi, Ankara.

⁸⁵ Mehmet Akif İnan, Kandırmayın Beni, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu, 2009, s. 58.

⁸⁶ a.g.e

kadar bütün coğrafyaları önemseddiği, ancak Ortadoğu'ya ayrı bir önem ve dikkatle yaklaştığı söylenebilecektir. Çalışmanın bu bölümünde, İnan'ın Ortadoğu ülkeleri yanında dünyanın farklı ülkeleri hakkındaki görüşleri betimlenecektir.

2.3.1 İnan'ın Muhayyilesindeki Ortadoğu Ülkeleri

İnan'a göre, Ortadoğu'nun merkezi Türkiye'dir. Eğer Türkiye kurtulursa, Ortadoğu da kurtulacaktır. Türk milletinin hakları ebediyen sabote edilecek bir millet olduğuna inanmaktadır. Ona göre Türk milletinin barışı ancak, gayret ve cenk seferberliğiyle mümkündür. Haçlı Seferleri bitmemiştir. Bu seferlerin bittiğini düşünüp kendimizi kandırdığımız gün, yok olacağımız gündür. Haçlı Seferleri kılık değiştirmiştir sadece. Ayrıca İnan, Türk milletinin yalnız bırakıldığını düşünmektedir. Ortadoğu'ya ve kendi kaynaklarına yönelmeyip Batılılardan yardım bekleyen Türkiye, kendi felaketini hazırlayacaktır.⁸⁷

Bir önceki paragraftaki görüşlerden de anlaşılacağı üzere İnan, pergelin sivri ucunun belli bir merkez üzerinde sabitlenişi gibi, Ortadoğu anlayışını Türkiye üzerinde sabitlemiştir. Bakışını Afrika'dan Uzak Doğu'ya kadar geniş bir coğrafya üzerinde dolaştırmaktadır. İnan'ın Kuzey Afrika ülkelerine duyduğu ilgi de bu açıdan dikkate şayandır. Örneğin, Cezayir'de yaşanan sorunlara duyarsız kalmamıştır. Ona göre Cezayir meselesi, Türk milletinin bağrında onulmaz bir yara açmıştır. 1954'te başlayıp 1962'de nihayet bulan *Cezayir İstiklal Savaşı* sırasında, Türkiye'nin Fransa'nın yanında yer almasını eleştirmiştir.⁸⁸

Fransa ordusu bu bahsi geçen savaş sırasında dehşetli katliamlara imza atmış, 250 bin Cezayirli Müslümanı katletmiştir. Yine bu kanlı savaş sırasında iki milyon civarında Cezayir vatandaşı topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır. İnan, bu facialar esnasında, Türkiye'nin Cezayir halkının yanında değil de, Fransız sömürgecilerinin yanında yer almasını içine sindirememiş ve bu konudaki eleştirisini fırsatını buldukça dile getirmiştir.⁸⁹

⁸⁷ Mehmet Akif İnan, *Kıbrıs ve Ötesi*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu, 2009, s. 23.

⁸⁸ Mehmet Akif İnan, *Bir Hatıra*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 34.

⁸⁹ a.g.e, s. 34

Ortadoğu bağlamında düşünüldüğünde, İnan'ın en duyarlı olduğu konulardan birisi de Filistin meselesidir. Filistin'le ilgili gelişmeleri sürekli takip etmiştir. Ona göre İsrail Devleti'nin kuruluşu yapay bir gelişmedir.⁹⁰

İnan'a göre İsrail Devleti'nin kuruluşunun Müslümanlar için acı sonuçları olmuştur. Bunlardan birisi de pek çok Filistinli'nin mülteci durumuna düşmesidir. İnan, mülteci kamplarında yaşayan Filistinlilerin acılarını derinden hissetmektedir. Bu nedenle yazılarında, vatanları ve varlıkları ellerinden alınmış Müslümanların yirmi dokuz senedir mülteci kamplarında yaşamasından hüznle bahsetmiştir.⁹¹

Batı, mülteci kamplarında yaşayan Filistinlilere yardım ediyor görünmektedir ama bu doğru değildir. Gerçekte Batı, Filistinlileri kendi siyasî çıkarlarına alet etmek istemektedir. İnan, Filistinli mültecilerin çeşitli ülkelerden gönderilen yardımlarla yaşamakta olduğunu belirtmektedir. Ancak, bu yardımlara şüpheyile bakmaktadır. Ona göre, bu yardımlar siyasî ve ekonomik menfaat temini için yapılmaktadır. Batı'nın oyunları sayesinde, ana vatanları olan Filistin'de hak sahibi olması gereken bu insanlar, farklı siyasî kutuplara bölünmüşlerdir.⁹²

Çalışmanın önceki bölümlerinde detaylı olarak açıklandığı gibi İnan'ın düşünce dünyasında Kudüs'ün ve Mescid-i Aksa'nın ayrı bir yeri vardır. Kudüs, hiç kimsenin değil, yalnızca ve sadece Müslümanlarıdır. İnan, Kudüs'ün Müslümanlara ait oluşu kadar, *arz-ı mevud*⁹³ olarak anılan toprakların da sadece Müslümanlara ait olduğunu savunmaktadır. Ona göre bu topraklar Yahudiler için bir *arz-ı mevud* değil, *arz-ı kıtal*⁹⁴ olmuştur.⁹⁵

Kudüs'ü adeta kendi vatanının bir beldesi olarak görmekte ve her fırsatta Kudüs'e olan aşkını ilan etmektedir. Aşık maşukunu hiçbir rakibiyle paylaşmak istemediği gibi, İnan da Kudüs'ü, Mescid-i Aksa'yı ve mukaddes olarak gördüğü diğer Ortadoğu beldelerini, İslam dışındaki başka hiçbir oluşumla paylaşmak

⁹⁰ Mehmet Akif İnan, *İğreti Bir Devlet*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 46.

⁹¹ Mehmet Akif İnan, *İğreti Bir Devlet*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 46.

⁹² a.g.e

⁹³ Vaadedilen toprak.

⁹⁴ Savaş toprağı.

⁹⁵ Mehmet Akif İnan, *Kudüs Bir Kurtuluş Savaşına Çağırıyor Müslümanları*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 109.

istememektedir. Bu sebeple bu tarihî mekânlar söz konusu olduğunda oldukça kıskançtır. İnan'ın muhafazakâr bilincinin bir gereği olan İslam Birliği ideali böyle bir bölünmeyi kabul etmemektedir.⁹⁶

Aynı zamanda şair kimliğine de sahip olan düşünür, Filistin sorununa şiirlerinde de değinmiştir. Birinci bölümün üçüncü maddesinde detaylı olarak incelenen *Mescid-i Aksa* adlı şiiri, bunun en belirgin örneğidir. İnan, ideolojinin şiiri teslim almasına karşıdır fakat düşünce ve yaşantıların şiire ister istemez yansıtacağı gerçeğini de kabul etmektedir.

Birinci bölümün birinci maddesinde de değinildiği gibi, Filistin'in özgürlüğü için mücadele eden Yaser Arafat'tan olumlu bir üslupla bahsetmiştir. Arafat'ın Osmanlı Devleti hakkındaki görüşlerinden övgüyle bahseden İnan'a göre, Filistin Kurtuluş Örgütü Lideri Arafat, İsrail Devleti'nin kuruluşunun nedeni olarak Osmanlı'nın bölgeden çekilmesini görmektedir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin çöküşüyle Filistin halkının sahipsiz kaldığına inanmaktadır. Bu düşünüş, Arafat'ın, Osmanlı yönetimindeki yaşanmışlıklara minnet duyduğunu göstermektedir. Bu bağlamda İnan, Osmanlı'nın çöküşünü engellemek için büyük gayret gösteren II. Abdülhamid hakkında Arafat'ın ifade ettiği olumlu görüşleri de zikretmektedir.⁹⁷

Düşünür, Arafat'ın Batı emperyalizmine karşı takındığı haysiyetli duruşu takdir etmektedir. Arafat, Ortadoğu'nun diğer liderleriyle kıyaslandığında İnan için ayrı bir öneme ve değere sahiptir. Arafat, emperyalizmin Filistin'den sürdüğü Müslüman Filistinlilerin gerçek bir lideridir. Ona göre Arafat, Batı'nın ve Siyonizm'in zulmüne uğramış bir liderdir. Bu yönleriyle o, Ortadoğulu diğer yöneticilerden daha haysiyetli görünmektedir.⁹⁸

İnan, Arafat'ın olumlu yönlerini ifade etmek yanında bazı yazılarında onu eleştirmiştir de. Arafat'ın, Osmanlı dönemiyle ilgili tarihî gerçekleri haklılığına dayanak yapması yeterli değildir. Bu lider, sağlam bir İslamî bilinçten yola çıkarak değil, sosyalizmin ilkelerinden yola çıkarak mücadeleyi yürütmektedir. Bu sebeple de

⁹⁶ Mehmet Akif İnan, *Kudüs Herşeyimizdir*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 133.

⁹⁷ Mehmet Akif İnan, *Ne Adına Emperyalizme Karşı*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 75.

⁹⁸ a.g.e, s. 76.

sosyalist ülkelere yakınlık göstermektedir. İnan'a göre Arafat, ne Çinci ne de Rusçu olarak adlandırılabilir. Ancak o hareketinde takvayı önemseyen bir İslam bilincini temele almamaktadır.⁹⁹

İnan'ın Filistin hakkındaki yazılarında adı sıkça geçen Arafat, 1958'den son nefesini verdiği 2004 yılına kadar Filistin davası için mücadele etmiştir. Ramallah'ta İsrail ordusu tarafından ev hapsinde tutulduğu iki yılı aşkın bir sürenin sonunda hastalanmış, Fransa'da tedavi edilirken ölmüştür. Arafat'ın İsrail tarafından zehirlenip şehit edildiği konusundaki iddialar ise halen gündemden düşmemiştir. Çünkü İsrail'in 11 Eylül 2003'te Arafat'ı öldürmek için karar aldığı bilinmektedir.¹⁰⁰

İnan, yazılarında İran devletine de yer vermiştir. Başlangıçta İran İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşunu coşkuyla karşılamıştır. Ona göre, İran'da yaşanan mücadele emperyalizme karşı verilen örnek bir mücadeledir. İslam âlemindeki önemli gelişmeler arasında İran İslam Cumhuriyetinin kuruluşunu da saymış ve bu gelişmeyi takdirle karşılamıştır.¹⁰¹

1981 yılı Ağustosunda gerçekleştirilen bir suikast sonucu öldürülen İran Cumhurbaşkanı Ali Raci ve Başbakan Bahonar'a da İnan'ın yazılarında rastlanmaktadır. *Bir İran Manzarası* başlıklı yazısında, bu siyasî suikastlerin idarenin zaafından kaynaklanmadığını dile getirmiştir.¹⁰²

Rejim değişikliğine uğrayan İran Devleti'nin yeni yönetim şeklinden ümitlidir. Ona göre Şah Rıza Pehlevi'nin halkta bir karşılığı yokken, Humeyni'nin halk nezdinde güçlü bir karşılığı vardır. İnan, Humeyni'ye yönelik halk desteğinin oranını yüzde yüz olarak betimlemektedir. Humeyni rejimi, İran halkının yüzde yüzünün desteğini almış meşru bir rejimdir. Şah Rıza Pehlevi yönetimi ve rejiminin artık halkın hiçbir kesimi tarafından istenmediğini savunmaktadır.¹⁰³

⁹⁹ a.g.e

¹⁰⁰ Gökhan Bulut, "Filistin, Davos ve ABD Emperyalizmi", *Türkiye Mühendis Haberleri Dergisi*, Cilt: 54, Sayı: 453, 2009, 25-30.

¹⁰¹ Mehmet Akif İnan, *Dünya İslam'a Gebe*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 83.

¹⁰² Mehmet Akif İnan, *İran Manzarası*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 120.

¹⁰³ a.g.e, s. 121.

Düşünür, İran yönetimi hakkında olumlu görüşlere sahip olmasına rağmen, yanlışla yanlış demesini de bilmiştir. Örneğin, İran-İrak savaşının tarafı olan ülkeleri haksız bulmaktadır. Ona göre bu savaş sırasında birbiriyle savaşan taraflar aslında halklar değil, bilerek ya da bilmeyerek emperyalistlerin maşası olmuş hükümetlerdir.¹⁰⁴

Buraya kadar verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi İnan, Ortadoğu'daki ülkeler hakkında toptancı bir iyimserlik benimsememiştir. Yeri geldiği zaman yönetimleri eleştirmiş, yeri geldiğinde de takdirlerini ifade etmeyi ihmal etmemiştir. Ortadoğu'da yaşanan sorunları betimledikten sonra çözüm önerilerini her fırsatta sıralamıştır. Önce sorunu ortaya koymakta, soruna dair eleştirilerini ifade etmekte ve ardından da bu sorunun çözümü için uygun reçeteleri yazmaktadır.

İnan, çok sık olmasa da yazılarında Ürdün'den de bahsetmiştir. Ürdün yönetimini, Filistinli mültecilere kötü davranması nedeniyle tenkit etmektedir. Filistinli mülteciler Batılılar tarafından kırıma uğradığı gibi Müslümanlar tarafından da baskılara ve katliama maruz kalmıştır. 1976 yılında, Suriye'deki Esed yönetiminin katliamına maruz kalan bu mültecilerin dramına değinen İnan, Batı'nın dediklerine harfiyen uymayı marifet sayan Ürdün yönetimini de eleştirmektedir. Filistinlilerin bu yönetim tarafından katledilmelerini içine sindirememiştir.¹⁰⁵

İnan, yazılarında Türkiye'nin güney komşusu olan Suriye'den de bahsetmiştir. 1946 yılında Bağımsızlığını ilan Suriye'de 1971'den beri Esed ailesi iktidardadır.¹⁰⁶ Esed iktidarı döneminde Suriye, belli bir azınlığın hâkimiyetine geçmiştir. Böylece Suriye, sosyalist ve baskıcı bir ülke haline gelmiştir. İnan, Suriye'de yaşanan bütün bu gelişmeleri yakından takip etmektedir. Mısır diktatörü Abdünnasır tarafından radyo yayınları vasıtasıyla gerçekleştirilen sosyalist propagandaları eleştirdiği bir yazısında, Suriye'de hâkim olan sosyalizm ideolojisinden de bahsetmiş ve bu ideolojiyi

¹⁰⁴ Mehmet Akif İnan, *Ortadoğu İçin*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 126.

¹⁰⁵ Mehmet Akif İnan, *İğreti Bir Devlet...*, s. 47.

¹⁰⁶ Birol Akgün, "Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm

Önerileri), *Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz*, 2012, 1-72.

eleştirmiştir. Bir başka yazısında ise, Filistinli mültecilerin, Suriye'deki Esed yönetiminin kırımına ve kırımına maruz kaldığından bahsetmiştir.¹⁰⁷

İnan için Akdeniz'in güvenliği oldukça önemlidir. Geçmişle şimdiyi buluşturan kolektif tarih bilincine göre Akdeniz hala bir Türk gölüdür. 1960'larda Kıbrıs meselesine dikkat çekmiş ve Türkiye'yi Kıbrıs Türk'ünün yanında yer almaya davet etmiştir. 1964 yılında *Hilal Dergisi*'nde yayımlanan *Kıbrıs ve Ötesi* başlıklı yazısında bu konudaki duruşunu açıkça ortaya koymuştur. Yazısında, Türkiye'nin bir Kıbrıs davasının olmayışını eleştirmiştir. İnan'a göre Türkiye için bir Kıbrıs davası yoktur. Bu nedenle de İngilizler bu adayı yıllarca sömürmüşlerdir. İnan'a göre eğer bir Kıbrıs davamız olmazsa Anadolu davamız da olmayacak demektir. Çünkü bugün Kıbrıs'ı ele geçirenler, yarın Anadolu topraklarına girmek isteyeceklerdir.¹⁰⁸

Kıbrıs meselesini çözmek için gerçekleştirilen diplomatik arayışlardan da memnun değildir. Ona göre Kıbrıs meselesi diplomatik yollarla halledilebilecek bir mesele değildir.¹⁰⁹ Bu tespitinde haklı olduğu, ancak on yıl sonra, 1974 yılında ortaya çıkacaktır. Türkiye, *Kıbrıs Barış Harekati*'yle adaya girecek ve Müslüman Türkleri zulümden kurtaracaktır. İnan'ın on yıl önce söylediği sözün doğruluğu bu olayla anlaşılmıştır.

Kıbrıs ve İsrail Aynı Davadır başlıklı 1977 tarihli bir köşe yazısında, Kıbrıs'ın sadece bir Türkiye meselesi olmadığını, bu meselenin bütün Ortadoğu'yu ve hatta bütün dünyayı ilgilendiren bir mesele olduğunu anlatmıştır. Bu yazısında, İsrail'in yalnızca bir Arap-İsrail meselesi olmadığını dile getiren İnan, Kıbrıs'ın da İslam dünyası için benzer bir öneme haiz olduğunu ortaya koymuştur.¹¹⁰ Kıbrıs Türklerinin katledilmesine sessiz kalan Birleşmiş Milletleri, zulme seyirci kalmak ve insan haklarının takipçisi olmamakla eleştirmiştir.¹¹¹

¹⁰⁷ Mehmet Akif İnan, *Bir Hatıra, İğreti Bir Devlet* (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu...,

s. 36, s. 47.

¹⁰⁸ Mehmet Akif İnan, *Kıbrıs ve Ötesi*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 21.

¹⁰⁹ a.g.e, s. 22.

¹¹⁰ Mehmet Akif İnan, *Kıbrıs ve İsrail Aynı Davadır*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 53.

¹¹¹ Mehmet Akif İnan, *Birleşmiş Milletlerin Esiri*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 21.

Kıbrıs'ın değeri enerji rezervlerinden ya da maddi zenginliklerinden kaynaklanmaz. İnan'a göre Kıbrıs'ın asıl önemi jeopolitik değerinden ileri gelmektedir. Kıbrıs, sadece Akdeniz için değil, Ortadoğu, Doğu Avrupa, Rusya ve Uzakdoğu'nun emniyeti açısından da önemli bir üstür. Kıbrıs bu jeopolitik önemine binaen, Yahudilerin devlet kurması için önerilen topraklardan birisi olmuştur. İnan, Ortadoğu'nun petrolüne ihtiyaç duyan Batı'nın ileride Kıbrıs'a her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyacağını da dile getirmiştir. Düşünüre göre Kıbrıs, Türkiye için de önemlidir. Kıbrıs'ın gelecekteki *Büyük Türkiye* için daha önemli olacağına inanmaktadır. Buradaki *Büyük Türkiye* vurgusu oldukça dikkat çekicidir.¹¹²

İnan'a göre Kıbrıs meselesinden taviz verenler, geleceğimiz hakkında kumar oynamaktadır. Türkiye, kendi ayakları üstünde durmasını öğrenmeli ve kendi sorunlarının çözümünü yine kendisi bulmalıdır. Ortadoğu'nun kurtulması için gerekli olan reçetenin, Batı'dan ya da başka bir ülkelerden yardım dilenmek olmadığını belirtmektedir. İnan'a göre, İslam Birliğinin hayata sokulması, Müslüman ülkeleri kurtaracak; onları Batı'nın elinde oyuncak olmaktan çıkaracaktır. İnan'ın savunduğu İslam Birliği ideali, bütün milletlerin haklarını savunacak adil bir sistemi ifade etmektedir.¹¹³

Ortadoğu'nun önemli bir ülkesi de Suudi Arabistan'dır. Bir yazısında Batıyla iyi ilişkiler kuran S. Arabistan'ın, İslam'ı kapitalizme yaklaştırma görevini icra ettiğini ima etmiştir. İslam ülkelerinin bu gibi tavırları tehlikelidir. Bu tavizkar tutum, Batı ideolojilerinin Ortadoğu'ya yayılmasının önemli bir sebebidir. Türkiye'nin S. Arabistan gibi Ortadoğu ülkeleriyle yakın ilişkiler kurması gerektiğine inanmaktadır. Ona göre, Türkiye, Ortadoğu ülkelerine özen göstermek ve onlarla birlik yollarını aramak zorundadır. Mekke ya da Medine aslında Suudi Arabistan'ın değil, bütün Müslümanlarıdır. Bu birlik ruhu her şartta yaşatılmalıdır.¹¹⁴Bütün dünya, Ortadoğu'ya dikkatini çevirmişken, Türkiye'nin Ortadoğu'dan uzak durması imkânsızdır. İnan'a göre, Türkiye'nin S. Arabistan gibi Ortadoğu ülkelerinden uzak kalma politikası yanlış

¹¹² Mehmet Akif İnan, *Kıbrıs'a İhtiyacımız Var*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 70.

¹¹³ Mehmet Akif İnan, *Onur Kazanmaya Doğru*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 62.

¹¹⁴ Mehmet Akif İnan, *Kudüs Bir Kurtuluş Savaşına Çağırıyor Müslümanı...*, s. 109.

bir politikadır. Bu yanlış politikası nedeniyle ülkemiz yalnızlaşmış, pek çok imkânını kaybetmiş ve ekonomik sıkıntılara düşer olmuştur.¹¹⁵

İnan'ın Ortadoğu'yu konu alan yazılarında Kuzey Afrika ülkelerine de rastlanmaktadır. Yazılarında geçen Kuzey Afrika ülkelerinden birisi de Libya'dır. İnan, Libya'daki sosyalist devlet anlayışını eleştirmektedir.¹¹⁶ O dönemlerde Libya denilince akla gelen ilk isim şüphesiz *Muammer Kaddafi*'dir.¹¹⁷ 1981'de *Yeni Devir Gazetesi*'nde yayımlanan *Tarihi Bağlar Konusu* başlıklı yazısında, Kaddafi'nin Osmanlı döneminden övgüyle bahsettiğini belirtmektedir. Kaddafi, ülkesinin Osmanlı Devleti tarafından sömürüldüğüne inanmadığını söylemiştir.¹¹⁸

Düşünür, Ortadoğu'nun bir parçası olarak kabul edilen Pakistan'ın sorunlarına da duyarsız kalmamıştır. Bir yazısında, Pakistan'da İslami kanunların yürürlüğe girişini İslam dünyasının dirilme dönemine girdiğinin bir emaresi olarak gördüğünü ifade etmiştir. İran'da gerçekleşen İslamî dönüşümün, Pakistan'daki yankılarını beklediğini de belirtmiştir.¹¹⁹

Kimi yazılarında, Pakistan yönetiminin, Afgan mülteciler konusundaki duyarlılığını methederken, İslam dünyasının ve özellikle de Türkiye'nin bu konuya duyarsızlığını eleştirmiştir. Sınırlarına sığınan Afgan mülteciler hususunda, Pakistan'ın dünya Müslümanlarından yardım isteyip istemediğini merak etmektedir. Pakistan'ın Türkiye'ye resmen müracaatta bulunup bulunmadığını, Kızılay'dan talebi olup olmadığını da sorularına eklemektedir.¹²⁰

İnan'ın muhafazakâr bilinci, Ortadoğu'yla ya da Kuzey Afrika'yla yetinmemekte, Orta Asya'dan Uzak Asya'ya Müslüman Türk'ün ve kardeş milletlerin oluşturdukları

¹¹⁵ Mehmet Akif İnan, *Ortadoğu Nasıl Anlayışla Karşılasın*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 148.

¹¹⁶ Mehmet Akif İnan, *Bir Hatıra*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 36.

¹¹⁷ 1969 yılında gerçekleştirilen darbe sonucunda Libya kralı tahttan indirilmiş, kısa bir süre sonra Kaddafi devletin başına geçmiştir. Kaddafi, 1979 yılına kadar Başbakan ve Başkan gibi ünvanlarla Libya'yı yönetmiş, bu tarihten 2011 yılına kadar, perde altından Libya'yı yönetmeye devam etmiştir. Kaddafi, 2011'deki Libya iç savaşı sırasında kendi halkı tarafından linç edilerek öldürülmüştür.

¹¹⁸ Mehmet Akif İnan, *Tarihi Bağlar Konusu*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 155.

¹¹⁹ Mehmet Akif İnan, *Yeni Sesler*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 82-83.

¹²⁰ Mehmet Akif İnan, *Afgan Bir Afgan Oldu*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 96.

ortak medeniyetin bütün topraklarında dolaşmaktadır. Afganistan da bu zihinsel uğraklardan birisidir. Bu ülke halkının komünizme karşı mücadelesinden övgüyle bahsetmektedir. Afgan mücahitlerin direnişlerini coşkulu bir şekilde desteklemektedir. Sovyetler Birliği 1979 yılında Afganistan'ı işgal etmiştir. İşgalin amacı, Afganistan'da komünist bir rejim kurmaktır. Afgan yerel güçler, Rusya'nın güdümündeki Marksist hükümete karşı yıllarca savaşmıştır. Mücahitler, bu savaşlar sırasında, pek çok bölgede Rusya'ya karşı üstün başarılar göstermişlerdir.¹²¹ İnan, 1979 yılında yayımlanan bir yazısında, Sovyet yanlısı Nur Terakki¹²² rejimine başkaldıran ve İslamî bir devlet kurmak isteyen mücahitlerden övgüyle bahsetmiştir.¹²³

İnan bir yazısında, Afganistan'daki bu durum hakkında ciddi bir girişimde bulunmayan emperyalistlerin ikiyüzlü siyasetlerinden, *maske* metaforunu kullanarak şikayet etmiştir. Batıların kendi menfaatlerini temin etmek yanında, Ortadoğu'ya sevimli görünmek için İslam ülkelerini sahaya sürmesini eleştirmiştir.¹²⁴ Afganistan'ın fiilen hiçbir İslam ülkesinden yardım görmediğini de sözlerine ekleyen İnan, yazısının devamında, Türkiye'nin de Afganistan'da yaşananlara karşı duyarsızlığını eleştirerek, ülkesinin kaçırılan sayısız trenlerin istasyonu olduğunu belirtmiştir. Düşünür, Ortadoğu ülkelerinin Batı'ya güvenmemesi gerektiğini de yinelemektedir. Ona göre Ortadoğu ülkeleri Vietnam ve Afganistan'ın başına gelenlerden ibret almak zorundadır.¹²⁵ 1985 tarihli *Milli Gazete* yazısında, Afganistan'ın işgalci güçlerle mücadelesine destek vermeyen ülkelerin ileride pişman olacağını belirtmiştir. İnan'a göre, İslam ülkeleri Afganistan'ın yanında yer almak zorundadır. Yoksa kendileri de aynı duruma düşeceklerdir. Bunu önlemenin tek yolu, Müslümanların düşmana karşı birlikte karşı koymasındır.

¹²¹ Asem Prakash, Rafael Reuveny. "The Afganistan War And The Breakdown Of the Soviet Union", *Review of International Studies*, 25, 1999, 693-708.

¹²² Tam adı, Nur Muhammed Terakki. Komünist ideolojiye sahip Rus yanlısı Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin gerçekleştirdiği 1978 darbesinden sonra Afganistan devlet başkanı oldu.

¹²³ Mehmet Akif İnan, Dünya İslam'a Gebe, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 83.

¹²⁴ Mehmet Akif İnan, *Maske*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 101.

¹²⁵ Mehmet Akif İnan, *İran Manzarası*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 122.

Çalışmanın geçmiş bölümlerinde ortaya konduğu gibi, İnan'ın kolektif tarih ve mekân bilinci, peygamberlerin yaşadıkları mukaddes toprakları oldukça önemsemektedir. Kudüs'ün de dâhil olduğu Filistin toprakları İnan muhayyilesinin sıkça seyahat ettiği mukaddes beldelerdendir. Muhafazakâr bilincin, bu topraklarla duygusal manada bütünleşme arzusunu derinden inciten olay, 1948 yılında İsrail Devleti'nin kuruluşudur. Bu duygusal inciniş, İnan'ın yazılarında da kendisini göstermektedir. Bu nedenle, Ortadoğu'yu konu alan yazılarında sıkça karşılaştığımız diğer bir devlet ismi, İsrail'dir. Aslında Yahudiler yüz yıllar boyunca bu mukaddes topraklardan uzaktır. Dünyanın farklı coğrafyalarına dağılan Yahudiler, uzunca bir dönem devletsiz yaşamışlardır. Theodor Herzl tarafından başlatılan Siyonizm hareketinin başarıya ulaşmasıyla birlikte Yahudiler, *arz-ı mevud*¹²⁶ olarak andıkları Filistin topraklarına geri dönmeye başlamışlardır. Sultan II. Abdülhamid döneminde de Yahudileri Filistin'e yerleştirme girişiminde bulunan *Siyonist* hareketin kurucusu Herzl, Abdülhamid'den umduğu cevabı alamamıştır.¹²⁷

Herzl'den sonra *Siyonizm*¹²⁸ hareketinin başına geçen Chaim Weizmann, İngiliz kabine üyelerini ikna etmeyi başarmıştır. Böylece, 2 Kasım 1917 tarihli *Balfour Deklerasyonu*'yla¹²⁹ Filistin'de bir Yahudi Devleti'nin kurulması kararlaştırılmıştır. 1920'deki San Roma konferansıyla, Filistin İngiltere'ye verilmiştir. 1922 tarihinde ise İngiltere, bölgede manda yönetimi tesis etmiştir. Bu süreçte Yahudiler Filistin'e göç etmeye başlamışlardır. 1911 yılında Filistin'deki Yahudi nüfusunun oranı %11 civarındayken, 1946 yılında bu oran %31'e yükselmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından 29 Kasım 1947'de Siyonistlerin devlet kurma isteği kabul edilmiştir. 14 Mayıs 1948'te ise David Ben Gurion, Yahudi Devleti'nin kurulduğunu resmen ilan etmiştir. Bu açıklamadan birkaç saat sonra Lübnan, Ürdün, Suriye, Irak, Mısır orduları İsrail Devleti'ne saldırmıştır. Bu savaş sırasında ABD ve İngiltere, Arap devletlerine yönelik ambargo uygulamış, Rusya ise silah yardımı yaparak İsrail Devletini desteklemiştir.

¹²⁶ Tevrat'ta İsrailoğullarına vaadedildiği belirtilen Fırat ve Nil nehirleri arasındaki topraklar.

¹²⁷ Mustafa Armağan, Abdülhamid'in Siyonistlere Cevabı, <<http://www.yenisafak.com/aktuel/abdulhamitin-siyonistlere-cevabi-433910>> (21. 10 2016)

¹²⁸ Yahudiler için bir vatan kurma amacını güden siyasal Yahudicilik akımı. İsmi Kudüs yakınlarındaki Siyon dağından almıştır. Theodor Herzl tarafından kurulmuştur.

¹²⁹ İngiliz savaş kabinesi dış işleri bakanı Arthur Balfour'un ismini taşımaktadır. Bu süreç İsrail Devleti'nin kuruluşunu netice vermiştir.

Neticede savaşı kazanan İsrail olmuş, böylece İsrail Devleti topraklarını daha da büyütüştür.¹³⁰

Yaşanan bütün bu gelişmelerin İnan'ın muhafazakâr bilincinde de yansımaları olmuştur. Ona göre yeryüzünde bir tek İsrail Devleti'nin varlığı münakaşa konusudur. *İğreti Bir Devlet* başlıklı yazısında, İsrail'in Filistinlilere ait topraklar üzerinde kurulmuş suni bir devlet olduğunu dile getirmiştir. Filistin topraklarında binlerce seneden beri yaşayan yerli halk, vatanlarından sürülmüş; onların yerine yabancı ülkelerden gelen insanlar yerleştirilmiştir. İsrail'in yerleşim politikaları yüzünden vatansız kalan Filistinli Müslümanların dramını eserlerinde sıkça yansıtmıştır. Filistinliler sadece vatansız değildir. Onların mülteci kimlikleri de resmi bir açıklığa kavuşmamıştır. Filistinlilere gönderilen yardımların ise, bu halkı bölmek amacıyla gönderildiğini dile getirmiştir.¹³¹

Düşünre göre, uluslararası güçler Yahudileri, huzursuzluk çıkarmaları amacıyla Ortadoğu'ya yerleştirmiştir. Batı bir diğer huzursuzluk unsuru olarak Müslümanları kullanmaktadır. Daha doğrusu kendilerini Batılılara kullandırtan Müslümanlardır. Filistin meselesi yüzünden her defasında zarara uğrayanlar yine Müslümanlar olmuştur. İnan, bölgede İsrail Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Filistin'in Marksist ideolojiye mensup teröristler yetiştiren bir eğitim bölgesi haline geldiğini belirtmiştir. Bu durumda Müslüman Filistinlilerin durumu apaçık bir trajedir.¹³²

İnan, dünya milletlerinin İsrail Devleti'nin varlığını kabul etmediğine inanmaktadır. 1948'de kurulan bu devletin kurulma şekli ise yanlıştır. İsrail'i resmen tanıyan devletlerin çoğu İsrail'in değil, mazlum Filistin halkının yanındadır. Ancak İsrail, Batı'nın da desteğiyle sınırlarını genişletmiştir. Böylece kendisine ait olmayan bu topraklarda hak iddia etmeye başlamıştır. Düşünür, İsrail'in topraklarını genişletmeye çalışmasının nedenini de sorgulamıştır. İsrail, kurduğu bu kaçak devleti meşrulaştırmak adına sınırlarını genişletmektedir. Gasp ettiği toprakları bir pazarlık unsuru olarak

¹³⁰ Burak Şenel, "İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i Tanıma Süreci", *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 9, 2014, 157-178.

¹³¹ Mehmet Akif İnan, *İğreti Bir Devlet*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 46-48.

¹³² a.g.e, s. 46.

kullanıp, gerektiğinde bazı toprakları geri verecek böylece bölgedeki mevcudiyetini de garanti altına almış olacaktır.¹³³

İnan, Batı tarafından Ortadoğulu devletlere satılan silahların Sovyet tehdidine ya da ABD'ye karşı kullanılmasının mümkün olmadığını söylemektedir. Ayrıca bu silahlarla İsrail'i yenmenin bir hayal olduğunu belirtmektedir.¹³⁴ Çünkü Batı, İsrail'in silah teknolojisine her zaman ve her şartta daha fazla destek vermiştir. Böylece İsrail, Ortadoğu'daki Arap devletlerinin silah gücünü istediği zaman yok edebilecek etken bir konuma yükselmiştir. Bu da Ortadoğu'ya yönelik silah ticareti çarkının dönebilmesi için olmazsa olmaz bir gerekliliktir.¹³⁵

2.3.2 Birleşmiş Milletler, Dış Türkler ve Sahra Altı Afrika

Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarını yaşayan insanlık, bu savaşlarda milyonlarca insanın ölümüne, milyonlarca insanın da sakat kalışına şahit olmuştur. Bu kanlı savaşın gerçekleştiği 1914-1918 yılları arasında, askerlerden ve sivillerden olmak üzere, yaklaşık 17 milyon insan hayatını kaybetmiştir.¹³⁶ Evlerine geri dönen milyonlarca askerin psikolojik durumları da göz önüne alındığında, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuçları insanlık için oldukça ağır olmuştur. İkinci Dünya Savaşı da insanlık tarihindeki en kanlı savaşlardan birisidir. Bu savaş sırasında 50 milyon civarında insan hayatını kaybetmiştir. 1939'dan 1945'e kadar süren bu savaş, küresel felaket olarak nitelendirilebilecek acıları insanlığa hediye etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı bittikten hemen sonra Batı dünyası, savaş sırasında yaşanan küresel katliamların ve ölümlerin vicdan azaplarını derinden hissetmiş; bundan sonra insanlığın böyle küresel acıları yaşamaması için harekete geçmiştir. 1942'de savaşa katılan müttefik devletleri içerecek şekilde kullanılan Birleşmiş Milletler ifadesi, 24 Ekim 1945'te bugünkü şekline dönüşmüştür. BM oluşumu, 1600'lerde Hugo Grotius'un

¹³³ a.g.e, s. 48.

¹³⁴ Mehmet Akif İnan, İslam Birliği, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 112.

¹³⁵ Mehmet Akif İnan, Ortadoğu Nasıl Sömürülüyor, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 145.

¹³⁶ Alev Gözcü, "Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin Gündelik Hayatından Kesitler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 32, 2016, 133-169.

uluslararası hukukun temellerini atmasından bu yana yaşanan en kapsamlı birlikteliktir.¹³⁷

Başlangıçta, Kant'ın *Ebedi Barış* idealini hayata geçirme iddiasında olan Birleşmiş Milletler¹³⁸ daha sonraları, 5 daimi üyeli yapısıyla, güçlülerin hâkim olduğu ve her şartta kârlı çıktığı adaletsiz bir dünya sisteminin inşa edilmesine yardımcı olmuştur. Bu daimi üyeler diğer üyelerden farklı olarak veto yetkisine sahiptirler. Bu durum da dünyanın geri kalanı için adaletsiz sonuçlar doğurabilmektedir.

İnan, özellikle gazete yazılarında, Birleşmiş Milletlerin Ortadoğu'ya yönelik adaletsiz uygulamalarını eleştirmiştir. Birleşmiş Milletleri eleştirmekle birlikte, inkarcı bir düşünce içerisine girmemekte, bu kurumu bir vakıa olarak da kabul etmektedir. İnan'a göre, BM vakıası, dünyayı kandırmak için kurulmuş bir tuzaktır. Batı'nın BM de dâhil bütün kurumları, insanlığın geneli için değil, Batı'nın çıkarlarını korumak için oluşturulmuştur.¹³⁹

BM'yi, Ortadoğu'ya yönelik haksız uygulamalarından dolayı sık sık eleştirmektedir. BM'nin içkili danslı eğlenceler tertip ettiği sene, Filistin'de bir İsrail Devleti'nin kurulmasının söz konusu olduğunu hatırlatmaktadır mesela. Ona göre Birleşmiş Milletler, sadece kendi çıkarını düşünmekte, insanların acılarıyla ilgilenmemektedir. BM, Uzakdoğu'da tehlikeye düşen çıkarlarını kurtarmak adına, Kore'yle savaşı göze almıştır. İnan'a göre Birleşmiş Milletler, gerçekte insan haklarının takipçisi değil, güçlü ülkelerin menfaatlerinin takipçisidir. İnan, Birleşmiş Milletlerin Türkler aleyhindeki çifte standartlı tutumunu da sürekli ortaya koymaktadır. Ayrıca, Amerika'da zencilere yapıla gelen zulümlere karşı da sessiz kalmamıştır. Bu zulümlere sessiz kalan *Birleşmiş Milletler'in* insan hakları savunucusu olma iddiasının boş temellere dayandığını düşünmektedir.¹⁴⁰

¹³⁷ Gunnar Skirbekk, Nils Gilje. *Felsefe Tarihi*, (çev. Emrullah Akbaş- Şule Mutlu), Üniversite Kitabevi, İstanbul 2001.

¹³⁸ Enver Bozkurt, "Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günümüze Yansıması", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 24, 2007, 519.

¹³⁹ Mehmet Akif İnan, "Birleşmiş Milletlerin Esiri", (der. Hıdır Yıldırım), *İslam ve Ortadoğu*, (içinde) 2009, s. 55-58.

¹⁴⁰ a.g.e, s. 56.

İnan'a göre *Birleşmiş Milletlerce* insan sayılmanın bazı şartları vardır ancak Ortadoğu'da yaşayan Müslümanlar bu şartlara uymamaktadır. Bu şartları bir yazısında şöyle sıralamıştır.

1. Müslüman olmamak.
2. Türk olmamak.
3. Batı'nın menfaatine uygun düşmek¹⁴¹

İnan, Ortadoğu'da ve Türkiye'de Birleşmiş Milletleri alkışlayan ve destekleyenleri ise eleştirmektedir. Bir yazısında, Batı'yı kutsayan ve alkışlayan Batı uşaklarından sitemle bahsetmektedir. Bu insanlar, Türk dünyasının sıkıntılarına dair her olumlu yaklaşımı, ırkçılık gibi göstermekte ve bu olumlu yaklaşımları engelleyip susturmaya çalışmaktadır.¹⁴²

Düşünür, yazılarında BM'nin daimî üyelerinden olan Rusya ve ABD gibi devletlerden de bahsetmiş, bu gibi devletlerin yanlış politikalarını eleştirmiştir. Doğu bloğunun temsilcisi olan Rusya'nın yanlışları yanında, soğuk savaşın diğer kutbunu temsil eden ABD'nin zulümlerine de tepkili bir duruş sergilemiştir. Dünya Müslümanlarının birlik olup yeni bir güç kutbu oluşturmalarından yanadır. İslam dünyası, Doğu-Batı kutupları arasında denge unsuru olmalıdır. İnan, muktedir olana kadar bu büyük güç odaklarıyla silahlı mücadeleyi doğru bulmamaktadır. Bir köşe yazısında, Türkiye'nin muktedir olması durumunda Rusya'yla savaşabileceğini ancak bugünkü şartlarda böyle bir durumun mümkün olmadığını ifade etmiştir.¹⁴³

Her fırsatta adaletten yana tutum sergileyen İnan, soğuk savaş döneminin Batı kutbunu temsil eden ABD'yi de yeri geldiğinde eleştirmekten geri durmamıştır. Ona göre, Birleşmiş Milletler'in merkezi olan Amerika'da siyahî vatandaşlara yönelik insanlık dışı bir muameleler doğru değildir.¹⁴⁴

Bir yazısında ABD'nin, Komünist Rusya tehlikesine karşı küresel menfaatlerini korumak istemesinden bahsetmiştir. Müslümanlara şirin görünmeye çalışan ABD,

¹⁴¹ a.g.e

¹⁴² a.g.e, s. 57.

¹⁴³ Mehmet Akif İnan, "Esir Türkler", (der. Hıdır Yıldırım), *İslam ve Ortadoğu*, (içinde) 2009, s. 50.

¹⁴⁴ Mehmet Akif İnan, "Birleşmiş Milletlerin Esiri", (der. Hıdır Yıldırım), *İslam ve Ortadoğu*, (içinde) 2009, s. 55.

aslında İslam dünyasını sömürmek için yeni oyunlar peşindedir. İnan'a göre ABD, Ortadoğu'daki sömürsünü pekiştirmeye çalışmakta, aynı zamanda da İsrail'i beslemek için gayret göstermektedir. İnan, ABD'nin göz boyama yöntemleriyle İslam ülkelerini kandırmaya çalıştığına inanmaktadır. İsrail'in haksız olduğunu belirten Amerika, gerçekte İsrail'den başka bir ülke değildir.¹⁴⁵

İnan'ın önemseddiği diğer bir konu ise dış Türkler meselesidir. Milliyetçi ve İslamî muhafazakâr çizgideki hareketlerin kesiştiği noktalardan birisi de bu konudur. İnan'ın muhafazakâr bilinci Türklerin yaşadıkları coğrafyaları da kuşatmaktadır. Azerbaycan bu coğrafyalardan birisidir. Bu ülkenin sorunları İnan için önemlidir. Dönemin yöneticilerinin kardeş Azerbaycan halkının sorunlarına sessiz kalmasından şikayetçidir. Yazılarında Azerbaycan Türklerinin maruz kaldığı soykırımlardan da bahseden İnan, Azeri kardeşlerimizin toptan imhasını engellemek için hiç bir politika üretmeyen yöneticileri eleştirmiştir.¹⁴⁶ İnan'ın Azerbaycan sevgisi bu eleştirilerle sınırlı kalmamıştır. Azerbaycan'la birleşme taraftarı olan İnan, bir yazısında Azerbaycan'ın başkenti olan Bakü'yle Türkiye arasındaki sınırların anlamsızlığını dile getirmiştir.¹⁴⁷ Başka bir yazısında ise, "Azerbaycan'daki milyonlarca insan bizim kardeşimizdir", ifadeleriyle *Azerbaycan* Türklerine duyduğu sevgiyi dile getirmiştir.¹⁴⁸ Görüldüğü gibi İnan, Kafkaslarla; özellikle de Azeri Türkleriyle iyi ilişkiler kurulmasından yanadır. İyi ilişkilerden öte, Türkiye ile Azerbaycan'ın birleşmesini istemektedir.

İnan, bölgedeki diğer bir soydaş halk olan Kırım Türklerinin durumlarını da önemsemektedir. Bu nedenle yazılarında Kırım Türklerinin maruz kaldığı soykırımlardan da bahsetmiştir. Türkiye'nin bu soykırıma sessiz kalmasını ise bir acizlik durumu olarak görmüş ve bu durumu eleştirmiştir.¹⁴⁹ İnan'a göre *Kırım*, Sovyetler Birliğinin (Rusya'nın) esiridir. Türkiye ise, dış Türklerden olan Kırım Türklerine yönelik zulümleri protesto etmek zorundadır. Milyonlarca Kırımlı

¹⁴⁵ Mehmet Akif İnan, "Mukaddes Kudüs", (der. Hıdır Yıldırım), *İslam ve Ortadoğu*, (içinde) 2009, s. 107.

¹⁴⁶ Mehmet Akif İnan, *Bir Hatıra*, (der. Hıdır Yıldırım), *İslam Dünyası ve Ortadoğu...*, s. 35.

¹⁴⁷ Mehmet Akif İnan, *Kandırmayın Beni*, (der. Hıdır Yıldırım), *İslam Dünyası ve Ortadoğu...*, s. 59.

¹⁴⁸ Mehmet Akif İnan, *Esir Türkler*, (der. Hıdır Yıldırım), *İslam Dünyası ve Ortadoğu...*, s. 50.

¹⁴⁹ a.g.e

soydaşımız, vatanlarından kovulmuş ve Sibirya'ya sürülmüştür.¹⁵⁰ Kırım Türklerini göçe zorlayan ise, bizzat Rusya'nın kendisi olmuştur.

Düşünür, bir yazısında, “Doğu Türkistan, Çin mezalimi altındadır, kimse ilgilenmez”, ifadesini kullanarak Doğu Türkistan sorununa duyarlı duruşunu açıkça ispat etmektedir. Ona göre, emperyalist güçler, kendi aralarında Türkleri paylaşmışlardır. Türklerin zenginlikleri artık Ruslara ve Çinlilere aittir. Doğu Türkistan da Çin'in payına düşmüştür. BM, Müslüman Türklerin acılarına her zaman olduğu gibi yine duyarsızdır. Yaşananların etkisiyle İnan, Türklerin acılarına duyarsız kalmasından dolayı Birleşmiş Milletlerin kandırmaca bir kurgudan ibaret olduğuna inanmaktadır.

İnan'ın muhafazakâr bilinci, Çeçenistan, Çerkezistan, Osetya, Dağıstan ve Abhazya gibi bölgelerin bulunduğu, Kuzey Kafkasya coğrafyasının ıstıraplarını da derinden yaşamıştır. Hatta, Tatar, Başkırt, Çuvaş Türkleri tarafından kurulmuş olan İdil-Ural Devleti'nin sorunlarına bile değinmiştir. İnan'ın yazılarında kullandığı Batı Türkistan terimi, Sovyet Rusya döneminde esaret altında bulunan Özbekistan, Türkmenistan gibi Türk Cumhuriyetlerini kapsamaktadır. Doğu Türkistan Çin mezalimi altında inlerken, İdil-Ural, Kuzey Kafkasya ve Batı Türkistan halkları da Rusya'nın mezalimi altında inlemektedir.

İnan'ın muhafazakâr ufku Osmanlı Devleti'yle sınırlı değildir. Bu bilinç, İslam'ın geçmiş dönemlerindeki güçlü devlet deneyimleri bağlamında da kendisini konumlandırmıştır. Endülüs hakkındaki yazıları, böyle bir konumlandırışın somut örneğidir. Endülüs Emevîleri, 711-1492 yılları arasında bugün İspanya olarak anılan bölgede güçlü bir medeniyet inşa etmişlerdir. Bu dönemde Müslüman bilginler bilimsel ve felsefi çalışmalara imza atarak Avrupa'yı da derinden etkilemişlerdir.¹⁵¹ Anlaşılmaktadır ki, İnan sadece Osmanlı mirasını değil, İslam tarihinin bütün mirasını sahiplenmektedir. Yahya Kemal'in şiirlerindeki kollektif hafıza bilincini andırır bir kollektif bilinçle zamanlar ötesini kucaklamaktadır.¹⁵² Bu bilinç, Balkan topraklarını da

¹⁵⁰ Mehmet Akif İnan, *Birleşmiş Milletlerin Esiri*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 56.

¹⁵¹ Zafer Şen, Unutulan Dönem Endülüs Tarihine Kısa Bir Bakış.

<<http://www.zafersen.com/unutulan-donem-endulus-tarihine-kisa-bir-bakis.pdf>> (02. 10. 2016)

¹⁵² Ömer Çakır, “Yahya Kemal'de Tarih ve Şiir”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2011, s. 125-150.

kuşatır. Bükreş, Tameşvar, Kosova, Mohaç, Uyvar, Belgrad gibi şehirleri yazılarında hasretle anmaktadır.¹⁵³

İnan, Sahra Altı ülkelerinin sorunlarından da bahsetmektedir. Yazılarında Sudan (Güney Sudan), Kenya, Güney Afrika, Habeşistan (Etiyopya) gibi Sahra altı ülkelerden bahsetmiştir. İnan'ın kolektif tarih bilincinde Habeşistan denilince, Müslümanları bağrına basan adil bir ülke canlanmaktadır. Habeşistanlı Bilal de İslam'ın ilk müezzini'dir. İnan'ın bu tarihi vakıayı, günde beş vakit ezanların okunduğu topraklarda hatırlamamasına imkân yoktur. Habeşistan, muhafazakâr bilincin inşası için önemli olduğu kadar, o bilincin bir ferdi olan İnan için de önemli bir coğrafyaya karşılık gelmektedir. Ancak 1930'dan 1974 yılına kadar Etiyopya İmparatoru olarak görev yapan Haile Selassie döneminde Etiyopya Müslümanları baskılara maruz kalmıştır. Ortodoks bir Hıristiyan olan Selassie, yönetimi ele geçirdiğinde bir parlamento düzeni kurmuş fakat bütün siyasi partileri kapatmıştır.¹⁵⁴

İnan, Habeşistan'daki bu gelişmeleri de yakından takip etmiştir. Habeşistan artık adil Necaşilerin yönettiği ve Müslümanların kendisine sığındığı o adaletli ülke değildir. 1977 tarihli *Yeni Devir* Gazetesi'nde yayınlanan yazısında, bu imparatorla iyi ilişkiler kuran dönemin Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerini eleştirirken, Haile Selassie'nin azıllı bir İslam düşmanı olduğunu belirtmiştir. Ona göre Türkiye'nin İslam'a düşman olduğu açık olan Selassie ile iyi ilişkiler kurması yanlıştır. Haile Selassie'nin 1974'te tahttan indirilmesi Müslümanlara yönelik zulümlerin bitmesini önlememiş olacaktır ki İnan, Habeşistan'ın Müslüman halka yönelik tutumunu eleştirmeye devam etmiştir. Ona göre, Müslüman halkların mücadelesine yardım edeceklerini söyleyip de Müslüman halkı kıranlar yanlış yapmaktadır. Mesela Habeşistan gibi devletlere cephane gönderilmesi durumunda, İslam Konferansı'nın hiçbir anlamı kalmayacaktır.¹⁵⁵

1977 yılında yayımlanan *Bir Hatıra* adlı yazısında Kenya'dan gelen siyahi bir misafirden bahsetmiştir. Bu zat, Kenya İslam Birliği lideri Şeyh Ali Seneda'dır.

¹⁵³ Mehmet Akif İnan, *Kandırmayın Beni*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 59

¹⁵⁴ Levent Öztürk, "Etiyopya", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1. Basım, XI, s. 496.

¹⁵⁵ Mehmet Akif İnan, *İslam Konferansı*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 89.

Seneda'yla tanıştığı günden heyecanla bahsetmektedir.¹⁵⁶ Yazısının devamında bu olayın Kenya'nın İngiltere'den bağımsızlığını kazanma arifesinde yaşandığını da belirtmiştir. İnan'ın anlatımına göre bu siyahî zat, Türkiye'den, Kenya'da İslam'ı anlatacak ve öğretecek din adamları istemektedir. Ayrıca İnan, Seneda'nın, Kenyalı Müslüman çocukların, Askeri mekteplerde ve Tıp okullarında eğitim görmelerini sağlamak için burs desteği istediğini de belirtmiştir. Onun görüşüne göre bu zat, Türkiye'ye olağanüstü derecede bağlı bir insandır.

İnan, Seneda ile bir dergi için röportaj yapmak amacıyla buluşmuştur. Bu röportajda Şeyh Ali Seneda'nın Abdülhamid Han hakkında söyledikleri oldukça şaşırtıcıdır. Vaktiyle Mau Mau adlı yamyam kabilesine mensup olduklarını belirten Seneda, medenileşmelerini İslam'a borçlu olduklarını dile getirmiştir. Camilerinde Abdülhamid Han adına hutbe okutmaya devam ettiklerini de sözlerine eklemiştir. İnan, yazısının devamında Seneda'yı dönemin Milli Eğitim Bakanı ve Diyanet İşleri Başkanlarıyla görüştüğünü belirtmiş, ancak bu görüşmelerin Kenya-Türkiye ilişkileri açısından herhangi bir olumlu sonuç doğurmadığından ise hayıflanarak bahsetmiştir.

Bütün bu örnekler göstermektedir ki İnan, tahayyül imkânlarının sınırsızlığını kullanarak, geçmişte Müslümanların hâkim olduğu coğrafyalarla varlığını özdeşleştirmeyi başarmıştır. Geçmişî şimdîye taşıyan ve hâli geleceğe götüren bu bakış açısı, onun bütün köşe yazılarında örneklerini bulabileceğimiz kollektif bir hafızanın habercisidir. İnan'ın muhayyilesinde, bölünmüşlük yoktur. Ona göre medeniyet, geçmişte olup bitmiş bir şey değildir. Medeniyet halen yaşamaya ve yaşanmaya devam etmektedir. Ortadoğu'daki bütün ülkeler, Orta Asya, Kafkaslar, Balkanlar ve hatta Afrika kıtası gibi coğrafyalarda meskun bütün devletler, bir vücudun farklı organları gibidir. Bu farklı bölgelere dağılmış organlar, ancak bir ahenk içerisinde işlevlerini ifa edebileceklerdir.

Birleşmiş Milletlerin Esiri başlıklı yazısında, Güney Afrika'daki ırkçı beyaz azınlığı ve de bu azınlığın zulümlerine sessiz kalan Birleşmiş Milletleri de eleştirmiştir. Birleşmiş Milletler teşkilatının aslında beyazlardan oluşan yönetimi desteklediğini ancak buna rağmen siyahların yanındaymış gibi tavır takındığını ifade etmiştir. Ona

¹⁵⁶ Mehmet Akif İnan, *Bir Hatırat*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam Dünyası ve Ortadoğu..., s. 89.

göre, Batı'nın Güney Afrika'daki siyasî ve ekonomik çıkarları tehlikede olmamış olsaydı, Batılı emperyalistler, beyaz yönetimin yanında olmaya devam edecektir.¹⁵⁷

Güney Afrika bağlamında dikkat çekmeye çalıştığı ırkçılık meselesi ise, bu ülkenin tarihinde acılarla dolu bir geçmişe sahiptir. Ülkede 1948-1994 yılları arasında etkili olan baskıcı Apartheid rejimi¹⁵⁸, Afrika yerlileri için hayatı çekilmez bir hale getirmiştir. Bu rejimin ırkçı ve baskıcı uygulamaları karşısında, Steve Biko, *Siyah Bilinci Hareketini* kurmuştur. Bu hareket, siyahların kendilerini oldukları gibi kabul etmeleri, beyazlara özenmemeleri gerektiğini vurgulayan bir harekettir. Eğitimler ve eylemler yoluyla ırkçılık karşısında özgür bir bilinç oluşturmayı hedeflemektedir. Biko'nun, 12 Eylül 1977'de, henüz 31 yaşındayken cezaevinde şüpheli ölümüyle sonuçlanan bu olayları, İnan da o günlerde medya yoluyla takip etmiş görünmektedir.¹⁵⁹ 1977 yılında konuyla ilgili yazılar yazmış olması, İnan'ın Güney Afrika'daki olaylara da duyarsız kalmadığının açık bir ispatıdır.

¹⁵⁷ Mehmet Akif İnan, Birleşmiş Milletlerin Esiri..., s. 55.

¹⁵⁸ Güney Afrika'da Ulusal Parti hükümeti tarafından hayata sokulan bir dönem hâkim unsur olan beyazlar tarafından hayata sokulan, ırkçı ve baskıcı bir rejim.

¹⁵⁹ H. Mehmet Boyraz. Bantu Steve Biko: Güney Afrikada Bir Devrimci.

<https://www.academia.edu/10828379/Bantu_Steve_Biko_G%C3%BCney_Afrika_da_Bir_Devrimci

> (01.11.2016)

BÖLÜM III

BÜYÜK BİRLİĞE DOĞRU YA DA İSLAM BİRLİĞİ İDEALİ

İnan'ın *İslam Birliği* ideali hakkındaki görüşlerinin izinin sürüleceği bu bölümün başlığı, 4 Aralık 1985 tarihinde Milli Gazete'de yayımlanmış İnan'a ait bir yazıdan mülhemdir. İnan, bahsi geçen yazısında, İslam ülkelerinin birleşmesi gerektiğini şu ifadelerle dile getirmiştir:

Bir İslâm ülkesinin karşılaştığı her belayı, bütün İslâm ülkelerinin hep birden göğüslemeye kalkacağı güne değin, böyle bir bilincin bu ülkelerde egemen olacağı vakte değin; kendi haklarını, özgürlüklerini elde etmeğe kolay kolay güç yetiremeyecektir 42 İslâm ülkesi...¹

Yukarıdaki iktibastan da anlaşılacağı üzere İnan, İslam ülkelerinin birleşmesi konusunda ısrarcıdır ve İslam dünyasının sıkıntılarının ancak böyle bir birlikle ortadan kalkacağını düşünmektedir. İnan'ın bu alıntıdaki "*bilinç*" vurgusu ise dikkat çekicidir. İnan'a göre İslam Birliği bilincinin bütün İslam ülkelerinde egemen olması gerekmektedir. Yoksa İslam Birliği ideali gerçekleşmeyecek, bir ideal olarak hayallerde yaşamaya devam edecektir. Geçmiş tasavvuru bilincin olmazsa olmazıdır ve İslam Birliği idealinin bilincine varabilmenin yolu da, bu idealin teşekkülüyle ilgili tarihî maceraya odaklanmakla mümkündür. Hafıza, hayal ve tasavvur kabiliyetlerini kullanan muhafazakâr bilinç, geçmişin dışında değil içindedir ve maziye şimdide yaşamaktadır.² İnan da böyle bir hâlet-i ruhiye içindedir. İnan bilincinin sahiplendiği İslam Birliği idealinin tarihî kodlarını deşifre etmek, bu noktada daha önemli olmaktadır.

İslam Birliği ya da İttihâd-ı İslam olarak anılan siyasî düşüncenin geçmişi, çok eskilere dayanmaktadır. İnan bilincince de sahiplenilen bu düşüncenin temel kaynağı Kur'ân ayetleri ve Hz. Muhammed'in hadisleridir.³ Ayrıca *Asr-ı Saadet*⁴ döneminde,

¹ Mehmet Akif İnan, *Büyük Birliğe Doğru*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam ve Ortadoğu, Ankara 2009, s. 157.

² Uluğ Nutku, "Bilincin Üç "Şimdi"si", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 5, 2008, s. 2.

³ "Andolsun ki, Resûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir" (Ahzab 33/21).

tek bir vücut halinde birbirine kenetlenen ilk Müslümanların yaşantıları da önemlidir. Müslümanlar, tarihin pek çok döneminde, kendileri için idealize ettikleri bu birlik anlayışına ulaşmak için çeşitli siyasî duruşlar geliştirmişlerdir. Emevî, Abbasî ve Osmanlı devletleri dönemlerinde İslam dünyasının birliği idealine bir yere kadar yaklaşmış olduğu düşünülse de, yine de bu ideale bugüne kadar tam manasıyla ulaşamadığı bir gerçektir.

Günümüzde dünya üzerinde, milletler ya da bölgelerarası alanda faaliyet gösteren pek çok birlik mevcuttur. Avrupa Birliği, NATO, Avrasya Birliği, Şangay Birliği, İslam İşbirliği Teşkilatı, D-8, Afrika Birliği gibi bölgesel ya da küresel ölçekteki birlikler; siyasî, dinî, iktisadi ve askeri alanlarda çeşitli dayanışma örnekleri sergilemektedirler. Ancak bu birliktelikler, zaman geçtikçe, belli başlı güçlerin güdümüne girmişler ve bu güç merkezlerinin uygun gördükleri faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir. Birleşmiş Milletler daimi beş üyesinin çıkarlarını her zaman ön plana almış, Ortadoğu'daki sorunların çözümünü geri planda bırakmıştır. Avrasya Birliği, Avrupa Birliği gibi oluşumlar da belli bir kültürün, coğrafyanın hâkimiyetini ön plana alan ve menfaate dayanan birliklerdir. İslam İşbirliği Teşkilatı, D-8⁵ gibi birlikler, diğer küresel birliklere alternatif olma potansiyeline sahiptirler ama etkileri şimdilik o kadar güçlü değildir.

Geçmişten bugüne Müslümanlar, en azından zihin planında, *Kur'ân'ın* emir ve yasaklarını önemsemişler, yaşamlarını bu kitabın istekleri doğrultusunda sürdürmelerini gerektiğine kesin bir imanla inanmışlardır. Bu sebeple, İslam Birliği idealinin en birinci kaynağı Kur'ân-ı Kerim'dir. Öncelikle Kur'ân-ı Kerim ayetlerinin, bölünmüş, parçalanmış ve farklı uluslarla ayrılmış bir İslam ümmetine hitap etmediği çok açıktır. Bu ayetler, Hz. Muhammed gibi bir dinî/siyasî lider etrafında adeta tek vücut olmuş Müslümanlara hitap etmektedir.

Fransız İhtilalinden sonra yaşanan büyük paradigma değişimi, ulusçuluk anlayışının bütün toplumlarca normal, olması gereken bir olgu olarak kanıksanmasına

⁴ Hz. Muhammed'in yaşadığı dönem için kullanılmaktadır. "Mutluluk asrı" anlamına gelen bu kelime grubu, maddî imkânlarla dayalı mutluluğu değil, mânevi ve toplumsal mutluluğu ima etmektedir.

⁵ İngilizce Developing Eight'in kısaltılmışıdır. Gelişmekte olan sekiz (ülke) anlamına gelmektedir. 1997'de Türkiye öncülüğünde kurulmuş bir birlik oluşumudur. Türkiye, Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Mısır, Nijerya ve Pakistan'dan oluşmaktadır.

sebepl olmuştur.⁶ Böylece İslam dünyası düşünce planında, Kur'ân ayetlerinin bütüncül evreninden uzakta, yeni bir ulusçu kainatı inşa etmiş, Müslümanlar da hayatlarını bu modern tahayyüle göre yeniden tanzim etmeye çalışmışlardır. İttihâd-ı İslam ya da İslam Birliği olarak adlandırılan bu ideal, pek çok Kur'ân ayetine dayandırılmaktadır. Bu ayetlerden birisi de şudur:

Allah'ın ipine hepiniz sımsıkı sarılın. Dağılıp bölünmeyin. Ve Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz düşmanlar idiniz. O, kalplerinizin arasını uzlaştırdı ve siz O'nun nimetiyle kardeşler oldunuz. Yine siz, tam ateş çukurunun kıyısındaiken, oradan sizi kurtardı. Umulur ki hidayete erersiniz diye, Allah, size ayetlerini böyle açıklar.⁷

Ayette geçen “Allah'ın ipine sımsıkı sarılın”, “dağılıp bölünmeyin” ifadeleri, emir kipindedir ve bu emirler, ayırım gözetmeksizin bütün Müslümanlara yöneliktir. Pek çok müfessire⁸ göre bu ayet, Müslümanlara birlik olmayı emretmektedir. *İbn Kayyim el-Cevzî, Muhammed bin Ahmed el-Kurtubî ve Fahreddin er-Razî* gibi müfessirlerin yorumlarına göre, Allah'ın ipi anlamındaki *hablullaha* sarılmanın emredilmesiyle kastedilen, İslam cemaatinin Kur'ân etrafında birleşmesidir.⁹ Ayetin devamında geçen “kalplerin uzlaşıp ısınması, kardeşler olma” mealindeki ifadeler ise, Müslümanların birlik olması durumunda, toplumda oluşacak güven ve samimiyet ortamını tasvir etmektedir. Sonraki ayette geçen *ateş çukurunun kıyısındaiken* ifadesi, Arapların Müslüman olmadan, dolayısıyla da birlik olmadan önceki perişan durumlarına işaret etmektedir. Ancak Allah, Müslüman olup birlik olmaları sayesinde onları bütün sıkıntılarından kurtarmıştır.

İnan'ın İslam Birliği idealinin kaynaklarını araştırırken, Hz. Muhammed'in çeşitli kaynaklarda geçen birlik ve beraberlikle ilgili hadislerini göz önüne almamız ilmi bir zorunluluktur. İnan için Müslümanların birleşmesi ancak Hz. Peygamberin örnekliğinden hareketle gerçekleşebilecektir; çünkü Müslümanların her alanda önderi Hz. Muhammed'dir.¹⁰ O bu meyanda Müslümanlara hitaben şöyle haykırır:

⁶ Celalettin Yanık, “Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi”, *Kaygı Dergisi*, Sayı: 20, 225-237.

⁷ Al-i İmran Suresi 3 : 103

⁸ Kur'ân ayetlerini tefsir eden yani yorumlayan bilginlere verilen isim.

⁹ M. Zeki Duman, “Hablullah”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1. Basım, XIV, s. 380

¹⁰ Mehmet Akif İnan, *Birleşirsek*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam ve Ortadoğu, Ankara 2009, s. 25.

Birbirinize buğz etmeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinize arka çevirmeyin; Ey Allah'ın kulları kardeş olun. Bir Müslümana, üç gündен fazla, din kardeşi ile dargın durması helal olmaz.¹¹

Müminlerin birbirlerini sevmeye, merhamet etmeye durumları bir vücut gibidir. O vücudun bir azası sızlar ve acı duyarsa diğer azalar da, o acıya ortak olur ve yardıma koşarlar.¹²

Yukarıdaki hadislerde Hz. Muhammed, Müslümanların birbirlerini kalben de olsa reddetmemelerini, birbirlerinin üstünlüklerini kıskanmamalarını ve zor zamanlarda birbirlerine sırt çevirmemelerini istemiştir. İlk hadiste geçen *kardeş olun* vurgusu İslam'ın istediği toplum yapısının ipuçlarını da vermektedir. Hadisin devamında ise, Müslümanların birbirine küsmesini neredeyse imkânsız hale getirecek bir kural ortaya konulmaktadır. Bu kurala göre Müslümanlar, birbirlerine en fazla üç gün küsebileceklerdir. İkinci hadiste ise Müslümanlar bir tek vücudun birlikte hareket eden organlarına benzetilmişlerdir. *Birbirinin yardımına koşma, acıya ortak olma* ifadeleriyle, inançlarının gereğini yerine getirmek için adeta tek vücut olmuş Müslüman toplumun temel özelliklerinden en belirginleri ortaya konmuştur.

İnan; *Hilal Dergisi, Yeni Devir Gazetesi, Milli Gazete* gibi pek çok süreli yayın yoluyla Ortadoğu konusundaki görüşlerini dile getirmiş ve Ortadoğu'nun sorunlarının çözümü konusunda *İslam Birliği*'ni adres olarak göstermiştir. İnan'ın aradığı birliktelik, yukarıya alıntılanan ayet ve hadislerin ruhuna uygun bir birlikteliktir. Menfaate dayanmayan, sadece ve sadece *“inancımızın gereğini yerine getirmek”*¹³ adına oluşturulacak olan samimi birlikteliklerden yanadır. Ayet ve hadislerden ilham alan bu İslam Birliği oluşumu, Müslümanların, dünya üzerinde büyük bir *kuvvet kutbu*¹⁴ oluşturmasını sağlamalıdır.

¹¹ Sinan Tunç, Cemaat ve Tefrika ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2015, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.

¹² a.g.e.

¹³ Mehmet Akif İnan, *Temele Alınmalıdır*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam ve Ortadoğu, Ankara 2009, s. 32.

¹⁴ Mehmet Akif İnan, *“Onur Kazanmaya Doğru”*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam ve Ortadoğu, Ankara 2009, s. 61.

3.1 İslam Birliği İdealinin Tarihi Altyapısı

Müslümanların siyasî bir birliktelik halinde tek bir devlet çatısı altında yaşamasını temin etme konusu, tarihin belirli dönemlerinde Müslümanların düşünce ve duygu dünyalarını sürekli meşgul etmiştir. Müslümanların tam anlamıyla birlik olmayı başardıkları Hz. Muhammed döneminden sonra ilk ayrılıklar ve bölünmeler baş göstermiştir. Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle başlayan iç karışıklıklar, Hz. Ali'nin hilafeti döneminde *Cemel Vakası*¹⁵ benzeri iç çatışmaları doğurmuştur. Hz. Ali'yi *hakem* olarak kabul etmeyen, daha doğrusu Kur'an'dan başka hakem kabul etmediklerini deklare edip Hz. Ali'yi tekfir eden Haricî grubun ortaya çıkışı ise, bugüne kadar etkileri devam eden bir kalbî bölünmeyi tetiklemiştir. Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi de İslam dünyası için ciddi bir travmaya sebep olmuştur. Şia ve Ehl-i Sünnet ayrımının siyasî temelleri bu olayla atılmıştır. Emevîler dönemi ise Ömer b. Abdülaziz gibi adil liderler hariç tutulursa, Müslümanlar arasındaki ayrışmayı tetiklemiştir. Abbasîler döneminde Müslümanların birlik ve beraberliğini sağlamaya yönelik çalışmalar devam etmiş olsa da, İran'da Şii Tahiri ve Samanilerin bağımsızlıklarını ilan etmeleri nedeniyle istenilen birlik sağlanamamıştır. Böylece İran milliyeti ile kaynaşan Şia mezhebi ilk olarak devletleşmiştir. Bu durum da İslam dünyasındaki siyasî bölünmüşlüğün devletler düzlemindeki ilk ciddi örneğini oluşturmuştur.¹⁶

Emevîler döneminde ve Abbasîlerin kısıtlı bir döneminde tek bir devlet çatısı altında toplanan İslam dünyası, bu devletlerin yıkılmasından sonra farklı beyliklerden/emirliklerden oluşan parçalı bir yapıya bürünmeye başlamıştır. Ancak hilafet kurumu her şeye rağmen Ehl-i Sünnet itikadını kabul eden coğrafyalarda etkili olmayı sürdürmüştür. Bilhassa Selçuklu Türkleri, hilafetin emrinde kalmaya devam etmişlerdir. Abbasî Devleti'nin parçalanmasından sonra bu devletin hâkim olduğu topraklarda, Büveyhîler, İdrisîler, Fatımîler, Tolunoğulları, Ağlebîler, Samanoğulları

¹⁵ “Deve Olayı” (Hz. Aişe'nin devesinin etrafında vuku bulduğundan dolayı) Hz. Ali ve Hz. Aişe taraftarları arasında yaşanan, etkileri bugüne uzanan, kısa süreli çatışma, karşı karşıya gelme olayı (Kasım 656) Hz. Osman'ın katillerinin yakalanmasıyla ilgili bir içtihat farkından kaynaklanmış ama provakatörlerin etkisiyle çatışma sürecini doğurmuştur. Hz. Ali, suçluların tek tek yakalanmasından yanayken, Hz. Aişe taraftarları bütün zanlıların cezalandırmasından yanaydılar.

¹⁶ İlyas Akyüzoğlu, İslam Toplumunda Siyasal Otoritenin Oluşum Süreci, *Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2015, 55-72.

gibi onlarca devlet ve beylik kurulmuştur. Belki de, İslam dünyasının bugüne kadar devam eden siyasî bölünmüşlüğü'nün erken temellerini, ulusçuluk akımlarını doğuran Fransız İhtilali'nde değil, Abbasî Devleti'nin parçalanma sürecinde aramak daha doğru olacaktır.¹⁷

Abbasîlerden sonra İslam dünyası, Osmanlı Devleti'nin kurulup Ortadoğu'da hâkim bir unsur oluşuna dek ciddi manada bir bütünlük gösterememiştir. Osmanlı tarihi, incelendiğinde, İslam Birliği idealinin bütün Osmanlı padişahlarının ortak bir ideali olduğu görülecektir. Osmanlı Devleti kurulduğunda, Osman ve Orhan Bey gibi devlet yöneticileri, Anadolu beyliklerini birleştirme arayışına girişmişlerdir. İlk etapta beyliklerle uğraşmayan Osmanlı Devleti'nin ilk fetih seferleri Rumeli topraklarına doğru gerçekleşmiştir. Osmanlı'nın, dış düşmanla çatışma politikası Anadolu'daki diğer beyliklerin Osmanlı karşısındaki mukavemetini kırmıştır. Karamanoğulları gibi güçlü beylikler Osmanlı Devleti karşısında ciddi bir direnç göstermiş olsa da, kimi beylikler, görece daha az direnç göstererek Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetini kabul etmişlerdir. Anadolu Sultan II. Bayezid'in 1487 yılında Karamanoğulları Beyliği'ni Osmanlı Devleti topraklarına dâhil edişinin ardından Anadolu'nun büyük bir bölümünde birlik sağlanmıştır.¹⁸

Gerçekleştirilen kaynak araştırmaları sonucunda, Osmanlı Devleti açısından İslam Birliği hareketlerinin dört dönemde incelenmesinin mümkün olduğu görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla başlayan *birinci dönem*, II. Bayezid'in Karamanoğulları Beyliğini topraklarına katmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durumda Osmanlı Devleti öncelikle *Anadolu'daki birliği* sağlamıştır. Osmanlı Devleti döneminde, İslam Birliği idealinin devlet politikası haline gelişinin *ikinci dönemi* ise Yavuz Sultan Selim'in hükümdarlığına denk gelmektedir. Öncelikle Doğu Anadolu'daki İran tehlikesini bertaraf eden Yavuz, daha sonra Ortadoğu topraklarına yönelmiştir. Bu sürecin sonunda ise Abbasîlerden sonra, genel manada bir İslam Birliği'ni sağlayan ilk Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim olmuştur. *Kırım Savaşı* sonrasında ise Osmanlı toprakları dışında kalan Kırım'daki Müslümanların sorunları gündeme gelmiş ve böylece İslam Birliği ideali, Osmanlı dışındaki Müslümanları da

¹⁷ M. Goodwin Simms Hodgson, *İslam'ın Serüveni...*, s. 468.

¹⁸ Faruk Sümer, "Karamanoğulları", Diyanet İslam Ansiklopedisi, 1. Basım, XXIV, s. 459.

birleştirmeyi amaçlayan evrensel bir hüviyete bürünmeye başlamıştır. Bu dönem, İslam Birliği idealinin gelişimindeki *üçüncü devre* olarak karşımıza çıkmaktadır. İslam Birliği idealinin, *Kanun-u Esasi*'de devletin amacı haline geldiği II. Abdülhamid devri ise, bu idealin *dördüncü* gelişme evresini teşkil etmektedir.

Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim'in Ortadoğu ve İslam dünyasına yönelik fetih hareketlerine girişmesine kadar İslam dünyası bölünmüş yapısını muhafaza etmiştir. Mısır zaferinin ardından, Abbasîlerden Memluk yönetiminin himayesine geçen hilafet makamının yeni sahibi, Yavuz'un kendi tabiriyle ise *hadimi* Osmanlı Devleti olmuştur. Yavuz, bugünkü Suriye, Filistin, Mısır, Lübnan, Irak gibi İslam topraklarını fethetmiş ve bütün bu bölgelerde Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetini tesis etmiştir. Müslümanların siyasî birliğini sağlamak açısından önemli bir adım olan bu gelişme, Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar boyunca İslam dünyasının hamisi konumunda kalmasını sağlamıştır. Yavuz; *Çaldıran, Ridaniye, Mercidabık* gibi seferlerini *İslam Birliği* idealini gerçekleştirmek amacıyla düzenlemiştir.¹⁹

İslam Birliği olarak adlandırılan siyasal birliği gerçekleştirme amacı, Yavuz Sultan Selim'in şiirlerine de yansımıştır.

Milletimde ihtilâf ü tefrika endişesi
Kûşe-i kabrimde hatta bî karar eyler beni;
İttihâdken savlet-i a'dayı defa çaremiz,
İttihâd etmezse millet, dağdâr eyler beni²⁰

Yavuz Sultan Selim, bu beyitlerinde İslam Birliği idealini sahiplendiğini açıkça ortaya koymuştur. Millet'in ihtilafa düşme tehlikesini düşünmek kendisine o kadar endişe vermektedir ki, Müslümanların bölünmesi durumunda kabrinde bile rahat edemeyeceğini düşünmektedir. Yine Yavuz, şiirinin ikinci beytinde, İslam Birliği idealini neden benimsediğini de açıklamaktadır. Çünkü düşmanların kuşatmasına karşı koymanın tek yolu birlikte hareket etmektir. İslam milletinin ittihat etmemesi ise, devletin düzenini temsil eden padişahı etkisizleştirecek ve düzeni bozacaktır.

¹⁹ M. Armağan, Yavuz Sultan Selim İslam Birliğinin Mimariydi.
<<http://www.yenisafak.com/yazarlar/mustafaarmagan/yavuz-sultan-selim-islam-birliginin-mimariydi-2031471>> (21. 10 2016)

²⁰ Mehmet Ali Gündoğdu, "Namık Kemal'in Selimiyye Adlı Naziresinde İttihâd-ı İslam Hedefi", Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 7, 2016, 63-75.

Osmanlı Devleti'nin, İslam Birliği kavramını resmi bir ideoloji haline getirmeyi düşünmesi ise Kırım Savaşı'nın bir sonucudur. Osmanlı Devleti, terk etmek zorunda kaldığı Kırım gibi Müslüman coğrafyalardaki siyasi gücünü korumak amacıyla, *Pan İslamizm* olarak da anılan İslam Birliği mefkûresini hayata sokmaya başlamıştır. Rusya ise bu süreçte *sıcak denizlere ulaşmak* ülküsüne yardımcı olacak *Panslavizm* ideolojisini geliştirmiştir. 1853-1856 yılları arasında Osmanlı Devleti ve Rusya arasında yaşanan *Kırım Savaşı* ve bu savaş sonrasında imzalanan Paris antlaşması Osmanlı Devleti açısından İslam Birliği ideolojisinin de gelişme sürecini hızlandırmıştır.

Kırım Savaşı'nın başladığı ve devam ettiği yıllarda yayınlanan fermanlar ve devlet ricalinin yazışmaları incelendiğinde görülmektedir ki, Osmanlı Devleti bu süreçte kendi coğrafyası dışındaki Müslümanların da temsilcisi olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Üstelik daha önce bağımsız bir devlet statüsüne kavuşan Kırım için gerçekleştirilen bu savaşın kendisi bile, Osmanlı Devleti'nin kendi sınırları dışındaki Müslümanların da kurtuluş yollarını düşünmeye başladığını göstermektedir. Sivastapol'un fethi üzerine Yanya Eyaleti İdare Meclisi azâları tarafından 11 Ekim 1855 tarihinde yazılan *Fetihnâme-i Sivastapol* başlıklı metinde geçen ifadeler bu gerçeği göstermektedir.²¹

Bahsi geçen metinde *kâffe-i Müslimîn* tabiri geçmektedir. Bu ifadeyle, bütün Müslümanlar kastedilmektedir. Bu şekilde, İslam dünyasının bir ve bütün olduğu vurgulanmaktadır. Yaşanan savaşlarda sürekli Rusya'nın galip oluşu, Müslüman ahalinin gönlünü yaralamıştır. Metinde bu duruma yer verilmiştir. Ayrıca bu Fetihnâme'nin ileriki bölümlerinde dönemin padişahı "din ve şeriat-ı aliyenin sebeb-i beka ve kıvâmı"²² olarak anlatılmaktadır. Hatta bu *Fetihnâme*'de Rusya karşısında İngiltere ve Fransa gibi güçlü devletlerle gerçekleştirilen ittifakın dinî temellerini de buluruz. Açıktır ki, bu ittifak da İslamî delillerden yola çıkılarak gerçekleştirilmiştir. "Rusyalı meselesinde Devlet-i Aliyye ile müyesser olan hüsn-i ittifak ve ictimâ'ı dahi: "İnnallâhe yü'eyyidü hâze'd-dîne bi-ekvâmin lâ-halâka lehüm" hadis-i mu'ciz-

²¹ Yusuf Sarımay, *Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2016, s. 202.

²² a.g.e, s. 206. Din ve yüce şeriatın kalıcılığının sebebi ve direği...

beşâreti.”²³ Bu ibarelerde bir hadis-i şerif nakledilmiştir. Bu hadiste özetle, Allah’ın İslam dinini başka kavimlerle de destekleyeceği anlatılmaktadır.

Kırım Savaşı sırasında, *Sultan-ı İslam* (İslam’ın sultanı) ve Sultan’ül Müslimin (Müslümanların sultanı) ünvanlarıyla, Sultan Abdülmecid tarafından dönemin şeyhülislamına yönelik gönderilen bir fetva sualinde, İslam dinini yüceltmek kasdıyla bütün Müslümanlara cihadı emretmenin farz olup olmadığı sorulmaktadır.²⁴ Bu gibi örneklerden de anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti, Kırım Savaşının bütün safhalarında dinin birleştirici gücünü kullanmış ve kökenlerini dinden alan İslam Birliği mefkûresini bütün Müslümanları düşmana karşı seferber etmek için kullanmıştır.

İslam Birliği idealini daha sistemli bir şekilde devlet politikası haline getirildiği üçüncü dönemse, Sultan II. Abdülhamid Han’ın dönemi olmuştur. II. Abdülhamid’e göre, Osmanlı Devletler birliğine üye milletleri, aile haline getiren olgu din birliğidir. Bundan dolayı öncelikle herkesin Müslümanlığı vurgulanmalıdır. Din, milletin varlığını devam ettirmesi için gerekli öğelerden biri olduğu gibi, Devlet-i Aliye’nin sürekliliği de ancak İslamiyet’le mümkündür. II. Abdülhamid, milliyetçilik meselesine de temkinli yaklaşmaktadır. Çünkü bu ideoloji Müslümanları bölecektir. Bu ideoloji yerine, İslam Birliği idealine sahip çıkılmalıdır. Müslümanlarda iman aşkı kadar, hilafet makamına da sevgi tesis edilmelidir. Din ve devlet sevgisi tüm kalplere yerleştirilmelidir.²⁵ Bu noktada, T.C. döneminde de etkisini gösteren ve çalışmanın konusu olan İnan’ın da dâhil olduğu *İslamî muhafazakâr* hareketlerin temelini, II. Abdülhamid döneminde atıldığı ortaya çıkmaktadır. Çünkü çalışmanın *giriş* bölümünde de ifade edildiği gibi, İslamî muhafazakâr hareketine bağlı olanların en belirgin özelliği, *İslam Birliği* idealine olumlu bakmalarıdır.

1876 *Kanun-u Esasî*’sindeki II. Abdülhamid ile ilgili bölüm konumuz açısından manidardır. Sultan Abdülhamid Han, bu anayasanın 3. maddesinde, “zât-ı hazret-i pâdişâhî hasbe’l-hilâfe dîn-i İslam’ın hâmisî ve bilcümle tebaa-i Osmâniyye’nin hükümdarı ve padişahıdır” ünvanıyla zikredilmektedir. Bu ibaredeki *hasbe’l hilafe* ifadesi onun halifeliğine, *din-i İslam’ın hâmisî* ifadesi ise ittihâd-ı İslam düşüncesinin

²³ a.g.e, s. 204.

²⁴ a.g.e, s. 157-158.

²⁵ Azmi Özcan, “İttihâd-ı İslam”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, 1. Basım, XXIII, s. 470-475.

artık devlet politikası haline geldiğine işaret etmektedir. Aslında bu iki ibare de ittihâd-ı İslam düşüncesi için önemli kavramlardır ve küresel bir birlik tesisi için ikisi de gereklidir. Bu durum da İttihâd-ı İslam düşüncesinin devletin anayasasına girmesi anlamına gelmektedir. Devlet artık İslam Birliği düşüncesini resmen sahiplenmiştir.²⁶

II. Abdülhamid bu dönemde Balkanlar'daki ve dünyanın çeşitli yerlerindeki Müslümanlarla birlikte hareket etmenin yollarını aramıştır. İttihâd-ı İslam politikası çerçevesinde Ortadoğu toplumlarıyla ve bilhassa da Araplarla da karşılıklı ilişkilerin gelişmesine önem vermiştir. II. Abdülhamid, bu çerçevede Arapları da devlet politikasına katmanın yararlı olacağını düşünmüş ve bu konuyla ilgili projeler geliştirmiştir. II. Abdülhamid, aynı zamanda Araplarla Türkler arasındaki sorunların halli için de insiyatifi ele almıştır. Bu dönemde Osmanlı devlet dairelerine pek çok Arap memur yerleştirilmiştir. Örneğin Arap kökenli olan İzzet Paşa o dönemde Osmanlı'da söz sahibi üst düzey bir bürokrattır.²⁷

Buraya kadar genel hatlarıyla tarihî gelişimi ortaya konulan İslam Birliği mefkûresi, sivil ve siyasi muhafazakârlık kanalları yoluyla günümüze değin ulaşmıştır. İslamî muhafazakâr akımın bir temsilcisi olan İnan da, geçmişten tevarüs ettiği İslam Birliği düşüncesini, bugünün gerçekliği üzerinden yeniden okumuş; Ortadoğu'nun geleceği için hayati öneme sahip bir reçete olarak yeniden önermiştir. Bu noktada, İnan'ın düşüncesinde yansıyan İslam Birliği idealinin izini sürmek, onun Ortadoğu anlayışının kodlarını deşifre etmek açısından bir gereklilik olmaktadır.

3.2 İslam Birliği İdealinin İnan Düşüncesine Yansımaları

Düşünürlerin fikir dünyalarını şekillendiren çeşitli düşünce akımları bulunmaktadır. *Rönesans, Reform, Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi* gibi süreçlerin ardından dünya bir ideolojiler gezegeni olmuştur. Louis Althusser, ideolojiyi zihni faaliyetler neticesinde ortaya çıkan tasarımlar olarak görmektedir. Ona göre ideolojiler uygulamalı ve teorik ideolojiler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Uygulamalı ideoloji, hayata dönüktür, karşılaşılan sorunları çözmeyi amaçlar. Teorik ideoloji ise bilim insanının sorunlar üzerindeki felsefesidir. Althusser düşüncesinde ideoloji, çeşitli aygıtlar yoluyla gerçekleşmektedir. Devletin ordu, polis, yönetim gibi baskı aygıtları

²⁶ a.g.e, s. 471.

²⁷ a.g.e, 472.

olduğu gibi, dinî, kültürel, hukukî ideolojik aygıtları da vardır. Devlet, ideolojik aygıtları kullanarak belli bir ideolojiyi yaymaya çalışmaktadır.²⁸

19. yüzyıldan itibaren siyasi bir ideoloji olarak belirginleşmeye başlayan İslam Birliği ideali, İnan'ın Ortadoğu ve İslam dünyasının sorunlarını çözmek amacıyla önerdiği düşünceler arasında öne çıkanıdır. İnan, bu idealini beşerî bir ideoloji olarak değil, imanın ve İslam'ın getirdiği bir zorunluluk olarak görmektedir. Fakat yine de onun görüşlerinin, ideolojilerde olduğu gibi, uygulamalı ve teorik yönleri vardır. İslam Birliği mefkûresi onun teorik yönü ağır basan ideallerinden birisidir. İnan'ın bu mefkûreyi hayata sokma arayışı ise gözlerden kaçmamaktadır. Kurduğu ve yöneticiliğini yaptığı sendikaların isimlerindeki *birlik* vurgusu, onun, İslam Birliği idealini, imkânları ölçüsünde uygulamaya çalıştığını göstermektedir. Bu ideale olan inancını pek çok yazısında dile getirmekte ve İslam Birliğini bir çözüm önerisi olarak tüm Ortadoğu'ya sunmaktadır. Ona göre, Ortadoğu coğrafyası da, İslam Birliği'ni gerçekleştirmenin özlemi içindedir.²⁹

Onun muhayyilesindeki İslam Birliği ideali, Yavuz Sultan Selim'in birlik anlayışından olduğu kadar, II. Abdülhamid'in ittihâd-ı İslam'ı resmi devlet politikası haline getirdiği Osmanlı'nın son dönemlerinden de beslenmektedir. Eserlerinde II. Abdülhamid'e yönelik atıfların çokluğu bu gerçeği açıkça göstermektedir.

İnan'ın dayanışmaya önem veren bir İslam Birliği idealine sahip olduğu da ortadadır. Ona göre, İslam toplumları birbirini kardeş bilme, birbirine yardıma hazır olma anlayışı içindedir. O halde, Müslümanlar, dayanışmaya çok yatkındır. Bu yüzden ilerlemeleri bir arada ve el ele gerçekleşecektir. İnan'a göre Müslümanlar, hep birlikte, büyük bir birlik oluşturmayı başaracaklardır.³⁰

Adam Smith'in *duygusalıcı* anlayışı da, dayanışmaya dayalı bir toplum kurmaktan yanadır. Ancak Smith için bir ütopya olan bu *dayanışma ilkesi*³¹, İnan için tarihte

²⁸ Süleyman Güngör, "Althusser'de İdeoloji Kavramı", *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2001, s. 221-231.

²⁹ Mehmet Akif İnan, *Gelecek Birliğindir*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam ve Ortadoğu, Ankara 2009, s. 65.

³⁰ Mehmet Akif İnan, *Dünya İslam'a Gebe*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam ve Ortadoğu, Ankara 2009, s. 84-85.

³¹ Doğan Göçmen, *Adam Smith'in Tarafsız Gözlemci Kavramı ve Ruh-Beden Problemi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2006, Edinburg Üniversitesi, İskoçya.

olduğu gibi İslam toplumlarında bugün de yaşanmakta olan bir vakıdır. İnan'ın asıl derdi, Ortadoğu'da böyle bir birliğin kurulmasına elinden geldiğince zemin hazırlamaktır. Bu dayanışmacı toplum isteği, ütöpik bir arzu değil gerçekçidir ve onun için bu idealin gerçekleşmesi, bugünkü şartlarla bile imkân dâhilindedir. İnan'a göre Ortadoğu birlik olmalı, kendi silahlarını üretmeli ve kendi imkânlarını kendisi geliştirmelidir. Yoksa emperyalist güçlerin sömürgesi olmaktan kurtulamayacaktır.³²

Batı dünyası, küçük menfaatlerle ilgilenen Müslümanları yapay çatışmalarla oyalamakta ve birbirine düşman kılmaktadır. Bütün bu düşmanlıklar yapaydır, gerçek değildir. Düşünür, İslam ülkelerinin çıkar çatışmalarına düşmeyeceğine ve birlik olabileceğine inanmaktadır. Ancak Müslümanlar arasına, dış kaynaklı engeller dikilmektedir ve bu çözülmesi gereken önemli bir sorundur. İnan'ın muhayyilesindeki çözüm ise açıktır. Müslüman ülkeler ancak *İslam Birliği* idealini sahiplenip hayata soktuklarında kurtulabileceklerdir. İnan, dünyaya denge getirmenin tek yolunun İslam Birliğini gerçekleştirmekten geçtiğini düşünmektedir. Çünkü bu durumda, İslam ülkeleri güçlenecek ve zulümlere, sömürüye dur diyebilecektir.³³

Düşünür, Haçlı Seferlerinin halen devam ettiğine inanmaktadır. Haçlılar, geçmişte olduğu gibi bugün de Müslümanları parçalamak için uğraşmaktadır. Ancak Müslümanlar birlik olmayı başarabilirlerse, İnan'a göre, tarihte olduğu gibi şimdiki Haçlılara karşı da zafer kazanabileceklerdir. Elbette bu durumun tersi de mümkündür. Müslümanların birliği, Haçlıların da birliğini doğuracaktır. İnan ise böyle bir süreçten Müslümanların kazançlı çıkacağını düşünmektedir. *Karlofça antlaşmasından*³⁴ sonra gerilemeye başlayan İslam dünyasının bu durumundan istifade etmeye çalışan Batı'yı eleştirmektedir. Batılılar Müslümanları bağımsızlık sevdasına düşürerek çarpıştırmış ve böylece onları birbirinden ayırmıştır. İslam dünyası ise her şeye rağmen birlik özlemini içinde saklı tutmuştur. İnan'a göre Müslümanlar bir gün uyanacaklar ve birlik olmak için çalışacaklardır.³⁵

³² Mehmet Akif İnan, *Mukaddes Kudüs*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam ve Ortadoğu, Ankara 2009, s. 108.

³³ Mehmet Akif İnan, *Onur Kazanmaya Doğru*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam ve Ortadoğu, Ankara 2009, s. 61.

³⁴ 26 Ocak 1699'da Osmanlı ile Avusturya, Venedik ve Lehistan (Kutsal İttifak devletleri) arasında imzalanmıştır. Osmanlı bu antlaşmayla Batı'da büyük toprak kayıplarına uğramıştır.

³⁵ Mehmet Akif İnan, *Gelecek Birliğindir...*, s. 63- 66.

*Sykes Picot*³⁶ gibi gizli antlaşmalar sonrasında hazırlanan sahte Ortadoğu haritaları kabul edilemezdir. Ortadoğu'nun birleşmesinin önündeki en büyük engellerden birisi de bu yapay haritalardır. Bu haritalardaki sınırlar ortadan kaldırılmadıkça İslam Birliği ideali hayata sokulamayacaktır. Batılılar, ellerine cetveller olarak menfaatlerine uygun bir şekilde bu haritaları çizmişlerdir. Bütün Ortadoğu toplumları böylece birbirinden ayrılmıştır. İslam medeniyetinin ortak şehirler olan, Mekke, Medine, Kahire, İstanbul, Şam, Halep gibi şehirler birbirinden koparılmıştır.

İnan'ın bahsettiği cetvel, harita, yapay sınırlar gibi kavramlar tarihsel bir gerçekliği haykırmaktadır. Gertrude Bell ve Lawrence benzeri İngiliz ajanlar, İnan'ın bahsettiği Ortadoğu'yu bölme faaliyetinin baş aktörleridir. Muhtemelen İnan da bu gibi ajanların varlığından haberdardır. Çünkü yazılarında bu gibi Batılı ajanlarına yönelik çeşitli göndermelerde bulunmaktadır. İnan'ın görüşlerini somutlaştırmak açısından, Bell'in Ortadoğu'daki harita çizme faaliyetlerine değinmekte yarar vardır.

Gertrude Bell, 1916 yılında Basra'dan yazdığı bir mektupta, İnan'ın yazısında belirttiği gibi, Ortadoğu'nun haritalarını hazırlama işini deruhte ettiğini açıkça ifade etmiştir.³⁷ Bell, mektuplarından bazılarında ise Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaretlerden bahsetmiştir. Bu ziyaretler sırasında yabancı ülke konsolosluklarıyla ve çeşitli devletlerin istihbarat birimleriyle görüşmeler gerçekleştirdiğini de itiraf etmiştir.³⁸

Bell'in mektuplarından da anlaşılacağı üzere, İngiltere'nin Türkiye hakkında planları vardır. Belli ki Bell saha kontrolü için bölgededir. Bell'in gerçekleştirdiği ziyaretlerden birkaç ay sonra Ermeni suikastçilerin II. Abdülhamid'e yönelik suikast girişiminde bulunması da dikkat çekicidir. Ayrıca Bell gibi İngiliz ajanlarının ve bölgedeki Alman konsoloslarının 1915'te yaşanan Ermeni olaylarıyla ilgililerinin olup olmadığı da ciddi bir şekilde araştırılmalıdır. Ayrıca 1916 yılında gizli bir şekilde

³⁶ 16 Mayıs 1916'da İngiltere ve Fransa arasında imzalanmıştır. Bu gizli antlaşmayla Ortadoğu'daki Osmanlı toprakları ve İstanbul'un paylaşılması öngörülmüştür. Daha sonra Rusya da antlaşmaya dâhil edilmiştir. 1917'deki Komünist devrimden sonra Rusya bu gizli antlaşmayı bütün dünyaya açıklamıştır.

³⁷ Gertrude Bell, Mektup, Resim ve Haritaları.
<<http://gutenberg.net.au/ebooks04/0400341h.html>> (24. 11.2016)

³⁸ a.g.e

imzalanın Sykes-Picot antlaşmasının Anadolu bölümünü içeren haritaya Bell'in ne gibi katkılarının olduğu da araştırılması gereken ayrı bir konudur.

İnan, Ortadoğu'nun bölünmüşlüğünün bütün suçunu sadece dış devletlerin ajanlarına yüklememektedir. Kendi ülkesi olan Türkiye adına da sık sık özeleştirilerde bulunmaktadır. Ona göre, Ortadoğu ve İslam ülkelerinin Türkiye'ye karşı soğukluğunun temel nedeni yine Türkiye'nin o dönemdeki yanlış politikalarında aranmalıdır. Türkiye İslam ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek zorundadır çünkü çıkarları da bunu gerektirmektedir. İnan, Türkiye'nin İslam ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesinin ise çok zor olmadığını, istendiğinde bunun her an gerçekleştirilebileceğini sözlerine eklemiştir. Ona göre İslam ülkeleri birlikte hareket etmek için çok sağlam bir zemine sahiptir.³⁹

Huntington, *Medeniyetler Çatışması* adlı çalışmasında İnan'ın görüşlerini destekler mahiyette tezler ortaya koymaktadır. Ona göre, Müslümanlar her zaman için *ümme* bilincine bağlı kalmışlardır. Bu nedenle Ortadoğu'daki ulus birlikteliğini önceleyen *Baas* benzeri hareketler başarıya ulaşmamıştır. Huntington'a göre, 1970-1980 yılları arasında gerçekleşen İslamî uyanış hareketleri, İslam medeniyetiyle ve ümmetle kurulan özdeşlik ilişkisini de güçlendirmiştir. İslam Birliğı duygusu, devletler arasındaki ilişkilerde ve *İslam Konferansı Örgütü* gibi birlikteliklerde halen canlı olarak kendisini göstermektedir. Ancak İslam devletlerini yöneten iktidar merkezlerinin çıkarı ve kendi hâkimiyetlerini öncelemeleri, Müslümanların bilinçteki ümmet birliğinin hayata sokulmasını önlemektedir.⁴⁰

İnan'ın çeşitli dönemlerde yayınlanmış İslam Birliğı adını taşıyan iki ayrı makalesinden bahsetmek yerinde olacaktır. 1979 yılında *Yeni Devir Gazetesi*'nde yayımlanan birinci makalesinde, bugün de Türkiye'nin sorunlarından birisi olan, *özerklik* isteklerine değinmiştir. Ona göre bu girişimler Dünya İslam Birliğı'nin parçalamak için yapılmaktadır. Bu makalesinde Osmanlı Devleti'ni bizzat İslam Birliğı adıyla anan İnan, İslam Birliğini bozan akımların geçmişte olduğu gibi bugün de var olduğundan bahsetmiştir.

Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik* adlı eserinde, Osmanlı Devleti'nin son yüzyılda uğraşmak zorunda kaldığı siyasî akımların benzerlerinin, doksanlı yıllarda

³⁹ Mehmet Akif İnan, *Çağın Çağırısı*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam ve Ortadoğu, Ankara 2009, 104.

⁴⁰ Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması...*, s. 258-259.

yeniden görüldüğünü ifade etmektedir.⁴¹ Bu görüş, önceki paragrafta naklettiğimiz İnan'ın görüşüyle de tutarlı bir görüştür. İnan da Osmanlı'nın son dönemlerindeki siyasî akımların benzerlerinin bugün İslam dünyasının birleşmesini önlemek için yeniden sahaya sürüldüğünü iddia etmektedir. Davutoğlu'na göre, *Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük* gibi siyasî akımlar bugün yeniden farklı görünümlemlerle gün yüzüne çıkmıştır.

İnan, bazı etnik grupların özerklik isteklerinin temelinde, geçmişteki yaşanmışlıklar olduğunu düşünmektedir. Batı, İslam Birliğini temsil eden Osmanlı Devleti'ni parçalamak için bu gibi özerklik isteklerini kullandığı gibi, bugün de Türkiye'nin ve Ortadoğu ülkelerinin birliğini parçalamak için bu isteklerin benzerlerini kullanmaktadır. İnan, bu noktada, İslam Birliği idealinden asla taviz vermez. Önerilen Osmanlıcılık akımı bile olsa bu düşüncesinden vazgeçmez. Çünkü Osmanlıcılık düşüncesi, Osmanlı'nın bölünmesini engellemek bir yana, Osmanlı'da yaşayan gayr-i müslim unsurlarda milliyetçi duyguların uyanmasına sebep olmuştur. Bu durum da Osmanlı'nın bölünmesini hızlandıran bir etki yapmıştır. İnan'a göre Osmanlıcılık akımı da, dış güçlerin oyunuyla Osmanlı'yı bölmek için geliştirilmiştir.⁴²

Kemal Karpat, *İslam'ın Siyasallaşması* adlı eserinde İnan'ın görüşlerini destekleyen sonuçlara ulaşmıştır. Ona göre de, *Osmanlıcılık* akımı, birleştirici olmaktan çok, etnik bilinci uyandırıcı bir fonksiyon icra etmiştir. Karpat'a göre merkezîyetçilik, tekdüzeliği arttırmakla beraber devletin yüksek tabaka mensupları arasında bile etnik bilincin artmasını sağlamıştır. Böylece Osmanlıcılık hareketi birleştirici olmaktan ziyade bölücü bir etkiye sahip olmuştur.⁴³

Davutoğlu, Osmanlıcılık akımının doksanlardaki yansıması olarak, Özal'ın *yeni Osmanlıcılık* etkisine sahip söylemlerini görmektedir. Konu bağlamında Davutoğlu, iki dönem arasındaki ortak noktalara da dikkat çekmiştir. Buna göre devlet Tanzimat Döneminde olduğu gibi Özal döneminde de uluslararası konjonktüre uygun bir şekilde yeniden yapılandırılmıştır. Özal döneminde de, yükselen milliyetçi akımlara karşı birleştirici bir üst kimlik arayışı hâkimdir. İki dönem de Batı ile Ortadoğu gelenekleri

⁴¹ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, 102. Basım, Küre Yayınları, İstanbul 2014, S. 84.

⁴² Mehmet Akif İnan, *İslam Birliği*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam ve Ortadoğu..., s. 98.

⁴³ Kemal H. Karpat, *İslam'ın Siyasallaşması*, 5. Basım, Timaş, İstanbul 2013, s. 510-514

arasında uyum kurmayı amaçlayan *eklektik* bir duruşa sahiptir. Davutoğlu bu noktada, Özal'ın *Yeni Dünya Düzeni* söylemi ile geleneksel değerler arasında bağ kurma arayışını örnek göstermektedir. Bu dönem aynı zamanda etnik hareketlerin de güçlendiği bir dönemdir.⁴⁴

İnan'ın, *İslam Birliği* adını taşıyan ikinci makalesi, 1980 yılında Yeni Devir Gazetesi'nde yayınlanmıştır. İnan bu makalesine başlarken, 1979 yılındaki makalede tafsilatlı olarak değindiği İslam Birliğini parçalamaya yardımcı olan akımlardan bahsetmiştir. İnan, İslam Birliği idealini tehdit eden bugünün akımları olarak Milliyetçilik, Marksizm, Liberalizm gibi akımları saymaktadır. Makalesinde İslam Devleti olduğunu iddia eden kimi devletlerin de bu gibi akımları desteklediğini iddia etmiştir. Çalışmanın daha önceki bölümlerinde de ifade edildiği gibi, İnan'a göre Libya'dan Suudi Arabistan'a kadar, İslam devleti olarak anılan çeşitli ülkelerde görülen uygulamalar, İslam'ı kapitalizm ve sosyalizm gibi ideolojilere uydurmaktan başka bir anlama gelmemektedir.⁴⁵

1977 yılında Yeni Devir Gazetesi'nde yayımlanan *Kıbrıs ve İsrail Aynı Davadır* başlıklı makalesinde, Ortadoğu ülkelerinin bütünleşmesi gereğine de değinmiştir. Ortadoğu ülkeleri, bugün yaşadıkları kargaşalık bir yana, aslında birleşmek konusunda daha haklı sebeplere sahiptirler.⁴⁶

Ortadoğu Aşısı başlıklı bir başka makalesinde ise, Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile Ortadoğu'nun parçalanmasının aynı anda oluşuna dikkat çekmiştir. Ona göre Ortadoğu'nun bu perişan hali Batı'nın oyunudur. Ancak bu topraklarda gerçekleşen Batı oyunları gerileme dönemine girmiştir artık. İnan, Nuri Pakdil'in bir şiirinden, "Ben Ortadoğu'nun çocuğu değil miyim anne?" bölümünü alıntılamış ve bu sorunun Ortadoğu'da halen pek çok kişi tarafından sorulduğunu belirtmiştir.⁴⁷

Buraya kadar anlatılan görüşlerinden de anlaşılacağı üzere İnan, İslam Birliği idealinin hayata geçirilmesini ciddi bir şekilde istemektedir. Ona göre İslam dünyasının ve Ortadoğu'nun kurtuluşunun yolu İslam Birliğinden geçmektedir. Yalnızca düz

⁴⁴ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik...*, s. 85.

⁴⁵ Mehmet Akif İnan, *İslam Birliği*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam ve Ortadoğu..., s. 112.

⁴⁶ Mehmet Akif İnan, (der. Hıdır Yıldırım), İslam ve Ortadoğu..., s. 52.

⁴⁷ Mehmet Akif İnan, *Ortadoğu Aşısı*, (der. Hıdır Yıldırım), İslam ve Ortadoğu..., s. 26.

yazıları ya da şiirleriyle değil, yaşantısıyla da *birlik* idealini vurgulamıştır. Kurucusu olduğu *Eğitimciler Birliği Sendikası* da böyle bir özlemin ifadesidir. Ortadoğu’da birliği sağlamanın yolu, öncelikle Türkiye’deki birlikten geçmektedir. İnan, *Mahzen* adlı şiirinde, zamanları, mekânları ve yürekleri birleştiren bu birlikçi bakışını veciz bir beyitle özetlemiştir. “*Birlikte uyandık aynı uykudan. Öncen sonran eskin ve yeninim ben*”⁴⁸

⁴⁸ Mehmet Akif İnan, *Hicret...*, s. 29.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnan, 1957-2000 yılları arasında yayımlanan yazı ve şiirleriyle Türkiye'nin kültür dünyasını zenginleştirmeyi başaran, ardında kalıcı izler bırakan önemli bir düşünür ve şairdir. O, dünyanın kurtuluşunun ancak İslam dininin prensipleriyle mümkün olacağına inanmış samimi bir mümindir. Bu yönüyle İnan, İslamî muhafazakâr ve milliyetçi İslamî muhafazakâr çizgilere yakın bir görüntü sergilemektedir. Bu gerçek, yazılarında ve şiirlerinde baskın bir şekilde kendisini göstermektedir. Böyle bir insanın, İslam dünyasının merkezi olan Ortadoğu hakkında düşünmemesi ve yazmaması imkânsızdır. Nitekim İnan, ömrü boyunca Ortadoğu'nun sorunlarına değindiği pek çok düzyazı ve şiir kaleme almıştır. O, şiir sanatını, sorun çözmek için kullanılacak bir alan olarak görmez. Bununla birlikte düzyazılarında kendisini gösteren, düşünce dünyasında ve yaşantısında meydana gelen hareketlenmelerin şiirine de yansıtacağını kabul etmektedir. Ona göre ideoloji şekerin çayda eriyişi gibi şiirde erimelidir. Şiir hakkındaki görüşlerine sonuna kadar sadık kalmış ama Ortadoğu'yu da şiirinin içinde adeta eritmiştir. Mescid-i Aksa adlı şiiri bunun bir örneğidir.

İnan'ın yaşadığı dönem, Türkiye'nin Ortadoğu'dan olabildiğince uzak kalmayı tercih ettiği ve Batı'ya yaklaştığı bir modernleşme dönemidir. İnan bağlamında yaşanan çatışma, muhafazakâr bilinçle Batıcı/Batılı devlet politikaları arasındaki çatışmadır. Tanzimat'tan günümüze dek yaşanan bu çatışma ortamı İnan gibi muhafazakâr düşünce temsilcilerini var etmiştir. İnan bu dönemde, emperyalist güçlerin Ortadoğu'yu sömürdüğünü ve Türkiye'nin bu sömürüşe sessiz kalışını görmüştür. Dönemin Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerini, muhafazakâr bilinci sahiplenmeye, Ortadoğulu halkların yanında olmaya çağırmıştır. Çünkü İnan'a göre Türkiye, Osmanlı Devleti'nin mirasçısıdır ve Ortadoğu'ya sahip çıkmak öncelikle Türkiye'nin görevidir.

İnan, Haçlı zihniyetinin günümüzde Batı tarafından temsil edilmeye devam ettiğine inanmaktadır. Batılılaşmanın Ortadoğu'nun temel bir sorunu olduğuna inanmakta, Ortadoğulu aydınların özlerine dönmesini istemektedir. Ona göre başımıza gelen her şeyin sorumlusu bu Batıcı aydınlardır. Ortadoğu'nun böylesi bir kaostan kurtulması isteniyorsa, medeniyet değerlerimizden beslenen Ortadoğulu aydın tipine ihtiyaç vardır. Düşünürün bu görüşleri genel muhafazakâr anlayışla uyumludur.

Yazılarında Ortadoğu'yu karıştıran gerçek güçleri deşifre etme iddiasındadır. Ona göre, Ortadoğu'da devletlerarasında sürdürülen anlaşmazlıklar tamamen yapay sebeplere dayanmaktadır. Bütün bu anlaşmazlıklar, dünya emperyalizminin planları doğrultusunda cereyan etmektedir; çünkü, dünya üzerinde hüküm süren emperyalist güçler, varlıklarını, Ortadoğu'da devam edecek anlaşmazlıklarla bağlı görmektedirler.

Batılı Ortadoğu uzmanları ve stratejistler tarafından sürekli kötülüğün kaynağı olarak gösterilen Ortadoğu, Batı medeniyetinin en trajik oyunlarının sahnelendiği bir tiyatro sahnesi olmuştur. Ona göre bu yapay oyunlar başarılı olmayacak, Ortadoğu küresel arenada hak ettiği konuma gelecektir. Ortadoğu'daki bunalımların hiçbiri derinlerden, içten ve Ortadoğu'nun kendi bünyesinden gelmemektedir. Bu bunalımların hepsi yapaydır, zorlamadır, dışarıdan aşılmalıdır.

İnan'a göre Batı, bugünkü politik anlayışının Rönesans düşünürü Makyavel'den (Machiavelli, ö. 1527) tevarüs etmiştir. İnanmayı değil, menfaati esas alan bu görüşe göre yöneticiler, "riyakâr" halka asla güvenmemelidir. Her şey konjonktürelidir; dün dündür, bugün de bugün. Bu anlayışa göre söze sadakat değil, muhatabı ikna etmek ve inandırmak önemlidir. Güçlü olan haklıdır prensibi ön plandadır. Bu anlayışa göre varlığının devam etmesi gereken kurum, ancak ve ancak devlettir. Devletin mevcudiyeti ve bekası için her yol mubahtır. Bu yolların içinde zulüm ve kötülük de vardır.

Devlet ve devlet başkanı sınırsız bir otoriteye sahip olmalıdır. Bu otoriteyi korumak için de yapılan ve yapılması muhtemel her şey meşrudur. Devlet ve devleti yönetenler, sınırsız bir gücün temsilcisi olmak zorundadır. Din gibi ahlak da devletin korunması için bir aletten ibarettir. Devletlerarası bir hukuktan veya inançtan bahsedilemeyeceği gibi, devletlerarası ilişkileri, din ve hukuk kurallarına göre düzenlemek de imkânsızdır. İnan yazılarında, Batı'nın Ütopyacılarını da eleştirmektedir. Ona göre Thomas Moore (ö. 1852) gibi ütopya geliştiricileri, insanları öte dünya inancından tecrit ederek, Cenneti dünyaya indirmeye çalışmışlardır.

İnan tespitlerinden hareketle teklif ve perspektiflerini ortaya koyar. Bu noktada Türkiye'ye de önemli bir rol biçer. II. Abdülhamid'in *İslam Birliği* politikasından sürekli övgüyle bahseden İnan, Türkiye'den de bu politikayı sahiplenmesini ve hayata geçirmesini istemektedir. İnan'a göre, İslam Birliğinin öncüsü olacak bir Türkiye, ileride *Büyük Türkiye*'ye dönüşecektir.

Özetle bu bağlamda şunları ifade etmek mümkündür: Ortadoğu’da yaşanan sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmek isteniyorsa, İnan gibi düşünürlerin görüşleri dikkatle incelenmelidir. İnan, Ortadoğu’yu da kapsayan, ancak bu bölgeyle sınırlı kalmayan kuşatıcı görüşleriyle “kolektif muhafazakâr bilinci” de temsil etmektedir. Başlangıcından bugüne, Müslümanların arzuladıkları ama hiçbir zaman tam manasıyla inşa edemedikleri yeni bir dünyadan, yeni bir medeniyet ülküsünden haber vermektedir.

Bu çalışmanın ulaştığı sonuçlardan biri de şudur: 20. asır özelinde ve Türkiye topografyası ekseninde Ortadoğu konusunda araştırma yapmak isteyenlerin müracaat etmesi gereken en önemli yerel kaynaklardan birisi de İnan’dır. Bunun dayanak noktalarından biri de Ortadoğu’nun bağrında yetişmiş aydınların ortaya koyduğu tespitlere, perspektiflere ve reçetelere odaklanmaktır; yoksa Batı’nın kendine göre ve sadece kendi pragmatik amaçlarına yönelik tespit ve ajandalarına göre değil. Bu coğrafyayı öteleyen ve ötekileştiren başka herhangi bir topografik-kültürel merkezlerin değil, Ortadoğu’nun menfaatlerini merkeze alan yeni bir perspektifin ve dönemin doğması isteniyorsa, evvela ve herkesten önce Ortadoğulu aydınların ülküleri, tespitleri ve önerileri dikkate alınmalıdır. İnan, eserleriyle ve hayatıyla ortadadır. İnan; Ortadoğu’nun makûs tarihini kendine dert edinmiş bir düşünürdür. Onun görüşlerinden yola çıkılarak, çözüm odaklı projeler geliştirmek esas olmalıdır. Hazırlanan bu projeler, Ortadoğu’da barışın ve huzurun yeniden tesisi için en uygun proje, plan ve programlarla uygulama alanına sokulmalıdır.

Haritanın Hazırlanmasında “İslam Dünyası ve Ortadoğu” Adlı Eser Kaynak Alınmıştır⁴⁹

⁴⁹ Hıdır Yıldırım, *Mehmet Akif İnan Eserleri, İslam Dünyası ve Ortadoğu*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2009.

Mehmet Akif İnan'ın Bir Fotoğrafi⁵⁰

⁵⁰ <<http://www.mehmetakifinan.com/>> (01.11.2016)

KAYNAKÇA

- Açıkgenç, Alparslan. Said Nursî, Diyanet İslam Ansiklopedisi, XXXV, 2008, s. 567.
- Ak Parti Seçim Beyannamesi, Ankara 2002, s. 91.
- Akgün, Birol. “Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)”, *Stratejik Düşünce Enstitüsü Analiz*, 2012, 1-72.
- Akkaş, Hasan Hüseyin. “Türk Modernleşme Tarihinde Muhafazakâr Düşünce”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:5, Sayı:2, ss.241-254
- Akyüzöglü, İlyas. İslam Toplumunda Siyasal Otoritenin Oluşum Süreci, *Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2015, 55-72.
- Albayrak, Ahmet. “Bir Medeniyet Kuramcısı Olarak İbn Haldun”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 9, 2000.
- Algar, Hamid. “Halid el-Bağdadi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XV, s. 283-284.
- Altay, Hüseyin; Ulaş Nugay. “Orta Doğu Bölgesi Enerji Kaynaklarının 21. Yüzyıl Dünya Ekonomisi İçin Stratejik Önemi”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, 2013, 1-35.
- Atalay, Talip. *Geçmişten Günümüze Kıbrıs İdari Yapılanma ve Din Eğitimi*, 1. Basım, Konya 2003.
- Ay, Y. Mumcu. “Türk Şiirinde Garip Hareketi”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt: 1, Sayı: 4, 2009, s. 1227-1276.
- Batıslam, H. Dilek. “Divan Şiirinde Sabâ”, *Osmanlı Tarihi Araştırmaları*, Sayı: 26, 2005, 1-20.
- Baykara, Tuncer. “Medeniyet Kavramı ve Türk Toplumuna Girişi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 5, 1990, 1-14.
- Behçet Kemal Yeşilbursa, Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (1950-1960), *History Studies, Ortadoğu Özel Sayısı*, 2010, s. 68.
- Berkes, Niyazi. Türkiye'de Çağdaşlaşma, YKY, 18. Basım, İstanbul 2012, s. 522-526.
- Boz, Duran. *Edebiyat ve Medeniyet Yorumcusu Mehmet Akif İnan*, Öncü Basımevi, Ankara 2013.
- Bozkurt, Enver. “Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Denemesinin Günümüze Yansıması”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 24, 2007, 519.

- Bozkurt, Nebi. "Mescid-i Aksa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 2004, 29, s. 271.
- Bulut, Gökhan. "Filistin, Davos ve ABD Emperyalizmi", *Türkiye Mühendis Haberleri Dergisi*, Cilt: 54, Sayı: 453, 2009, 25-30.
- Büyük Birlik Partisi Programı, Ankara 1993.
- _____. Ankara 2000.
- Camus, Albert. *Sisifos Söyleni*, (çev. Tahsin Yücel), İstanbul 2015.
- Cebecioğlu, Ethem. Esad Erbilî Hazretlerinin Vefatı ve Hayat Kronolojisi, *Altınoluk Dergisi*, Sayı 351, 2015.
- Çalışkan, Adem. "Ana Çizgileriyle Cumhuriyet Devri Türk Şiirine Teorik Bir Yaklaşım (1923-1960)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 10, 2010, 140-199.
- Çelik, Gizem Ekin. Türkiye'de Muhafazakâr Düşüncenin Uğrakları, Kültür Haftası Üzerine Bir İnceleme (Yüksek Lisans Tezi), 2016, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Çelik, Serkan; Anıl Gürtuna. "Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Etkileri", *Global Strateji Enstitüsü*, 2005, 17.
- Çetin, Nesrin Gökben; Ertan Beceren. "Lider Kişilik: Gandhi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 5, 2007, 110-132.
- Çınar, Mustafa. "Kaside Nazım Şeklinin Tarihi Gelişimi", *EKEV Akademi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 27, 2006, 203.
- Çınar, Yusuf. Turgut Özal ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Teorik Bir Bakış Örneği: Liberal Düşüncenin Türk Dış Politikasına Etkisi, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 26, 2011, s. 9.
- Çoruhlu, Yaşar. "Kürsü", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1. Basım, XXVI, s. 573-574
- Davutoğlu, Ahmet. *Stratejik Derinlik*, 102. Basım, Küre Yayınları, İstanbul 2014, S. 84.
- Demir, Mehmet Sancar. Milliyetçi Hareket Partisi, (der. Mehmet Kabasakal), İstanbul 2013, 73-74.
- Demirpolat, Anzavur; Gürsoy Akça, Osmanlı Toplumunda Modernleşme ve Ulema, *Ekev Akademi Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 36, 2008, s. 119-132.
- Deveci, Can. "Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme", *History Studies, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*, 2011, 283-284.
- Doğaner, Yasemin. Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Sosyo-Kültürel Değişim, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (ICANAS 38), 10-15 Eylül 2007, Ankara 2012, s. 235-260.

- Duman, M. Zeki. "Hablullah", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1. Basım, XIV, s. 380
- Dursun, Davut. *Ortadoğu Neresi*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.
- Ekincikli, Mustafa. Türk Demokrasi Kültürünün Gelişimi Sürecinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu, *Akademik Bakış*, Cilt: 6, Sayı: 11, 2012, s. 156.
- Erdem, Gazi. Osmanlı İmparatorluğu'nda Hıristiyanların Sosyal Ve Dini Hayatları (1856-1876), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2005, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Ertem, Barış. Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2010, s. 79.
- Ertem, Beril. Traeume in der Literatur, Film und Malerei. Vom Surrealismus bis zur Gegenwart, (PhD Thesis), Johann Wolfgang Goethe Universitaet Institut für Romantistik, 2011, Frankfurt.
- El-Fâruki, İsmail Raci. *Bilginin İslamileştirilmesi, Genel Çalışma Planı ve İlkeler*, Risale Yayınları, İstanbul 2016.
- Esirgen, Seda Örsten. Osmanlı Devleti'nde Medeni Kanun Tartışmaları: Mecelle mi, Fransız Medeni Kanunu mu?, *Otam*, Sayı: 29, 2011, s. 32.
- Genç Ernur, Sosyolojik Açıdan Entelektüel Kavramlaştırmaları, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2006, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Göçmen Doğan, Adam Smith'in Tarafsız Gözlemci Kavramı ve Ruh-Beden Problemi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2006, Edinburg Üniversitesi, İskoçya.
- Gözcü, Alev. "Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin Gündelik Hayatından Kesitler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 32, 2016, 133-169.
- Güçlü, Sami. *30 Necip Fazıl*, Erman Ofset Matbaacılık, Konya 2013.
- Gündoğdu, Mehmet Ali. "Namık Kemal'in Selimiyye Adlı Naziresinde İttihâd-ı İslam Hedefi", *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 7, 2016, 63-75.
- Güngör, Süleyman. "Althusser'de İdeoloji Kavramı", *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2001, s. 221-231.
- Güneş, C. Demir. "Michel Foucault'da Söylem ve İktidar", *Kayı Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı: 21, 2013, 55-69.
- Gürbüz, İncinur Atik. "Divan Tertibinde Türün Şekle Tercihine Bir Örnek: İlahizâde Mehmed Emin Vâsık Divanı", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 4, 2011, 123-131.
- Güven, Mustafa. Kültürün Bir unsuru Olarak Din, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2012, s. 938.

- Haksal, Ali Haydar. “Akif İnan Şiirinde Gelecek”, *Yedi İklim Dergisi*, Sayı: 274, 2013, 46.
- _____. *Bir Medeniyet Şairi Mehmet Akif İnan*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2015, s. 10.
- Hodgson, Marshall Goodwin Simms, *İslam'ın Serüveni*, 1. Cilt, 2. Basım, Yeni Şafak-İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- Hughes, J. P. “Diller ve Yazı”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 5, 2005, 339-35.
- Huntington, Samuel P. *Medeniyetler Çatışması*, Okyanus Yayınları, İstanbul 2014.
- Huyugüzel, Ö. Faruk. Tanin, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1. Basım, XXXIX, s. 566.
- İbn-i Haldun, *Mukaddime*, (haz. Süleyman Uludağ), 9. Basım, İstanbul 2013, s.323-324.
- İdrisoğlu R. Elif, Rusya'nın ve ABD'nin SSCB Sonrası Ortadoğu Politikaları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2010, Selçuk Üniversitesi, Türkiye.
- İlhan, Nilüfer. “Yabancılaşma Olgusu ve Kürk Mantolu Madonna Romanı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 20, 2012, 41-59.
- İnan, Mehmet Akif, *Hicret*, 3. Basım, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2012.
- _____. *Din ve Uygarlık*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2012.
- _____. *Edebiyat ve Medeniyet Üzerine*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2012.
- _____. *Tenha Sözler*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2012, s. 50.
- İpekten, Haluk, “Gazel”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1. Basım, 13, 1996, s. 440-442.
- Kaptan, Faik Eren. “Erdem Merkezli Bir Adalet Teorisi”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt: 72, Sayı: 1, 2014, 759-804.
- Kara, Ö. Tuğrul. “Türkçenin Kuralları Dışına Çıkan Bir Topluluk: İkinci Yeniciler”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Cilt: 6, Sayı: 15, 2013, 451-480.
- Karabiber, N. Kemal, “Süleymaniye Kürsüsündeki Vaiz: Abdürreşid İbrahim (1857-1944)” *I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Burdur 2008, Mehmet Aki Ersoy Üniversitesi, 601, Burdur 2008.
- Karahasanoğlu, Cihan Osmanağaoğlu. *Mecelle-yi Ahkam-ı Adliyenin Yürürlüğe Girişi ve Türk Hukuk Tarihi Bakımından Önemi*, *Otam*, Sayı: 29, 2011, s. 94.
- Karpat, Kemal H. *İslam'ın Siyasallaşması*, 5. Basım, Timaş, İstanbul 2013, s. 510-514
- _____. *İslam'ın Siyasallaşması*, Timaş, 2013, s. 273.

- Kılıç, Rûveyda. Türk Düşünce Tarihinde Nuri Pakdil Ve Modernleşme Anlayışı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2015, Hitit Üniversitesi, Çorum.
- Koç, Erdem; Mahmut Can Şenel. “Dünyada ve Türkiye’de Enerji Durumu-Genel Değerlendirme”, *Mühendis ve Makine*, Cilt: 54, Sayı: 639, 2013, 32-44.
- Koç, Nurgün. “Kültür ve Medeniyet Kavramları Etrafındaki Tartışmalar ve Atatürk’ün Düşünceleri”, *Cumhuriyet Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 13, 2011, 103-122.
- Madak, Mirati. *Şair Mehmet Akif İnan’la Görüşme*, (der. Hıdır Yıldırım), Söyleşiler, 2009, s. 36.
- Meriç, Cemil. *Mağaradakiler*, 1. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.
- Milli Selamet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi, İstanbul 1973, s. 5-85.
- Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi, Ankara 1977, s. 49-51.
- Nursî, Said. *Kastamonu Lahikası Orijinal Osmanlıca Nüsha*, Kastamonu 1936-1943, s. 25.
- Nursî, Said. *Tesettür Risalesi Orijinal Osmanlıca Nüsha*, İsparta 1934, s. 205.
- Nutku, Uluğ. “Bilincin Üç “Şimdi”si”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 5, 2008, s. 2.
- Özalper, Mehmet. Bir Muhalefet Partisinin İlgası: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, *ANEMON Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2014, s.119.
- Özcan, Azmi. “İttihâd-ı İslam”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1. Basım, 23, s. 470-475.
- Özkan, Metin. Türk Muhafazakârlığı Siyasal Bir Gelenek mi?, *Akademik Hassasiyetler*, Cilt: 3, Sayı: 5, 2016, s. 2.
- Öztürk, Levent. “Etiyopya”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1. Basım, XI, s. 496.
- Prakash, Aseem; Reuveny, Rafael. “The Afganistan War And The Breakdown Of the Soviet Union”, *Review of International Studies*, 25, 1999, 693-708.
- Purtaş Fırat. “Rusya ve Arap Orta Doğusu”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 2, Sayı: 2, 2008.
- Refah Partisi Seçim Beyannamesi, Ankara 1995, s. 29
- Sağlık, Şaban. “Mescid-i Aksa Şiir Örneğinde Bir Şiirin Dilbilim Terimleriyle Çözümlemesi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı: 2, 2002, 79-104.
- Said, Edward. *Oryantalizm*, İrfan Yayınları, İstanbul 1998.
- Sarı, Ahmet. *Edebiyat Nefreti, Edebiyat Yazıları*, 1. Basım, Çizgi Kitabevi, Konya 2014, s.11-35.

- Seyitdanlıoğlu, Mehmet. "Tanzimat'ın Ön Hazırlıkları ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin Kuruluşu 1838-1868", *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri Bildirileri Kitabı*, İstanbul 28-30 Haziran 1989, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, 127-146, 1990.
- Skirbekk, Gunnar; Gilje, Nils. *Felsefe Tarihi*, (çev. Emrullah Akbaş- Şule Mutlu), Üniversite Kitabevi, İstanbul 2001.
- Soğukömeroğulları, Mehmet. Servet-i Fünun Edebiyatı Gayr-ı Milli midir?, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt: 1, Sayı: 6, 2011, s. 1785-1800
- Somel, Selçuk Akşin. "Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler", *150.Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856) Bildirileri Kitabı*, İstanbul 2007, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, 61-84, İstanbul 2007.
- Sümer, Faruk. "Karamanoğulları", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, cilt: 24, sayfa: 459
- Şan, Mustafa Kemal; Hira, İsmail. *Sosyoloji Yazıları: Frankfurt Okulu ve Kültür Endüstrisi Eleştirisi*, Kızılelma Yayınları, İstanbul 2007.
- Şenel, Burak. "İsrail Devleti'nin Kuruluşunda Türkiye'nin İsrail'i Tanıma Süreci", *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 9, 2014, 157-178.
- Tomar Cengiz, "Ürdün, Ortadoğu'da Bir İslam Ülkesi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 2012, 42, s. 354-356.
- Tosun, Yusuf. "Büyük Doğu Ufku: Necip Fazıl", *Türkiye ve Dünyada YARIN Aylık Düşünce ve Siyaset Dergisi*, Cilt: 5 Sayı: 50, 2006.
- Tunç, Sinan. Cemaat ve Tefrika ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2015, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.
- Üstün, Hulusi. "Yoldaki Kervansaray, Uygur Vatanı", *Artı90 Dergisi*, Sayı: 11, 2015, 21.
- Yalçın, Ali. *Mehmet Akif İnan Eserleri, Tenha Sözler*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara, 2012.
- Yanık, Celalettin. "Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi", *Kaygı Dergisi*, Sayı: 20, 225-237.
- Yıldırım, Ercan. "İslamîların Medeniyet Görüşleri Çerçevesinde Sezai Karakoç ve Akif İnan'da Medeniyet", *İtibar Dergisi*, Sayı: 44, 2015.
- Yıldırım, Hıdır. *Mehmet Akif İnan Eserleri, İslam Dünyası ve Ortadoğu*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2009a.
- _____. *Mehmet Akif İnan Eserleri, Aydınlar ve Biz*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara, 2009b.

_____. *Mehmet Akif İnan Eserleri, Söyleşiler*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara, 2009c.

_____. *Mehmet Akif İnan Eserleri, Edebiyat, Kültür ve Sanata Dair*, Eğitim-Bir-Sen-Yayınları, Ankara 2009d.

_____. *Bilge Sendikacı Mehmet Akif İnan*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara 2016, s. 136.

Yıldırım, Zafer. 1932-1975 Dönemi Irak'ın "Ulus Devlet" Yapısını Sarsan İsyancı Bir Hareket Olarak Barzaniler ve Irak Kürdistan Demokrasi Partisi, *Akademik Orta Doğu*, Cilt :1 Sayı:2, 2007, 161-205.

Yıldız, Aytaç. "Niyazi Berkes ve Türkiye'de Çağdaşlaşmanın Gelişimi", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 46, 2012, s. 23.

Yılmaz, Hasan Kamil. "Esad Erbilî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 1. Basım, XI, 1995, s. 348-349.

İnternet Kaynakları

(<http://www.zafersen.com/unutulan-donem-endulus-tarihine-kisa-bir-bakis.pdf>) Zafer Şen, *Unutulan Dönem Endülü's Tarihine Kısa Bir Bakış*. Erişim Tarihi: (02. 10. 2016)

(http://www.milligazete.com.tr/musluman_siir_ekseninde_mehmet_akif_inan_siiri/hatice_koc/kose_yazisi/22552) Hatice Koç, Müslüman Şiir Ekseninde Mehmet Akif İnan Şiiri, *Milli Gazete*, 20014. Erişim Tarihi: (22.10.2016)

(http://www.libridergi.org/wp-content/uploads/2015/06/LIBRI-1-14-Senkal_Kileci_Gec_Antikcagda_Dus_Gorme.pdf) Şenkal Kileci, "Geç Antikçağda Düş Görme, Bir Kültürün Düş Gücüne İlişkin Araştırmalar Kitabının Tanıtımı", *Libri Dergi*, 2015. Erişim Tarihi: (18. 05. 2016)

(<http://www.yenisafak.com/yazarlar/mustafaarmagan/yavuz-sultan-selim-islam-birliginin-mimariydi-2031471>) Mustafa Armağan, Yavuz Sultan Selim İslam Birliğinin Mimariydi, *Yeni Şafak*, 2016. Erişim Tarihi: (21. 10 2016)

<<http://www.yenisafak.com/aktuel/abdulhamitin-siyonistlere-cevabi-433910>> (Mustafa Armağan, Abdülhamid'in Siyonistlere Cevabı, 10 Aralık 2012. Erişim Tarihi: (21. 10. 2016)

(<http://gutenberg.net.au/ebooks04/0400341h.html>) Gertrude Bell, *Mektup, Resim ve Haritaları*, 1916. Erişim Tarihi: (24. 11.2016)

(https://www.academia.edu/10828379/Bantu_Steve_Biko_G%C3%BCney_Afrika_da_Bir_Devrimci) Hacı Mehmet Boyraz, Bantu Steve Biko: Güney Afrikada Bir Devrimci. Erişim Tarihi: (01.12.2016)

(<http://www.unc.edu/mideast/where/mahan-1902.shtml>) A. Thayer Mahan, *The Persian Gulf and International Relations*. Erişim Tarihi: (28.08.2016)

- (<http://www.unc.edu/mideast/where/chirol-1903.shtml>) İ. Valentine Chirol, The Middle Eastern Question, or Some Political Problems of Indian Defense. Erişim Tarihi: (28. 08. 201)
- (<http://www.unc.edu/mideast/where/royalgeo-1920.shtml>) H. Roderic Davison, Where Is the Middle East? Erişim Tarihi: (28.08.2016)
- (<http://www.tccb.gov.tr/haberler/410/1582/milletin-ugruna-azimle-mucadele-verdigi-yeniden-buyuk-turkiye-sevdasi-hicbir-zaman-kaybolmadi.html>) Recep Tayyip Erdoğan, Milletin Uğruna Azimle Mücadele Verdiği Yeniden Büyük Türkiye Sevdası Hiçbir Zaman Kaybolmadı. Erişim Tarihi: (11.11.2016)
- (<http://istanbul1.egitimbirsen.org.tr/manset/1832/E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M-B%C4%B0R-SEN%20L%C4%B0%20RAKETLER%20BULU%C5%9EUYOR>) Cumali Ünal, Derviş Akif İnan. Erişim Tarihi: (23.10.2016)
- (<http://acikerisim.tbmm.gov.tr:8080/xmlui/handle/11543/1957>) Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Programı. Erişim Tarihi: (16. 12. 2016)
- (<http://istiraki.blogspot.com.tr/2013/12/nurettin-topcu-makaleleri.html>) Nurettin Topçu, Ne İçin Sosyalizm. Erişim Tarihi: (22.11.2016)
- (<http://www.petform.org.tr/?lang=tr&a=2&s=3>) Dünyada Petrol Üretimi. Erişim Tarihi: (11.10.2016)
- (<http://www.mehmetakifinan.com/hayat-hikayesi/edebiyat-ve-mavera-gunleri/>) Mehmet Akif İnan'ın Edebiyat ve Maveria Günleri. Erişim Tarihi: (01.11.2016)
- (<https://tr.scribd.com/doc/294696883/Martin-Bernal-Black-Athena-Volume-1-pdf>) Martin Bernal, Black Athena, The Afroasiatics Roots of Classical Civilization. Erişim Tarihi: (15.11.2016)